

అశోకుడు

ఆంధ్ర ప్రచారిణి లిమిటెడ్

కాకినాడ

Printed at the B. N. K. Press, Madras

Q. H. No. Ms. 100/8

For Q. H. No. E. G. 15—1000—6/46.

PREFACE.

There has been a great out-put of Telugu Works in recent years and yet an adequate supply of biographical literature has been a desideratum. This little book on Asoka, the Great Buddhist Emperor of India, is therefore a welcome addition to the smaller number of biographies in Telugu of Indian worthies, ancient or modern.

The purpose of a Biography, especially as one of the chief agents in influencing young minds, is too well-known to need any mention in this foreword. This book is, I believe, mainly intended for Juvenile readers and I have no hesitation in saying that both from the point of the simplicity and lucidity of style in which it is written and the accuracy of facts, it is eminently suitable for them.

It is written in short chapters, each dealing with either an episode of the story or the features of an important movement or the character of men and women or these times. Short, rippling sentences, full of power, animated descriptions of war, hunt and natural scenery, free from the usual taint of extravagance, delineation of character in its true historical setting and rapid narration where necessary, are some of the characteristics of style in this book. On the whole there is a happy blending of the new and the old methods of writing Telugu books.

The material for this short sketch has been drawn from the little volume on "Asoka" in "The Rulers of India" series. It must be said to the credit of the author that in steering clear of the ugly stories connected with one of the queens of Asoka, Tishyarakshita, he has shown

commendable discretion, and that so far as the main facts of Asoka's life and times are concerned, he has faithfully followed that book. The chief lessons from the life of that great Emperor that an ugly exterior can be a shell to intellectual and moral eminence, and that blood thirsty ambition can under the potent influence of a living faith and by divine grace through miracles, be transformed into humanitarian piety, have been brought out with such vividness that they cannot fail to make a deep impression on the minds of the reader.

When I have mentioned these outstanding features of the book, I have not exhausted all its merits. But I am sure I have said enough to commend the book to the Telugu reading public especially the student population. I trust the book will find a wide circle of readers, even without its being prescribed an Examination pill.

I trust the gifted author of this book will, ere long contribute more of such books and also treatises on Scientific subjects to the Telugu literary world and lead it into healthy channels of reading.

At the special request of the Publisher, I have written this foreword in English.

NARSAPUR,
February 13, 1920. }

A. JAYARAM RAO B.A.,L.T.

సూచీ వ త్ర ము

సంఖ్య.		పుట.
1.	దై వజ్ఞుడు	1
2.	బ్రాహ్మణ దంపతులు	7
3.	పాటలీ పుత్రయాత్ర	10
4.	పాటలీపుత్రము	11
5.	రాజదర్శనము	14
6.	రాజాంతఃపురము	17
7.	పుత్రలాభము	23
8.	అశోకుని శై శవము	26
9.	అశోకుని భవిష్యత్తు	30
10.	జనకుని యాజ్ఞ	34
11.	గుణాదరము	37
12.	గృహ సమాచారము	41
13.	రాజ్యలాభము	44
14.	ర క్తప్రవాహము	47
15.	అభిషేకము	51
16.	ద్విజయము	54
17.	సంధిసమయము	58

సంఖ్య.		పుట.
18.	నవజీవనము	63
19.	పరివర్తనము	68
20.	సంస్కరణ సభ	75
21.	సద్గురువు	78
22.	పుణ్యప్రసంగము	80
23.	పుణ్యస్మృతి	88
24.	పుణ్యప్రభావము	99
25.	అశోక సామ్రాజ్యము	102
26.	దేశస్థితి	104
27.	ప్రజావస్థ	117
28.	శాసన ప్రణాళిక	121
29.	ధర్మ మంగళము	124
30.	భూతదయ	127
31.	ఆత్మమంగళము	130
32.	వందనము	134

శ్రీరామచంద్ర.

అశోకుడు

మొదటి ప్రకరణము

దైవజ్ఞుడు

ఇప్పుడు 1919 వ క్రీస్తుశకవత్సరము నడుచుచున్నది. ఇప్పటికించుమించుగ 2,150 సంవత్సరములకుఁ బూర్వపు ఋషిశ్రమణునిగూర్చి వ్రాయుచున్నారము. భాగల్ పురమునకుఁ బశ్చిమభాగమున గంగాశాఖానది యొకటి ప్రవహించుచున్నది. అనది పేరు చంపావతి-ఆనదియొడ్డుననే చంపకనగరముండెను. చంపకనగరమునం దొక మహారాజు నివసించుచుండెను. ఆనగరమునం దనేకధనవంతులును వర్తకులును రాసము చేయుచుండిరి. ఆపట్టణ మతిలోకసుందరమైనది. రాజప్రాసాదమును, ధనవంతుల సుందర సౌధములును, వాణిజ్యాలాసోద్యానములును, వివిధగర్వరలయ మూల్యవివిధవస్త్రపూర్ణంబులగు విపణిశ్రేణులును గలసి యానగర సౌభాగ్యమును

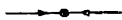
సంఖ్య.		పుట.
18.	నవజీవనము	63
19.	పరివర్తనము	68
20.	సంస్కరణ సభ	75
21.	సద్గురువు	78
22.	పుణ్యప్రసంగము	80
23.	పుణ్యస్మృతి	88
24.	పుణ్యప్రభావము	99
25.	అశోక సామ్రాజ్యము	102
26.	దేశస్థితి	104
27.	ప్రజావస్థ	117
28.	శాసన ప్రణాళిక	121
29.	ధర్మ మంగళము	124
30.	భూతదయ	127
31.	ఆత్మమంగళము	130
32.	వందనము	134

శ్రీరామచంద్ర.

అ శో కు (డు

మొదటి ప్రకరణము

దై వ జ్ఞ (డు

ఇప్పుడు 1919 వ క్రీస్తుశకవత్సరము నడుచుచున్నది. ఇప్పటి కించుమించుగ 2,150 సంవత్సరములకుఁ బూర్వపుఁ జరిత్రమునుగూర్చి వ్రాయుచున్నారము. భాగల్ పురమునకుఁ బశ్చిమభాగమున గంగాశాఖానది యొకటి ప్రవహించు చున్నది. ఆనదిపేరు చంపావతి-ఆనదియొడ్డుననే చంపకనగర ముండెను. చంపకనగరమునం దొక మహారాజు నివసించి యుండెను. ఆనగరమునం దనేకధనవంతులును వర్తకులును వాసము చేయుచుండిరి. ఆపట్టణ మతిలోకసుందరమైనది. రాజప్రాసాదమును, ధనవంతుల సుందరసౌధములును, వారి విలాసోద్యానములును, పణిగ్వరులయ మూల్యవివిధవస్తు ప్రపూర్ణంబులగు విపశిత్రేణులును గలసి యానగరసౌభాగ్యమును వర్ధిల్లఁజేయుచుండెను. ఆనగరమధ్యప్రదేశమున ధన వంతులకును దరిద్రులకునుగూడ ననుకూలముగ నుండునట్లు

మహారాజ్ఞీమణి యొకప్రశస్తసరోవరమును బ్రతిష్ఠించి యుండెను; ఆసరోవరము నలువంకలను గల సమున్నతవిశాల తీరములు ఫలపుష్పతరులతావిలసితములుగఁ జేయించెను. మహారాజును, రాణియు, గొప్పగొప్ప రాజోద్యోగులును, సంపన్నగృహస్థులును, ధనవంతులును, శ్రేష్ఠులగు వనిగ్జనులును, యశస్సుకొఱకును, బుణ్యముకొఱకును, సాధారణ జనులసౌఖ్యముకొఱకును, బ్రాహ్మణులు యతులు మొదలగు వారి ప్రీతికొఱకును, నగరమధ్యప్రదేశమునను బురబాహ్య ప్రదేశములనుగూడ ననేకకూపములను, దటాకములను, జైత్రములను, మఠములను, మందిరములను బ్రతిష్ఠించి యుండిరి. అచ్చటిరాజు గుణవంతులనాదరించుచుండెను. పండితగణములకు భూములను వృత్తులనుగల్పించి వారిగౌరవోత్సాహములను వర్ధిల్లఁజేయుచుండెను. ఆమహారాజు దీనుల దుఃఖములను, బీడితుల కష్టములను దొలఁగించుట కనేక సౌకర్యములను గావించియుండెను. ఏనగరమున నిట్టిమహారాజు నివసించి యుండెనో యెచ్చట నింతటిదానశీలురగు నైశ్వర్యవంతులు వాసముచేయుచుండిరో, యేస్థానమునందుఁ గృషివాణిజ్యము లింతటి యున్నతస్థానము నలంకరించి యుండెనో యట్టిపట్టణమున నానావిధంబులగు జనసంఘములు వచ్చుచుఁబోవుచుండె ననియు, ధనవంతులును, దరిద్రులును గూడఁ గలసి నివసించుచుండిరనియుఁ జెప్పటకంటె నింకను నాశ్చర్యకర మగువిషయమేమున్నది !

అచంపకనగరమునఁ జంపావతీనదీతీరమునం గలవిష్ణుమందిరసామీప్యమునందుఁ గొంతమంది బ్రాహ్మణులు వాసము చేయుచుండిరి. అది వైశాఖచూసము—ఒకబ్రాహ్మణకన్యకఁ నదీజలముల స్నానము చేసి శుచియై భక్తిభావముతో మాధవుని బూజించుటకై దేవాలయమునకుఁ బోయెను. అచ్చట వలమల్లికాక్షసుముములతోడను, చులనీదూర్వాక్షరములతోడను, శ్వేతచంద్రాదికములతోడను మాధవుని బూజించి యాబాలిక మరల గృహభిముఖయై వచ్చుచుండెను. ఆమె పచ్చని పట్టుచీరను ధరించియుండెను ఆమెకపోలములు శ్వేతచందనచర్చితములై యుండెను. బాలికదక్షిణకరంబునఁ జిన్నిజలకలశమును, వామకరంబునఁ బూలపశ్చేరమును గలవు. ఆబాలిక యతిత్వరితముగ వచ్చుచుఁ దమయింటిగుమ్మముకడనొక యపరిచితుఁడు నిలువఁబడి యుండుటను జూచెను. ఆతిఁడొక బ్రాహ్మణుఁడు—అతనిహస్తమునం దొకపుస్తక ముండెను; గృహస్వామిని దృఢపవలయునని యాతఁ డచ్చటనుండి నిరీక్షించుచుండెను. ఆబాలిక నాతఁడు దూరమునుండియే చూచుచుండెను. ఆమె సమీపించితోడనే యాబ్రాహ్మణుఁడామెతో “నేనిచ్చట నిరీక్షించుచుంటి నని నీజనకునితోఁ జెప్పము” అనియెను.

బాలిక లోపలికిఁబోయి యాసంగతి తండ్రితోఁ జెప్పెను. గృహస్థుడు వెలుపలికి వచ్చినతోడనే యాబ్రాహ్మణుఁడాతిఁతోఁ దానొకదైవజ్ఞుఁడని చెప్పెను. అయిత

పురకు నించుక సంభాషణ మైనతరువాత దైవజ్ఞుడు “అయ్యా! మీరు విచారముతో నున్నట్లుగపడుచున్నారేమి?” అని ప్రశ్నించెను.

గృహ:—అందుల కాశ్చర్యమేమున్నది? నయను వచ్చినబిడ్డయింకను బెండ్లిగాకుండ నింట నున్నప్పుడే జనకుడు నిశ్చింతుడై యుండఁగలుగును? నేను దరిద్రుడను—నా కుమార్తెకుఁ దగినయనుకూలవరుని నే నెట్లు తేఁగలుగుదును? రేయంబవ లీవిషయమునుగూర్చియే యాలోచించుకొనుచు నిట్లుంటిని.

దైవ:—అగునామాటనిజమే. రాజులును, మహా రాజులును, ధనికులును, గొప్పవారందఱునుగూడఁ దమకుమార్తెల ననుకూలవరులకంగూర్చి కన్యాదానఫలము నందవలయు ననియే యపేక్షించుచుందురు. కాకేమి? మీరెఱింగియే యుందురు—జననమరణ వివాహములు మూడును దైవాధీనములు! వివాహవిషయమునఁ గన్యకయదృష్టమే ప్రధాన మైనది.

గృహ:—అవును. అవి దైవాధీనములే. ఎఱుంగుదును. కాని, ప్రయత్నముకూడ నావశ్యకమే కదా!

దైవ:—సర్వవిషయములయందును గూడ దైవ పురుషకారములు రెండు నావశ్యకములే. ఈమాట నెవ్వఁడు కాదనఁగలఁడు? కాని యదృష్టమునూత్ర ముపేక్షణీయము

కాదు. ఏమైన నేమి ? మీకొక్కమాట చెప్పెదను—మీరు మీ కుమార్తె వివాహవిషయమున నెంత మాత్రమును జింతింప నక్కఱలేదు.

ఇంతవఱకు వారిరువురును నిలిచియుండియే సంభాషించుచుండిరి. దైవజ్ఞుఁ డిట్లు చెప్పినతోడనే గృహస్థుఁ డానందించి యూతనిం దనతోఁగూడ లోనికిందీసికొనిపోయి యొకచాపపైఁ కూర్చుండఁజేసెను.

ఇరువురును గూరుచుండిరి. పిమ్మట దైవజ్ఞుడు “మీ బాలికను నొకసారి పిలుపుడు” అనియెను.

గృహః—అమ్మా సుభద్రాంగీ! ఇటురమ్ము.

బాలిక యచ్చటకు వచ్చి తండ్రియూనతిచే దైవజ్ఞునకు నమస్కరించి యచ్చటఁ గూరుచుండెను.

దైవః—అమ్మా! నీచేయొకసారి చూపుము!

బాలిక యింనుకసిగ్గుతోఁ దనవామహస్తమును జూచెను—చందనమలఁదిన చెక్కులును, దుమ్మెరలం గేరు పెన్నెలును, సిగ్గుచునుదొంతరలం దరశంబులగు చెలువంపుఁజూపులును నా బాలిక సౌందర్యమునకు మనోహరత్వము నాపాదించుచుండెను. కోమలారుణ పల్లవ సదృశంబులగు మృదులహస్తములును, జంపకకోంకసన్నిభంబు లగురుచిరాంగుళులును నామె యదృష్టమును జెప్పకయె చెప్పుచున్నవి—ఇక ఫలాఫలముల విశదీకరించుటకు దైవజ్ఞుఁడె

శావలయును? ఆశాలికను జూచినతోడనే పరమేశ్వరుఁ డేదియో విశేషోద్దేశముతో నీమెను సృష్టించి యుండునని బోధపడుచుండెను.

దైవజ్ఞుఁ డా బాలికహస్తమును బరీక్షించెను. ఆమె జన్మదినము, సమయము, లగ్నము మొదలగునవి తెలిసికొని శణసము చేసిచూసెను. పిమ్మట “అమ్మా! ఇంక వెళ్లుము!” అనియెను.

ఒక్క-గంటలో నా బాలిక తల్లియొద్దకుఁ బోయెను.

దైవజ్ఞుఁ డా బాలిక శుభలక్షణములంగూర్చి తండ్రికి విశదీకరించెను. మఱియునీ బాలిక గర్భమునం దిరువురు పుత్రులు జనియింతురనియు నందొకఁ డీవిశాలభూమండలమునకుఁ బ్రభుడగుననియు, రెండవవాఁ డతిలోకప్రతిభానిధియగు ధర్మమతబోధకుండగు ననియు గణించి చెప్పెను. ఆ బాలిక శుభలక్షణ ప్రశంసయు, భవిష్యదైశ్వర్యప్రస్తావమును విని యామె తల్లిదండ్రులు మిగుల నానందించిరి. అప్పుడొక్కొంచుకనే పాత్రాహ్లాదము తన పేదతనమును మఱి పోయెను. అప్పుడాతనిగృహిణి యా దైవజ్ఞునకు “ఈ దినమున మాయింటనే యాతిధ్యమును స్వీకరింప వలయును” అని తెలియఁజేసెను.

రెండవ ప్రకరణము

బ్రాహ్మణ దంపతులు

ఆ దరిద్ర బ్రాహ్మణుని యిల్లు మిక్కిలి చిన్నదిగ నుండెను. గృహద్వారములును జిన్నవిగనే యుండెను. అందువలనఁ బైవారెవ్వరైన నీయింటికి వచ్చినప్పు డింటి వారికి మిగులఁ నననుకూలముగ నుండును. దైవజ్ఞుఁడు శుభ ఫలములను జెప్పి యున్నాఁడు. అది యాదంపతుల కానంద దాయకముగ నేయున్నది. ఆ కారణముననే వారాతని దమ యింటికి భోజనమునకుఁబిలిచి యున్నారు. కాని తాము జరిద్రులగుటచే ననుపపత్తివలన నాతిభ్యవిషయమునం దాతని కేమేమిబోపములు జరిగియుండెనోయనియు నందువలనఁ దమ కేమగునోయనియు మిగుల సంకోచించిరి. కాని యా సంకోచము వారిహృదయమున నెంతయోసే వుండలేదు. అతిథి సత్కారముల నంది దైవజ్ఞుఁడు వెడలిపోయెను.

సుభద్రాంగి యింతవఱకు సిగ్గుచే నొకచోటఁ గూర్చుండి యుండెను. ఆతఁడు వెడలిపోయినతరువాత నెప్పటివలె నాయింట మనలుచుఁ దల్లి కింటిపనులలో నించుక తోడుపడుట కారంభించెను.

అసమయమునందు గృహస్థుఁడు గృహిణిం బిలిచి
 దైవజ్ఞుఁ డేమేమి చెప్పియుండెనో యన్నిసంగతులను సవిస్త
 రముగఁ దెలుప నారంభించెను. మొదటినుండియు నెల్లసంగ
 తులను వినవలయునని గృహిణి యాత్రముతోడ నేయుండెను.
 కాని పనులతోందరవలనను గుమార్తె తనయొద్ద నుండుట
 వలనను దన భర్తగూర్చి యింతవఱకు నామె యా విషయ
 మునఁ బ్రశ్నించియుండలేదు. అప్పుడా దైవజ్ఞుని భవిష్య
 ద్వాఙ్మంగూర్చి యెంతవఱకుఁ దనభర్త తనకుఁ జెప్పి
 యుండెనో యామాటలు మరలమరల వినవలయు ననియే
 యామె వేడుకపడఁజొచ్చెను.

గృహః—ఇప్పుడు మన మేమి చేయవలయును?

గృహిణి—నేనేమి చెప్పఁగలను?

గృహః—ఎట్లో యొకవిధముగ నాలోచించి యేదైవ
 నుపాయమును జెప్పము!

గృహిణి—ఇంకను నుపాయమేమి? దేవుఁడు మన
 యెడల నెంతదయ కలిగియున్నాఁడు! మన సుభద్రాంగి
 నిజముగా మహారాజ్ఞి యగునా?

అని చెప్పుచుండఁగా నామెకన్నులలో నానందబొప్పు
 ములు మిలమిల మెఱయఁజొచ్చెను.

గృహః—మనసుభద్ర పరమసుందరి—ఉమా సమాను
 రాలు, అదృష్టవశమున నీమె నేమహారాజునకై ననుపాయన

ముగ నొసంగినచో నాతఁడీమెను దనపుత్రవధువుగ ననుగ్రహించు ననుట యసంభవముకాదు. కాని యిట్టి దరిద్ర బ్రాహ్మణునియింటి కేమహారాజువచ్చును?— వారికటా యోవలోకన మెట్లు లభియించును?

గృహి:—ఇక నేమియుపాయము?

గృహ:— నేనీచిన్ని బాలికను వెంటఁబెట్టుకొని మహారాజగు బిందుసాహుని రాజధానికిఁ బాటలీపుత్రమునకుఁ బోయెదను. ప్రయత్నించెదను—భగవదనుగ్రహ మున్నచో మహారాజు శుభదృష్టి లభియించును.

గృహి:—ఈ యాఁడుబిడ్డను వెంటఁబెట్టుకొని దూర దేశమునకుఁ బోవుట యేమంతమంచిది? ఇందునుగూర్చి లోక మేమనుకొనును?

గృహ:—అనుకొననిచ్చు! ధర్మమును దైవమును సాక్షిగ నుంచుకొని నేనీకార్యమునఁ బ్రవేశించెదను. నా చిన్నిసుభద్ర మేలుకొఱకుఁ బరిచేయుచున్ననాకు లోకము వలని నిందాస్తుతులతో నిమిత్తము లేదు. నేను తప్పక పాటలీపుత్రమునకుఁ బోయెదను. ఈ ప్రయాణము శుభ దాయక మగునని దైవజ్ఞుడు చెప్పియున్నాడు.

మూ డ వ ప్ర క రణ ము

పాటలీపుత్రయాత్ర

బ్రాహ్మణుఁడు తనభార్యతోఁ బాటలీపుత్రమునకుఁ బోయెదనని చెప్పినతరువాత నందులకుఁ దగిన ప్రయత్నములను జేయ నారంభించెను.

అది వేసవికాలము—వైశాఖమాసము— సుడిగాళ్లు వీచుదినములు. నౌకాయాత్ర కది మంచినమయము కాదు. ఇంతేకాక విదేశమునకుఁ బోవలసి వచ్చినచోఁ బ్రయాణవ్యయమునకును గృహవ్యయమునకునుగూడ ధనము కావలయును. ఎట్లొ యన్నియును సమకూర్చుకొనుట కా బ్రాహ్మణున కిండుక యాలస్యమయ్యెను. ఆ చంపకనగరము నందలి దయాళుఁడగు శౌక వర్తకుఁ జాతనికి దగిన సాహాయ్యము చేసెదనని మాటయిచ్చెను. ఆశ్వజమాసమునం దావర్తకుని పెద్దయోడ యొకటి వాణిజ్యవస్తువులం దీసికొని పాటలీపుత్రమునకుఁ బోవలసియుండెను. బ్రాహ్మణుఁడు తనకునూ రైందీసికొని యాయోడపై నెక్కిపోవుటకు స్థిరపరచుకొనియెను.

క్రమముగ వర్షాకాలము వచ్చెను. నదీనదములు జలప్రపూర్ణము లయ్యెను. చంపావతీనది చిన్నదియే యయ్యు నిప్పుడుభయకూలముల నొఱసి ప్రవహించుచుండెను.

ఇప్పు డా సదీతీరమునకుఁ జిన్నవియుఁ బెద్దవియుఁగూడ వర్తకనౌకలు వచ్చుచుఁ బోవుచుండెను. అశ్వీజమాసము వచ్చినది. బ్రాహ్మణుఁడు నిర్దిష్టదినమున సుభద్రాంగిని వెంట బెట్టుకొని యావర్తకునియొడపై నెక్కి రాజధానికిఁబ్రయాణ మయ్యెను.

నాలుగవ ప్రకరణము

పాటలీపుత్రము

మహారాజగు బింబిసారునికాలమున మగధరాజ్యమునకు రాజగృహము రాజధానిగనుండెను. రాజగృహమునకు నలుదెసలను పర్వతపంక్తులుండుటచే నా నగరము శత్రు దుర్భేద్యమై యుండెను. రాజులు తమ రాజ్యరక్షణ విషయంబున నెప్పుడును నిర్విచారముగ నుండఁజాలరు; ఎల్లప్పుడును దమ రాజ్యమును విస్తరింపఁ జేయవలయుననియే ప్రయత్నించుచుందురు. బింబిసారుని పుత్రపౌత్రులు తామా రాజగృహమునందే యున్నయెడలఁ దమరాజ్యమును విస్తరింప జేయుటకును, దా మున్నతిన బడయుటకును దగినంత యవకాశ ముండదని తలంపనాగిరి. క్రమముగా బింబిసారుని సంతతివారిదృష్టి పాటలీపుత్రమువై పునకుఁ బ్రసరింపసాగెను.

గిరిరాజదుహిత యగు గంగయు, వింధ్యాచల సుతుఁ డగు హిరణ్యబాహువు(శోణనదము)ను గలసికొన్న రమణీయ స్థానమునఁ బాటలీపుత్రనగరము నిర్మింపబడియెను. శత్రువులకు దుర్భేద్యముగ నుండుటకును, రాజ్యము విస్తరించుటకును, నగరశోభ యతిశయించుటకును, నాగరకుల సౌకర్యమునకును, వాణిజ్యము వర్ధిల్లుటకునుగూడ నీ నదీనదసంగమ స్థానము సర్వవిధములననురూపమైనదని నిరూపింపబడియెను. చంద్రగుప్తుని రాజ్యకాలమునుండియుఁ బాటలీపుత్రనామము దేశవిదేశములఁ బ్రఖ్యాతినందఁదొడంగెను. ఆ కాలమునందుఁ బాటలీపుత్రము గంగాశోణసంగమస్థానమున శోణనదమునకు త్తరతీరమునం దున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కాలవశమున నిప్పటికా పాటలీపుత్రనగర చిహ్నముకూడ మన కగపడుటలేదు. ఉన్నను మనకది దుర్బోధ్యము—

చంద్రగుప్తసార్యభౌముని కాలమునఁ బాటలీపుత్ర సౌందర్యసమృద్ధుల కవధియే లేకయుండెను. చంద్రగుప్తుని రాజప్రాసాదము దాదనిర్మితమైనది. ప్రాసాదప్రాచీరములును స్తంభములును సమస్తమును గూడ రమణీయదాదనిర్మితములేయైయుండెను. గృహస్తంభము లన్నియును సువర్ణరజత ద్రవములతోఁ జిత్రరూపమునఁ బూతలుపెట్టబడియుండెను. విశాలాయతరమణీయోద్యానమధ్యమునం దా రాజమందిరము నిర్మింపఁబడుటచే దానిశోభాసౌందర్యములు శతగుణాధిక విలసితములై యుండెను. ఆ విశాలప్రాంగణమధ్యమునం

దచ్చు టచ్చట సరోవరములును, జలయంత్రములును, బుష్ప
వాటికలును శోభిల్లుచుండెను. రాజధాని దృశ్యప్రాకార సమ
న్వితమై, యగాధపరిఘావేష్టితమై యుండెను. అసంఖ్యాక
పైనైముచే నా నగరము సర్వదా రక్షింపబడుచుండెను.
నగరమునం దుత్తటను బ్రజలనుఖస్వాస్థ్యములకై యనేక
విధములగు సదుపాయములు చేయఁబడెను. చంద్రగుప్తుని
ప్రబలప్రతాపమును, రాజప్రాసాదశోభాసంపత్తియు, నగర
సౌందర్యమును, సంపత్సమృద్ధియు, సకల నియమానుకూల
సమీకరణమును, సమీచీనశాసనమును గారణముగ నా
పాటలీపుత్ర మా కాలమునందేకాక తరువాతఁ జాలకాలము
వఱకును భారతవర్షమునందును విదేశములందును గూడ
విశేషవిఖ్యాతి నంది యుండెను.

చంద్రగుప్తసార్వభౌముని యనంతరము కీ॥ పూ॥
297 వ సంవత్సరమున నాతని కుమారుఁడగు బిందుసారుఁడు
పైతృకంబగు పాటలీపుత్రసింహాసనము నధిరోహించెను.
క్రమముగ మహారాజగు బిందుసారుని ప్రతాపకీర్తులు సర్వ
దేశములయందును బ్రచారితము లయ్యెను.

చంపకనగర దరిద్రబ్రాహ్మణుఁ డా బిందుసారునికీర్తి
ప్రతాపముల నాలకించి విశేషముగ నాశపడి తన కుమారి
రత్నమును వెంటబెట్టుకొని యా పాటలీపుత్ర నగరమునకుఁ
బ్రయాణమయ్యెను.

అ యి ద వ ప్ర క ర ణ ము

రా జ ద ర్శ న ము

ఆ బ్రాహ్మణుఁడు తనకుమారీమణిని నౌకయం దుంచి తా నొక్కఁడును బాటలీపుత్రనగరముం బ్రవేశించెను. ఆ పట్టణమునందలి సుప్రశస్త్రరాజపథంబులను, సుందరసౌధమాలికలను, మనోహరవస్తుప్రపూర్ణంబు లగు విపణిశ్రేణులను, నానా దేశ జనసమూహములను జూచి యాదరిత్ర బ్రాహ్మణుఁడు విస్మయవిభ్రాంతులకు లోనై పోయెను. ఎట్లొ యాతఁడు నాలుగైదు దినములలో నగరమధ్యమునందొక చోట నాశ్రయమును సంపాదించుకొనియెను. క్రమముగ నెంతయో ప్రయత్నించి రాజమంత్రియగు రాధాగుప్తుని దర్శించి మహారాజసందర్శనము చేయింపవలయునని ప్రార్థించెను. రాధాగుప్తుఁడు సదయ హృదయఁడై యా బ్రాహ్మణునకు రాజసందర్శన భాగ్యమును లభియింపజేసెదనని చెప్పెను.

నిర్దిష్టదినమున శుభముహూర్తమునం దా బ్రాహ్మణుఁడు రాజసభాంతరాళమునఁ బ్రవేశించెను. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు క్రొత్తవాఁడు. రాజసభయందలి యందఱు నాతని కపరిచితులు. ఒక్కమంత్రినిమాత్ర మాయఁడు కొంతసేపటికి

జూడఁగలిగెను. అబ్రాహ్మణుఁడు గ్రంథములలో నిండ్రసభా వర్ణనమును వినియుండెను. ఇప్పు డాతఁ డింద్రసభలోఁ బ్రవేశించితినిని యనుకొనియెను. మహారాజమణియగు బిందుసారుఁడు మయూర సింహాసనమున నధిపించియుండెను. అమాత్యులమరులం బోలియయ్యాస్థానమునలంకరించి యుండిరి. ఇంద్ర చంద్ర వాయువరుణ ప్రముఖు లెల్లరు నాతని కొక్కచో నగపడుచున్నట్లుండెను. ఎవ్వరినివదలి యెవ్వరిని జూడవలయునో యాతనికి బోధపడుటలేదు. ఎవ్వరినైనఁ దదేకదృష్టితో వింతగఁ జూచుచుండినచో నసభ్యునోచితముగ నుండునేమో యని యాతఁడు సంకోచించుచుండెను. అప్పు డాతఁ డాశాదృష్టులతో మంత్రి యెచ్చటనుండెనో కను పెట్టవలయుననియు, నాతనికిఁ దన్ను గాన్పించుకొనవలయుననియు నలుదెసలఁ బరికించుచుండెను. పిమ్మట నాతఁడు మంత్రిచేసన్నచే నించుక స్వస్థచిత్తుడై కూర్చుండియుండెను.

దైనికరాజకార్యములు పూర్తియైనతిరువాత రాజాజ్ఞచేమనవులఁ దెలుపుకొనవలసినవా రొక్క రొక్కరుగమహారాజ సముఖమునకుఁ బోయి తమతమప్రార్థనములం దెలుపుకొని వెడలిపోవుచుండిరి. తుదకుఁ జంపకనగర బ్రాహ్మణుఁడు కూడ రాజసమీపమునకుఁ బోయి నిలువబడియెను. బ్రాహ్మణుఁడు యథావిధిగ సార్వభౌము నభినందించి, ధాన్యమును దూర్వాకురములను నొసంగి యీవిధముగ నాశీర్వదించెను.

“నిగమమంత్రార్థసిద్ధి నీ శ కగునుగాక !
 అఖిలశత్రు వినాశన శ మగునుగాక !
 ఆప్తబంధుమిత్రులకు మే శ లగునుగాక !
 ధనము, ధ్యానంబు, ధర్మంబు శ ధరణితలము
 చిరతరాయుష్యము, సుఖంబు, శ వరయశంబు,
 వారణతురంగయానాది శ వైభవంబు
 భాసురావత్యసిద్ధి, సు శ శ్రీసమృద్ధి,
 అభిమతార్థోపలబ్ధి నీ శ కగునుగాక !”

సార్వభౌముఁడగుబిందుసాదని యమూల్యమణిమయ
 కిరీటాలంకృతం బగునుత్తమాంగ మాదరిద్ర బ్రాహ్మణుని
 యాశీర్వాదపరిగ్రహణమునకై యిండుక యవనతమయ్యెను.
 రాజాజ్ఞానుసారముగ నప్పు డాబ్రాహ్మణుఁడు “రాజపర
 మేశ్వరా! నాకొకకన్యారత్న మున్నది. ఆమె పరమరూప
 లావణ్యవతి; సకలశుభలక్షణ సమన్విత-ఎండతో దైవజ్ఞ
 లీమెరాజమహిషియగునని వాక్రుచ్చియున్నారు. మహారాజా
 నేనీకన్యకు జనకుఁడను. ప్రేమవశమున నాశాలుబుడ్డనై దేవ
 రకు శరణాగతుఁడనైతిని. ప్రభూ! అనుగ్రహమంచి మా
 కన్యను బాగ్రహింపవలయును. ఇదియే యీదరిద్రబ్రాహ్మ
 ణుని వినయపూర్వక విజ్ఞాపనము” అనియెను.

చక్రవర్తియగు బిందుసాదను “స్త్రీరత్నండుమూ-
 లాదపి” అనువాక్యమును స్మృతికిఁ దెచ్చుకొని యాకన్య

నంతఃపురమునకుఁ బంపవలయునని యాజ్ఞాపించెను. మంత్రీ యగు రాధాగుప్తుఁడు రాజాజ్ఞను యథావిధిగఁ బ్రతిపాలించెను.

దరిద్ర బ్రాహ్మణుని రాజసందర్శన మీవిధముగా ఫలించెను.

ఆటవ ప్రకరణము

రాజాంతఃపురము.

బ్రాహ్మణుఁడు రాజాస్థానమునుండి తిరిగివచ్చి సుభద్రకు సమస్తవృత్తాంతమును దెలియఁజేసెను. భవిష్యత్సుఖచిత్రమతిమనోహర మైన దేయైనను జరకాలమువలకుఁ దండ్రితనయను విడిచి యుండుటయును, బాలికతల్లిదండ్రులను విడిచియుండుటయుఁ దటస్థించుటవలన నది విచారకరముగ నేయుండెను. కన్నీడు భవిష్యత్సుఖప్రదర్శనమును దూరమునందుంచిన నుంచుఁగాక ! వర్తమానమునందైన నొండొరులు పరస్పరముఁ జూచుకొనకుండ నామార్గమున కడ్డము వచ్చి నిలిచినది !! కొంతసే పీవిధముగఁ గడచిపోయినది. పిమ్మట నియమితసమయమున వాహనాదికవై భవములతో సుభద్రాంగి రాజాంతఃపురమునకుఁ దీసికొనిపోఁబడియెను.

అనంతర మాబ్రాహ్మణుఁడు పాటలీపుత్రమునఁ గొన్ని దినములుమాత్ర ముండి శూన్యకృదయై తనముద్దుబిడ్డ

మహావైభవముననుభవించుచు సుఖపడఁగలదను నాలోచనతో మరలఁ జంపకనగరమునకుఁ బ్రయాణమయ్యెను. సుభద్రాంగి యప్పటినుండి పితృగృహస్మృతి, కల్పనములు, కథలు మొదలగువానిమూలమున సంతృప్తి నందుచు రాజాంతఃపురమునందుండి తల్లిదండ్రులకించుక యూరటనుగల్పించుచుండెను.

ఎక్కడిదరిద్ర కుటీరము!-ఎక్కడిరాజాంతఃపురము!!!

చిన్నిగొరవంకను గులాయమునుండివిడఁదీసిశోభనప్రమోదోద్యానమందెరమున విశాలకనకపంజరమునందు బంధించినచో దానిమనోభావమెట్లుండునో, సుభద్రాంగినోమభావముకూడఁజాలవలకల్లేయుండెను. సుభద్రాంగిపుట్టిన యింటిముంగిటివాకిలిచిన్నదియే—కానియదియామెచిన్నిపాదములకును, లీలాతరళనయన యుగళంబునకును బరిమితస్థానమై యుండలేదు, దానికిమారుగా నిప్పుడా బాలికకుఁ బ్రాకారవేష్టితప్రాసాదములును విశాలసరోవరంబులును, జలయంత్రములును, పుష్పలతామనోహరవిశాలప్రాంగణములును లభియించియున్నవి. కాని, యివియన్నియు నామెకూపిరిత్రిప్పకొనుటకైన నవకాశము లేనంతటిపరిమితస్థలములుగనే తోచుచుండెను. మానవప్రకృతులయెడల సహవాసప్రభావమనంతమైనది—క్రమముగ నా బాలికకు రాజాంతఃపురమునందలి దృశ్యము లన్నిటితోడను బరిచయమయ్యెను. అప్పుడామెచంచలహృదయము సుస్థిరమైన దయ్యెను. ఈ విధ

ముగా బాలిక నవయావనవతి యయ్యెను. క్రమముగా యువతియయ్యెను. ఆమె రూపలావణ్యములు శుక్లపక్షచంద్ర కళలవలె దినదినప్రపర్థమానములు కాఁజొచ్చెను. వానితోఁ గూడ నామెసపత్నీగణముల యీర్వ్యాద్వేషములును వర్ధిల్ల సాగెను. అప్పుడు వారందఱును మిగులఁ గౌశలముతో సుభద్రాంగి మహారాజుకంటఁ బడకుండునట్టి ప్రయత్నములను జేయ నారంభించిరి.

పరమేశ్వరుని యజ్ఞాతనియమవశంబున మనుష్య హృదయములయందు విస్మృతి యుదయించు చుండును. ఈ నియమముచేతనే యొకప్పుడు సార్వభౌముఁ డగు దుష్యంతుఁడు శకుంతలను మఱచిపోయెను. మహారాజగు బిందు సారుఁడుకూడ నీ నియమమున కతీతుఁడై యుండలేదు. అంతఃపుర వధూజనముల చాతుర్యమువలనను విస్మృతి వశమునను బిందుసారుఁడు సుభద్రాంగిమాటయే మఱచి పోయెను. కాని సుభద్రాంగిమాత్రము నిశ్చింతురాలై యుండలేదు.

ప్రపంచమునందలి జనుల కందఱకును శత్రులును మిత్రులుఁగూడ నుండురు. సుభద్రనవతు లామె రూప లావణ్యములంగాంచి యీర్వ్యాపరవశలై శత్రుత్వమును జూపుచున్నమాట సత్యమే—కాని అంతఃపుర పరిచారి కలలోఁ జాలమంది యా సుభద్రాంగితో మైత్రి నెఱపుచు

నామెయెడల సహానుభూతిం జూపుచు మంచిచెడ్డలనుగూర్చి వివేదించుచుండిరి.

లోకమునం దనేకవిధముల గుజనులున్నారు, కొందఱు జరిగిపోయినదానింగూర్చి విచారించుచుందురు. కొందఱు వర్తమానముం జూచుకొనుచు నానందించుచుండుదురు. మఱి కొందఱు అతీతవర్తమానములయందు విరక్తులై కేవలము భవిష్యత్కాలముకొఱకే తలయెత్తుకొని చూచుచుందురు. రాజాంతఃపురమున యమున యనుపేరుగల పరిచారిక యున్నది. ఆమెవయసు నలువదియేండ్లకు మించి యుండును. ఆమె రాజాంతఃపురమునందలి యెల్లసంగతుల నెఱుంగును. అనేకుల నామె బాగుగ నెఱుంగును ; వారిస్వభావములం గూడ నెఱుంగును. మఱియు నామె రాజస్వభావమునుగూడ నామూలముగ నెఱుంగును. సుభద్రాంగి రూపలావణ్యమునుగూర్చియు నామె గుణగణములను గూర్చియు నామె తనలో “శట్టిరూపమును, నిట్టిగుణములనుగూడ నెప్పుడను వ్యర్థములు కాఁజాలవు. ఎప్పుడో యీమె కొకశుభదినము రాఁగలదు. కావుననే యిప్పటినుండియు నీమెతో మైత్రి సంపాదించుకొందును. కష్టకాలమునందుఁ గావించిన యుపకార మెన్నటికి నెవ్వరును మఱచిపోఁజాలరు” అని యీ విధముగ నాలోచించుకొని యమున సుభద్రాంగిని ప్రత్యక్షముగను నప్రత్యక్షముగనుగూడ సేవించుచుండెను—ప్రేమించుచుండెను ; ఆమె కష్టసుఖములు తనవిగ భావించుకొను

చుండెను. ఈవిధముగ నామె సుభద్రాంగికి సర్వవిధముల మంగళాకాంక్షిణియైయుండెను.

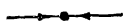
యమునాసుభద్రలు శుభసమయమున కెదురుచూచు చుండిరి. దినము గడచిపోవుచుండెను ; రాత్రియును గడచి పోవుచుండెను. మాసములును వత్సరములునుగూడఁ గడచి పోవుచుండెను. కాని శుభసమయచిహ్నమైనను వారి కగ్ర పడుటలేదు. తుద కొకనాఁడు మంచినమయము దొరకెను.

అది ఘాల్గున మాసము—పూర్ణిమారాత్రి రెండవ జాము గడచిపోయినది. మందమందచూడుతములు వీతెంచు చుండెను. ఆవాతపోతస్పర్శనముననొడలు పులకించుచుండెను. సమీప వృక్షాంత రాశమునందుండి యొకకోకిలతనకల కుహూస్వరంబున నమృతసేచనముఁ గావించుచు దిగంతముల నమృతరిసస్థావితములుగఁ జేయుచుండెను. పూర్ణ చంద్రుఁడు వెన్నెలలఁ గ్రుమ్మరించుచుండెను. ఆమధుర కుహూనినాద మును, నావినిర్మలకౌముదీ విలాసమును, నేకీధవించి తమ మోహినీదివ్యశక్తిచే లోకమును ముగ్ధప్రాయముగఁ జేయు టకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను—మహారాజాధిరాజులు మహా వైభవసంపన్నులే యైయుందురు ; కాని వారికొక్కవిషయ మునమాత్రము గర్భదరిశులకంటెను మించినదారిద్ర్యము కలదు. ప్రకృతిసౌందర్యమును కాంచుభాగ్యము వారికిఁ దఱచుగ లభియింపదు. వారు చారముఖంబున నెల్లవార్త

లను వినుచుందురు. చాటుకారులవలన గుణపరిచయము గావించుకొనుచుందురు. చిత్రరూపముల మూలమున సౌందర్యమును భావించుకొనుచుందురు. ఒక్కరును సుఖముగ నుండుటకు వారి కెప్పటికో గాని సమయముదొరకదు. నిరంతరమును బార్శ్వచదులచేఁ బరివేష్టించఁబడి వారికర్థములతోడనే వినుచు వారిదృష్టులతోడనే చూచుచు నుండు ఇప్పడొక్కించుకనేపు మహారాజగు బిందుసారుఁడట్టి పరాధీనతాహస్తములనుండి విడివడి యొక పుష్పారానుమధ్యమునం బ్రచారము చేయుచు నేమేమియో భావించుకొనుచుండెను.

అసమయమునం దాకస్మికముగ నొకయవతీమూర్తి యుచ్చటకు వచ్చెను. ఆమె యతిలోకసుందరీమణి—మహారాజదృష్టి యింకను నామెపైఁ బ్రసరించియుఁ బ్రసరింపకమునుపే యారమణీమూర్తి మహారాజపాదపద్మ సాన్నిధ్యమున సాష్టాంగపడి యుండెను. అసందర్భమున సార్వభౌముఁ డించుక యులికిపడియెనుగాని యొక్కింతసేపటిలో స్థిరహృదయుఁడై యామెనుజూచి “లెమ్ము! నీ కోరికయేమియో తెలుపుము!” అని యాదరముతోఁ బలికెను. అప్పుడు సుభద్రాంగి తనచరిత్రచుంతయు నాప్రభుచందునకు విన్నవించెను. బిందుసారునకప్పు డెల్లసంగతులు నింతలో స్మృతికి వచ్చెను. ఆమెయెడలఁ దనభార్యల దమును జేసినమోసము

నప్పు డాతఁడు గ్రహింపఁగలిగెను. తానింతవఱకును సం దే హించినసంగతి వట్టి భ్రమ యని నిశ్చయించుకొనియెను— బిందుసారుఁ డాబ్రాహ్మణకుమారీ రామణీయకవిలాసములం బ్రత్యక్షముగఁ గన్నులాఱఁ గనుంగొనియెను.

ఏడవ ప్రకరణము

పు త్ర లా భ ము

మహారాజగు బిందుసారున కేబదిమంది రాణులు కలరు. ఇంత కాలమువఱకు వారిలో ధర్మాదేవి యొక్కతయే సార్వభౌమునకుఁ బ్రధానమహిషియైయుండెను. మఱియు నామెయవరాజగు సుషీమకుమారుని గన్నతల్లి!—అందుచే నామెరాణులకందఱకు నధికారిణియై యుండెను. మహారాజు కూడనామెచూటకు జవదాటలేదు. ఈవిధముగఁజాల దిసములు గడచినవి. బిందుసారుఁడు సుభద్రాంగిం జూచిన తరువాతనుండి యీ విషయమునం దించుక వ్యతిక్రమము గానవచ్చుచుండెను. రాజానుగ్రహము తీవ్రము గలనదీప్రవా హమువంటిది. అదియొకప్పు డొకతీరము నొఱసి భంగించు చున్నప్పుడు మఱియొకతీరమును బలపఱచుచుండును. ఇప్పుడు మహారాజ్ఞీ మణియగుధర్మాదేవితల తిరిగిపోవుచుండెను. క్రమ క్రమముగా నిప్పుడామెప్రభావప్రతిపత్తి తగ్గిపోవుచున్నది.

రాణి యగు సుభద్రాంగి కిప్పుడు మంచికాలము వచ్చినది. ఆమెయిప్పుడు రాజాధిరాజగుబిందుసారునకు రాణులతో నెల్లఁ బ్రయతమురాలై యుండెను. సుభద్రాంగికిఁ గష్టసమయము గడచిపోయినది; సుఖసమయము వచ్చినది. అది యనుగడచిపోవుచున్నది. దినము, యామిని, మాసము, వత్సరము, శిశిరము, వసంతము మొదలగునవి యన్నియుఁ జక్రావర్తవ్యాయమునఁ దీవ్రవేగముతో వచ్చుచుఁ బోవుచుండును.

వానితోఁగూడఁ గోరుకొనఁదగిన సుఖసమయమునందలి నూతనత్వముకూడ జరగిపోవుచున్నది. ఇప్పు డామెహృదయమింకను నట్టినూతనత్వముకొఱకు వ్యాఖలపడుచుండెను. ఆనూతనత్వమునందలి మనోహరత్వముం గూర్చి తెలుపుచు యమున యామెకోరికలను మఱితవర్ధిల్లఁజేయుచుండెను. సుభద్రాంగిసపత్ను లందఱును బుత్రవత్తులై యుండిరి. ఆమెకుమాత్రమింకను బుత్రముఖసందర్శనసుఖలాభము కలుగలేదు. ఆకారణముచేఁ దనపై మహారాజున కించుకయనాదరము కలుగునేమో యను విచారమామె హృదయమును వేధింపసాగెను.

రాణి యగుసుభద్రాంగి సంపూర్ణయావనవత్తియై యుండెను. ఆమెహృదయమున నిరాశాచ్ఛాయలించుకించుకప్రసరించుచుండుటచే నామెరూపయావనవిలాసకాంతులించు

కించుక స్నానములు కాజొచ్చెను. కాని, యారాజ్ఞీమణి కట్టి
యవస్థ యెన్నియోదినను లవటకు నిలిచియుండలేదు. ఆమె
కిప్పు డిండుక యస్వస్థతగా నున్నట్లు తోచుచుండెను. హంస
తూలికా తల్పమున శయనించుటకూడ నామెకుఁ గష్టముగా
నుండెను; సుఖాద్యములుకూడ ననపేక్షితము లైపోయెను;
అమృతమునందును నరుచి యుదయించెను—మట్టి దిన
వలయునని మననయ్యెను అప్పుడు సుభద్రాంగి యమునతోఁ
దనశరీరపీడంగూర్చి యంతయును జెప్పెను. ఆ మాటల
నాలించి యమున పరమానందముతో “అమ్మా! ఇవియన్ని
యును బీడాలక్షణములు కావు—సర్వమును శుభలక్షణ
ములే” అని బోధించెను.

క్రమముగా నీసంగతి యతఃపురమునందంతటనువ్యా
పించెను. నూర్నారాజ్ఞీమణికూడ సంతానవతి యగునని
యందఱు ననుకొనుచుండిరి. గర్భస్థశిశువు దినదినము నెల్లు
వర్ధిల్లుచుండెనో యట్లే సుభద్రాంగిసపత్నులయూర్వ్యాసలము
కూడ వర్ధిల్లఁజొచ్చెను. అప్పుడు రాణాలలోఁగొందఱు
“మంచిది, సుభద్రాంగి గర్భవతి యైనది. అదృష్టవంతురాలు!
మంచిసంతానమే కలుగును. కాని, రాకరాక గర్భము వచ్చి
నది. ఇంతవయసులోఁదొలుచూచు! నిరపాయముగఁబ్రసవింప
వలయునుగదా! ఏమో! ఏనాటి కెల్లు వచ్చునో యెవ్వరికిఁ దెలి
యును” అనియనుకొనుచుండిరి. కోటయం దంతటను నామె

గర్భముంగూర్చినమాటలే. ఆగర్భమే యామెజీవితమార్గమును నిష్క్రమకముగఁ జేసినై చెను; ఇదియే యామెరాజ్యస్థానమును దేవతాస్థానముగఁ బరిణమింపఁజేసెను!!

దేవత లెల్లప్పుడు సందఱప్రార్థనములను—అన్నిప్రార్థనములను సంపూర్ణముగ సిద్ధింపఁజేయరు. సుభద్రాంగిసపత్నులమనోగతప్రార్థనములు సంపూర్ణముగ ఫలియింపలేదు. రాణియగుసుభద్రాంగి యొకశుభమూహూర్తమునం దొకగుమాడుని గనియెను. క్రొత్తరాణి పుత్రవతి యయ్యెను. ప్రసవసమయమునం దామె క్షృణ్ణమును గలుగలేదు. ఆ కారణముచే గుమాడున కశోకుఁ డని నామకరణము గావింపఁబడియెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

అ శో కు ని శై శ వ ము

రాజ్ఞీరత్నమగు సుభద్రాంగిపుత్రముఖసందర్శనమున బరమానందభరితహృదయ యయ్యెను. మహారాజుకూడఁ దనవలెనేయానవకుమారసందర్శనమునఁ బరమానందరస నిమగ్నుఁడగు నని యామె యనుకొనియెను. కాని యామె కోరిక యీ విధముగ ఫలియింపలేదు. మహారాజు యథాసమయమునందే పుత్రముఖావలో కనముంగావించెను. కాని

యప్పుడాతనికన్నులలోఁ జేరిమరసతరంగములు పొడసూప లేదు; ఆతనిముఖమండలమున నానందకౌముదీవిలసన మగ పడలేదు. కేవలమప్పుడాతఁడు ధనరత్నాధికముల దానము చేసి కుమారుని నాశీర్వదించిమాత్రము వెడలిపోయెను. సుభద్రాంగి యిదియంతయును బరిశీలించి చూచుచునే యుండెను. మఱికొందఱు పరిచారికలుకూడ నాభావమును గ్రహించియుండిరి.

ఒక్కనిముసములో నీసంగతియంతయును సుభద్రాంగి సవతులచెవులఁ బడియెను. మహారాజుదాసీనుడై యుండెనని వినుటవలన వారియీర్వాసల మించక శాంతించెను. ఆరాణులలో నొక్కొక్క రొక్కొక్కవిధముగఁ జెప్పకొన సాగిరి. తుదకు వారందఱు గర్వితురాలైన సుభద్రాంగికిఁ దగినశాస్తియైనదని నిశ్చయించుకొనిరి. “ఎంతగర్వము! ఇంతటిగర్వము ధర్మాదేవి యెట్లుసహించినదో?—దర్పహారి యగుమహారాజు సుభద్రాంగిదర్పభంగమును బొగుగఁ గావించినాఁడు—ఇప్పటికిది ప్రథమసూచనామాత్రము” అని యనుకొనిరి. కాని ప్రకృతస్థితి యది కాదు. సుభద్రాంగియపరాధ మేమనిన:—ఆమెకుమారుఁ డితరరాజకుమారులవలె సుందరుఁడు కాఁడు. ఇంతియకాక చూపులకు మిగులఁ గురూపియై యుండెను. ఆతని కంతగా నంగసౌష్ఠవము లేదు. ఆతనిశరీరచ్ఛాయ గౌరవర్ణవిలసితమై యుండలేదు.

ఈసకలకారణములచేతను రాజప్రథమదృష్టి యశోక కుమారునిపైఁ బ్రేమప్రపూర్ణముగఁ బ్రసరించినది కాదు.

బిందుసారుని యేకాధికశతపుత్రులలోఁగూడ నాతని ప్రభవ మహిమీతనయఁడగు యవరాజు సుషీముఁ డొక్కఁడు మాత్రమే ప్రియతముఁడై యుండెను.

ఎవ్వ రేమనుకొన్న నేమి? సుభద్రాంగిమాత్రము కన్నబిడ్డ యగునశోకునిం జూచి యెల్లకష్టములను మఱచి పోయెను. ఆమెప్రేమాపచారములచే నశోకుఁడు శుక్లపక్ష చంద్రునివలె దినదినప్రవర్ధమానఁ డగుచుండెను. బాలుఁ డగునశోకుఁడు తనను రూపముంగూర్చి చెప్పకొనువారి మాటలయర్థ మెంతమాత్రమును గ్రహించియుండలేదు. కేవలమాతఁ డెన్నఁడు నొక్కనిమిషమందైన దుఃఖించి యుండలేదు. అశోకుఁడు రాజగృహమునం గలయెల్లరాజ కుమారులతోడను సమానానందముననే—సమానోత్సాహ ముననే యాటలాడుకొనుచుండెను. క్రమముగ నశోకునకుఁ బసితనము వదలుచుండెను. బాలకుఁడగునశోకున కప్పుడు విద్యాశిక్ష ప్రారంభ మయ్యెను. క్రమముగ నాతనికి లోక జ్ఞానము కలుగుచుండెను. అప్పటినుండియే బాలకుఁ డగున శోకుఁడుతనతండ్రిచర్యలయందలి పక్షపాతమును గ్రహించి యుండెను. ఆరాజగృహంబున నాచంద్రశాలామంటపమధ్య మున నవవికసితశతశతపత్రంబులం బోలి విలసిల్లుచున్న తన కుమారులనడుమ భ్రమరనీలవర్ణుండును, శోభాసారభహీ నుండును గురూపియు నగునశోకుని జూచినప్పుడు బిందుసారుఁ డించుక యప్రతిభుఁడై పోవుచుండెను—తుదకు విరక్తుఁడై

పోయెను. బాలకుఁ డగునశోకున కానంగతి యంతయుం దెలిసి పోయినది. కాని యందులకుఁ గారణముమాత్ర మాతనికి బాగుగ బోధపడలేదు. అశోకుఁడు తల్లియొద్దకు వచ్చి యావిషయముఁగూర్చి యడుగునప్పుడు సుభద్రాంగి మఱి యొకధోరణిలో నాతని కామాట మఱపించినై చుచుండెను.

ఈసకలకారణములచేతను సుభద్రాంగి భర్తృప్రియత మురాలయ్యను, నిరంతర చింతసంతప్తహృదయయై యుండెను. కుమారునియెడలఁ దండ్రీకిం గల యింతటి యుదాసీనత-ఇంతటి యసహ్యభావము తుదకేవిధముగఁబరిణమించునోయని యామె నిరంతరము విచారించుచుండెను.

అశోకునియెడల బిందుసారున కిట్టి యసహ్యభావ మున్నదని తెలియనినా రెన్వరునులేదు. ఏమైన సేమి? జనకునియింతటి యసహ్యభావము కుమారుఁడగు నశోకుని కులోచిత విద్యాశిక్షణమునకుమాత్ర మెంతమాత్రమును వ్యాఘాతముం గల్పించియుండలేదు. అది యేమోకాని యశోకుఁడు తననైమాత్రేయసోదరులకంటె నల్పకాలము నందే యధికవిద్యావంతుఁ డగుచుండెను; సకలవిషయముల యందును విజ్ఞానలాభము నందుచుండెను; కుమారుని కుశాగ్రబుద్ధిఁగూర్చిన ప్రశంసావచనముల ప్రతిధ్వనులు క్రమముగాఁ దల్లిచెవులఁ బడుచుండెను. అందుచే సుభద్రాంగి పరమానందధరితహృదయ యగుచుండెను.

తండ్రివై ముఖ్యము, సవతితల్లులయినూయూ, సోదరుల తూడ్డిభావము, గురువులబోధనము, ఉత్సాహసంకల్పనము, జనసీప్రేమము, యత్నము, సాంత్యనము మొదలగువాని నడుమ నశోకుని శైశవజీవితము గడచుచుండెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

అశోకుని భవిష్యత్తు

ఒకదినమున మహారాజగు బిందుసారుడు తన కుమారుల విద్యాశిక్షణముంగూర్చి పరీక్షింపవలయునని తలంచెను. విద్యావిషయంబున నెవ్వ రెంతటివిజ్ఞానమును సంపాదించిరో తెలిసికొనుట యావశ్యక మని మహారాజు భావించెను. రూపగుణశీలంబుల నధికుండగు రాజకుమారుడే భవిష్యత్ప్రభుపదంబున కర్హుడై యుండునని యాతని యభిప్రాయము.

శక్తిమంతులను విత్తవంతులు నగువారి కోరికలు కార్యరూపమునఁ బరిణమించుటకు విశేషకాలము పట్టదు. మహారాజు తన యుద్దేశమును బ్రకటించినతోడనే రాజకుమారులను బరీక్షించుటకుఁ దగినస్థలమును, దగిన సమయమును గూడ నిర్దిష్టములయ్యెను. అన్నియును సంసిద్ధములయ్యెను.

నగరోపకంఠమున నొక విశాలోద్యానమునందు రాజకుమారులను బరీక్షించుట కేర్పాటుయ్యెను. రాజకుమారులందఱు నాదినమున నచ్చటనే యుండవలయునని స్థిర పఱచిరి. ఉద్యానమధ్యంబున విశాలంబును, వివృతంబును నగు సమప్రదేశమునఁ గౌముదీప్రభలు కన్నులపండువు సేయుచుండెను. ఆ వెన్నెలబయట విచిత్రాసనము లలంకరింపబడియుండెను. ఆ చుట్టును నవదూర్వాంకురశ్యామంబును, వర్తులాకారంబును నగు భూతలము నయనాభిరామంబైయుండెను.

సూర్యోదయమైనది మొదలుగ నా సభాస్థలమునకు జనులు వచ్చుటకారంభించిరి. రాజకుమారులు కూడ నొక్కొక్కరుగ నా యాసమయములయందు వచ్చి యాసీనులగుచుండిరి. రాజపుత్రులందఱును మనోజ్ఞ వేషభూషణాలంకృతులై యుండిరి. రథారూఢులై కొందఱును, తురగారూఢులై కొందఱునువచ్చి ప్రవేశించుచుండిరి. క్రమముగ నందఱును వచ్చిరి. మహారాజును మంత్రులునుగూడ సభాస్థలమునకు విచ్చేసి యుండిరి. కేవల మొక్కఁడుమాత్ర మచ్చటికి వచ్చి యుండ లేదు. రాజకుమారుఁడగునశోకునకు యథాసమయమునందీసంగతి తెలిసినది కాదు. అందులకుఁ గారణము వేఱుగఁ జెప్పవలయునా? ఆ చంద్రశాలారంగమున—ఆ సుందరకుమారమధ్యమునఁ గురూపియగు నశోకుఁడు ప్రవేశించుటకు మహారాజున కిష్టములేదు. కాని యాతఁడంత

స్పష్టముగా నెట్లు చెప్పఁగలడు? రాణియగు సుభద్రాంగి క్లెగ్లో యీవార్త తెలియవచ్చెను. తోడనే యామె తన కుమారునిగూడఁ బరీక్షాపరిషత్తునకుఁ బంపించెను. సుభద్రాంగి తనకుమారుని బరీక్షాసభకుఁ బంపఁబోవునప్పటికి రాజాస్థానమునందలి సుందరామూల్య వాహనాదికముల నన్నింటినుపయోగించుకొని తక్కినప్రభుకుమారు లందఱును సభకుఁ బోయియుండిరి. ఒక ముసలియేనుఁగు మాత్రము మిగిలియుండెను. అశోకుఁడు తల్లియొద్ద సెలవు కిసికొని యా ఏనుగుపై నెక్కి బయలుదేరెను. అప్పటి కా సభారంగ మంతయును జనసమృద్ధముగ నుండుటం గాంచి యశోకుఁ డాచంద్రాతప బహిర్భాగమునఁ గోమలశాద్వలతలంబునఁ గూర్చుండి యుండెను.

సన్యాసి యగు పింగళవత్సజీవుఁడు పరీక్షకుడుగ నియమింపఁబడియెను. క్రమక్రమముగా రాజకుమారు లందఱును పరీక్షింపబడిరి. విద్యాబుద్ధులయందు రాజకుమారు లందఱు లూనను నశోకుఁడే యున్నతస్థానము నలంకరించినట్లు నిరూపితమయ్యెను. ఆతఁడే సుశీలుఁడును సూక్ష్మబుద్ధియు నని యందఱకును బోధపడెయెను. కాని యాతడు కురూపి; శోభావిహీనుడు; జనకుని కప్రియుఁడు!! అప్పు డయ్యశోకుని యుత్తమత్వంగూర్చి యంత బహిరంగముగ నంతవిశ్పష్టముగఁ బ్రశంసించుట కెవ్వరును సాహసింపఁజాలకపోయిరి. పరీక్షకుడగు పింగళవత్సజీవుఁ డెల్లవిధముల బాగుగ నాలో

చించెను. ఈ “యశోకుండు మహారాజునకుఁ గేవల మప్రియుండు. సర్వవిధములను రాజసింహుననున కశోకుడే యర్హుడని చెప్పినచో నది యాతనికి మిగులఁ బ్రతికూలముగఁ బరిణమింపఁగలదు. కావున మిగుల నిపుణముగ మహారాజునకు సత్యమును బ్రదర్శింపవలయును” అని నిశ్చయించుకొని “మహాప్రభూ ! నే నీ రాజకుమారుల నందఱను బరిక్షించితిని. వీరిలో నెవ్వరివాహనము సర్వవిధముల నున్నతమైనదో, యెవ్వరిపీఠ మెల్లరీతుల నుత్కృష్టమైనదో, యెవ్వరి పానీయ మెల్లభంగుల నుత్తమమైనదో వారేసర్వవిధములను భవిష్యత్ప్రభుత్వమున కర్హులు ” అని చెప్పెను.

ఆ మాటలనాలించి రాజకుమారులందఱును బ్రత్యేకముగఁ దమలోఁదా మూలోచించుకొని తమ తమ యాసన పానీయములే యితరులవానికంటె శ్రేష్ఠములని నిశ్చయించుకొనుచుఁ దమ యిచ్చవచ్చిన తెఱంగున సిద్ధాంతము చేసికొనఁ జొచ్చిరి. కురూపియగు నశోకుండు సభ ముగిసిన తరువాతఁ దల్లియొద్దకు వచ్చి పింగళవత్సజీవుఁ డొనరించిన నిర్ధారణముంగూర్చి యెల్లసంగతులను దెలియఁజేసెను. అనంతర మశోకుండు తల్లి యెదుటఁ బింగళవత్సజీవుని వాక్యముల కీవిధముగ వ్యాఖ్యానముం గావించెను— నేను పితృపితామహోచితంబగు వృద్ధభద్రగజము నధిరోపించి పోయితిని; అదియే సర్వోన్నతవాహనము. నేను శ్యామలదూర్వాదళ

శోభితంబగు ధరణీతలంబున నుపవసించితిని; అదియే సర్వోత్కృష్ట మృదులాసనము. నేను వినిర్మలస్నిగ్ధపావన గంగా జలంబులఁ బానము చేసితిని; అదియే సర్వోత్తమ పానీయము. కావున మహాత్ముఁ డగు నా పింగళ వత్సజీవుని వాక్యములు సత్యములే యైనచో నేనే భవిష్యత్కాలము నందుఁ బితృసింహాసనమును బొందఁగలుగుదును.

మాతాపుత్రుల ప్రియసంభాషణ మీ విధముగ జరిగినది. అది మొదలుగ వారిహృదయము లాశాన్వితము లగుటచే భవిష్యత్సుఖసమయమునకై వారిరువురు నెదురు చూచుచుండిరి.

ప ది య వ ప్ర క ర ణ ము

జనకుని యాజ్ఞ

మహారాజగు చంద్రగుప్తుఁడు తన బుద్ధిబలమునను బాహుబలముననుగూడ మగధరాజ్యమును జాలదూరము వఱకును వ్యాపింపఁజేసెను. ఆ కాలమునం దక్షశిల మగధ రాజ్యాంతర్గతమైయుండెను. చంద్రగుప్తుఁడు తా నెంతవఱకుఁ దన రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసెనో యంతవఱకుఁ దన సత్య శాసనమునుగూడఁ బ్రసరింపఁజేసెను — కాని ఎల్ల కాలము నొక్కరీతిగా నుండదు. ఎల్లదినములు నొక్కలాగున జరుగవు.

ఇప్పుడు మహారాజగు బిందుసారుని రాజ్య సమయమున దక్షశిలయందు విద్రోహములు బయలు వెడలెను. సామంత రాజులు తమలోఁదాము కలహించుచుండిరి. రాజ్యలాభ సత్వమే యిందులకుఁ బ్రధాన కారణము—మఱియుఁ బ్రజా విద్రోహము మఱియొక విధముగ నుండెను. రాజోద్యోగుల దోషములవలనను, వారికఠినశాసనముల వలనను, దుష్ట కృత్యములవలనను దూరదృష్టి లేని ప్రజలు విద్రోహు లగు చుండిరి. రాజగు బిందుసారుఁ డీ విద్రోహవార్తల నాఁత కించెను. మొట్టమొదట నాతఁడు యువరాజగు సుషీమునిని ససైన్యముగ నా స్థలమునకుఁ బంపించెను. ప్రప్రథమమున బ్రజలందఱును యువరా జగు సుషీమునింగాంచి యిండుక శాంతిపహించియుండిరి. యువరాజు తమ తమ కష్టములం గూర్చి యాలకించి యందులకుఁదగినప్రతిక్రియల నాచరించు నని వారికిమిగుల నమ్మకముకలిగెను. కాని యచిర కాలమునందే వారి కాభ్రమ యంతయు వదలిపోయెను. అప్పుడు ప్రజలందఱును యువరాజు తీవ్రాస్త్రములమూలమునను గఠా శాసనముల మూలమునను దమ్ముదండించుటకై వచ్చియుండు నని భావించుకొనిరి. అందువలన మరల వా రెప్పటివలె నల్ల దులం జేయుట కారంభించిరి. యువరాజు శాంతి స్థాపనము నకై చేసినయాత్ర యీవిధముగ నిష్ఫలమైపోయెను. అందుచే నాతఁడు నిరర్థకముగ స్వదేశమునకు మరలవలసివ వాడయ్యెను.

మహారాజగుబిందుసారుఁడు పుత్రముఖింబున నెల్ల
సంగతుల నాలకించెను. అప్పుడాతఁడు తనతప్పను దానే
తెలిసికొనఁ గలిగెను. తోడనే యామహారాజకుమారుఁ
డగునశోకునిఁ బిలిపించెను. పిమ్మట బిందుసారుఁ డశోకున
కెల్ల వృత్తాంతమును జెప్పి యేమేమిచేయవలయునోకూడఁ
దెలియఁజేసెను. రాజ్యమున కతిదూరమునఁ బశ్చిమప్రాం
తమునందు శాంతిస్థాపనము కొఱకు—విద్రోహదమనము
కొఱకుగాదు — కుమారునకేమి కావలయునో తండ్రి
యన్నియు నొసంగెను—కేవల మస్త్రములను సైన్యముమాత్ర
మాతని కీయలేదు. అశోకుఁడు తండ్రి యభిప్రాయమును
గ్రహించెను. అతఁడు నిర్భయుఁడై తక్షశిలకుఁ బ్రయాణ
మయ్యెను. కొలఁదికాలమునం దేయశోకుఁడు నిరపాయముగఁ
దక్షశిలం బ్రవేశించెను. అచ్చటిప్రజల కందఱకును బ్రేమ
పూర్వకముగ దర్శన మొసంగెను; వారికష్టసుఖంబులఁ బరిశీ
లించెను; వారియభియోగ కారణముల విస్పష్టముగ గ్రహిం
చెను; వారికష్టములయెడల సహానుభూతిని బ్రకటించెను;
కష్టనిర్వాపణ మునకుఁ దగినప్రతిక్రియలం గావించెదనని చెప్పి
వారిమనంబుల కూఱుట కలిగించెను. రాజపుత్రుఁడు శస్త్ర
ములనుగాని, సైన్యమునుగాని తీసికొనిరాలేదనియు, దమ్ము
దండింపవలయు ననునుద్దేశముతో వచ్చిన వాఁడుకాడ
నియు, దమలో శాంతిస్థాపనము చేయుటకే దర్శనమిచ్చి
యుండెననియుఁ బ్రజలందఱును మొట్టమొదటనే భావించి

యుండిరి. తరువాత నాతనిదయార్ద్రహృదయమున, దదను
కూలవ్యవహారములను గాంచి తమకు షేమలాభములం
గల్పించెద నని చెప్పినసమాదరశీతలంబు లగుసాంత్యన వచ
నంబుల నాలకించి ప్రజాగణమంతయు శాంతభావమును
వహించి యుండెను. అశోకునియాత్ర సఫలమైనది. పితృ
జ్ఞాపరిపాలన మైనది.

పదునొకండవ ప్రకరణము

గుణాదరము

అశోకుడు తక్షశిలయందు శాంతిస్థాపనము చేసి రాజ
ధానికి మరలివచ్చెను. పదియాతేడులబాలకుఁ డగునారాజు
కుమారుఁ డొక్కఁడును బోయి ప్రాథులగువారికిఁగూడ నతి
దుష్కరంబగుమహాత్కార్యమును సర్వశ్రేయస్సంపన్నముగ
నెఱవేర్చుకొని వచ్చెను. మహారాజగు బిందుసాహుఁ డింత
కాలమువఱకును గురూపి యనియు, వికారాకారుఁ డనియుఁ
దలంచి యశోకుని జూచుటకుఁగూడ నసహ్యపడుచుండెను.
తక్షశిలయందు శాంతిని నెలకొల్పుటకై పోయినయశోకున
కచ్చట నేవిషమసంకటమున నైనఁబడి మరణించుటయే తట
స్థించినయెడల నది మహారాజునకు దుఃఖదాయకమే యగునో

మొటియేమగునో మేమెంతమాత్రము నూహలవలన నిర్దేశింపఁ
జాలము. అప్పు డేమగునో చేప్పఁజాలము కాని, పితృజ్ఞా
పరిపాలన తత్పరతసాహసము, నీతికుశలత మొదలగు రాజ
గుణోచిత సద్గుణగణంబులన్నియు నశోకునియందు మూర్తీ
భవించియున్నట్లు పొడకట్టుటచే నిప్పుడు మహారా జాతని
మొదలఁ బరమాదరభావమునే సూచింపఁదొడంగెను.

ఆ సమయమునకు సరిగ నుజ్జయనీమండలమును
బ్రజానుకూలముగఁ బరిపాలించుటకుఁ దగినసమర్థు డగు
రాజప్రతినిధి నొకని నియమించుట యావశ్యక మయ్యెను.
పేంతటి సమర్థులైనను దనయద్యోగి జనులయందెంతటి
మహోన్న తకార్యభారమును బెట్టుటకు మహారాజున కిష్టము
లేకపోయెను. ప్రకృతమునం దశోకుడు సకలసద్గుణగరిష్టుం
డనియు, నసామాన్య ప్రతిభాశాలియనియు ననుభవమునం
దోచుటచే సార్వభౌముఁ డగుబిందుసారుఁడు బాగుగ
సాలోచించి యవంతీమం డలరాజప్రతినిధి పదంబున కశోక
కుమారుఁడే యర్హుఁడని నిశ్చయించి యావిధముగ నియో
గించి యాతని నచ్చటికిఁ బంపించెను.

ఇందూరునకు సమీపమున నవంతీనగరనామ మెల్ల
ఛారికిని బరిచిత మైనదియే. స్థలమాహాత్యముచే నిప్పటికి
నా పవిత్రనామము సుప్రసిద్ధముగ నే యున్నది—

“అయోధ్యా, మధురా, మాయా, కాశీ, కాంచీ, అవంతికా
పురీద్వారావతీచైవ, సప్తైతామోక్షదాయికాః॥”

అనువిషయము సకలభారతజనసమీచీనమైయున్నది. అవంతీస్థానమున కాధునికనామము మాళవ్యము. అవంతీ మండలమునకు రాజధాని యుజ్జయినీనగరము. మహాకవి యగు కాళిదాసు డాయుజ్జయినీనగరనామమున కమరత్వమును బ్రసాదించియున్నాడు. విక్రమాదిత్యుని యుజ్జయినీనగరమునందలి సుధాధవశంబు లగుసుందరసౌధమాలికలును, నలోక సామాన్యరూపలావణ్యవిలాసవతు లగుపురపురంధ్రీమణుల విలాసవిభ్రమలీలారంగంబు లగురమ్యప్రమోదారామంబులును నిప్పు డేమైపోయినవి? అవి యన్నియును గాలవాహినీగర్భమునం గలసిపోయినవి. కాని మహాకవిశిరోమణి యగుకాళిదాసుఁడు తన కావ్యమునందు మాత్రము వానికన్నిటికిని శాశ్వతజీవనమును గల్పించియున్నాడు. ఆమహాకవిసార్వభౌముఁడు తన మేఘసందేశ మహాకావ్యమునందు శాపగ్రస్తుఁడగు యక్షునిచే నవసీరదముంశూర్చి “నీకించుకచుట్టుత్రోవయైనను నొకసారి యుజ్జయినీనగరమునకుఁ బోయి యాపురవిలాసమును గన్నులకటవుదీరఁగాంచి నీకన్నులకును జీవితమునకును సార్థక్యముంశూర్చుకొని మఱిపొమ్ము” అని చెప్పించియున్నాడు. సాహిత్యసంస్కరణమున కిప్పుడప్రస్తుతమే యైనను యథాసమయమున మానవీనపాఠకులకు మహాకవిశేఖరుం డగుకాళిదాసుని మేఘసందేశ మహాకావ్య నొకసారిపఠింపవలయు నని బోధించుట యసంగతకార్యముకాదని తలంచుచున్నారము.

అశోకుఁడు జనకునియూనతిచే నాతనికిఁ బ్రతినిధియై యుజ్జయినీపట్టణమునం దుండెను. ఆతఁ డారమణీయనగరమునందుండి మిగుల సమర్థతతో నవంతీమండల ప్రజావర్గము ననుకూల శాసనములతోఁ బరిపాలించుచుండెను. ఆతని ధర్మశాసన సమయమునఁ బ్రజలలో నెట్టివిద్రోహములు గాని, దేశమునం దెట్టి దుర్భిక్షములుగాని లేదు. ప్రజలు నిరంతర సంతోషులై యుండిరి. ఆతఁడును సుఖసంపూర్ణుఁడయ్యెను. అశోకుని యశావనమునందలి ప్రథమభాగ మీ యుజ్జయినీనగరముననే గడచినది. ఆతఁ డా మండలమునం దున్నప్పడే విదిశానగరమునందలి యొక సుప్రసిద్ధవర్తకుని తనయను బరమరూపలావణ్యవతి యగుకన్యకను బెండ్లి యాడెను. నవయశావనము, అప్రతిహతంబగు ప్రతాపమున రమణీయంబగు రాజధానీనగరము, విలాస విభ్రమలీలారంగంబులగు ప్రమోదోద్యానములు, సకలసంపత్సమృద్ధంబగు రాజ్యము, సుఖసంతోషులగు ప్రజలు, రూపయశావన సంపన్నయు, ననురక్తయునగు ధర్మపత్ని—అశోకున కన్నియును లభించినవి. ఇవియన్నియును లభించుటంబట్టియే యశోకుఁడుజ్జయినీయం దున్నప్పుడు నిరంతరముఁ బరమానందముతోఁ గాలమును సార్థకముగఁ జేసికొనియెనని చెప్పవచ్చును. గుణములయందలి యాదరముచేతనే తనతండ్రి రాజప్రతినిధిగఁజేసి తన్నుజ్జయినీనగరమునకుం బంపియుండెనని యశోకుఁడు భావించుకొనియెను.

పండ్లెండవ ప్రకరణము

గృహ సమాచారము

అశోకుఁ డుజ్జయినీనగరమునం దుండి యవంతీనుండ
లమున సుఖశాంతివిధానము లాచరించుచుఁ బరమానంద
మునఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. అతని కచ్చటనున్న
ప్పడే తా నభ్యసించిన రాజనీతికౌశల్యమును గార్యరూప
మున నుపయోగించుకొనుట కవకాశము దొరకెను.

అతఁ డచ్చటనున్న కాలమునం దిచ్చటఁ బాటలీ
పుత్రమునందు స్థితిగతు లంతబాగుగ లేవు. ఆరాజాస్థాన
మునఁ జిరకాలమునుండియు న్యాయసభ యొకటి యుండు
టయు దానిమూలముననే మహారాజు రాజ్యకార్యములం
దీర్చుచుండుటయు జరుగుచుండెను. సార్వభౌముఁడగు బిందు
సాదుఁడుకూడ నీనియమము నతిక్రమించి యుండలేదు. ఆ
సభాలోచనలనుబట్టియే మగధరాజ్యము వివిధభాగములుగ
విడఁచీయఁబడుటవలన నున్న తోద్యోగుల సంఖ్య యధిక
మయ్యెను. ఆయద్యోగు లందఱునుగూడ నాపరిపాలనా సభకు
సభ్యులుగనే యుండిరి. చంద్రగుప్తుని ప్రభుత్వసమయమునం
దిట్టిసభ్యు లైదువందలమంది యున్నట్లు తెలియవచ్చు
చున్నది. బిందుసాదుఁడుకూడ వారి యాలోచనల ననుస

రించియే రాజ్యమును బరిపాలించుచుండెను. ఆ రాజసభా
మధ్యమున రాధాగుప్తుఁడు మంత్రియై యుండెను. ఖిల్లాత
కుఁడు ప్రభావమంత్రి కాకపోయినను నాతని ప్రభావ మెల్ల
విషయములయందును నిరాఘాటముగఁ గొనసాగుచుండెను.
రాజోద్యోగులందఱు నాతని మిగుల గౌరవించుచుండిరి.
అశోకుఁడు తక్షశిలకుఁ బోయినకాలమున యువరాజగు
సుషీముఁడు ప్రవీణుఁడగు నాఖిల్లాతకుని జాలనగౌరవముగఁ
జూచెను. రాజ్యమునకు భవిష్యత్ప్రభుఁడు కాదగిన యా
యువరాజు నడవడి యందఱకు నసంతుష్టిని గల్పించెను.
అందఱును తుణహృదయులై భయపడుచుండిరి. యువ
రాజగు సుషీముని ధూర్తత్వమును జూచి మంత్రియగు
రాధాగుప్తుఁడు మిగుల విరక్తుఁడయ్యెను. అప్పటినుండియుఁ
గ్రమక్రమముగ నారాజసభాసభ్యు లందఱును యువరాజు
నెడల నసంతుష్టు లైపోయిరి. పిమ్మట నశోకుఁడు తక్షశిల
యందు శాంతిని నెలకొల్పి మరలివచ్చెను. అప్పు డాతఁడు
తన జనకునియొద్దఁ గల యున్నతోద్యోగుల నందఱును
సన్మానించెను. అప్పుడు రాధాగుప్తుఁడును ఖిల్లాతకుఁడును
గూడ నెల్లవిధముల యువరాజుకంటె నశోకుఁడే యోగ్యత
ముఁడని నిశ్చయించుకొనిరి. రాజసభలోని చాలమంది
సభ్యుల సమాదరవిశ్వాసములు క్రమక్రమముగ నశోకుని
వంకకే ప్రసరింపసాగెను; సుషీమునియందలి విరక్తియు
నశోకునియందలి యనురాగమును దినదినాభివృద్ధి నందు

చుండెను. సుషీముఁడు యువరాజును జనకునకుఁ బ్రియపుత్రుఁడునుగూడనై యుండెను. అయినను నశోకునిపక్షముననే యున్నతోద్యోగుల యనురాగము ప్రబలతమమై యుండెను.

రాజధానియందలి యున్నతోద్యోగులభావము లీవిధముగఁ బరిణమించు కాలమునందే యువరాజగు సుషీముఁడును నశోకుఁడునుగూడ నచ్చట లేకయుండిరి. అప్పుడు సుషీముఁడు తక్షశిలయందును నశోకుఁ డుజ్జయినియందు నుండిరి. ఈ సమయమునందే యాకస్మికముగ మహారాజగు బిందునారుఁడు వ్యాధిపీడితుఁ డయ్యెను. ఆవ్యాధి క్రమక్రమముగ వర్ధిల్లుచుండెను. అప్పుడు మహారాజు యువరాజగు సుషీముని విల్పింపవలయు నని యాజ్ఞాపించెను. మహారాజు స్వస్థుడై యున్నను నస్వస్థుడై యున్నను నాతఁ డెప్పుడును గార్యాచరణవిషయంబునఁ బరముఖాపేక్షకలవాఁడేయై యుండెను. ప్రభుఁడగు బిందునారునియాజ్ఞ యథావిధిగఁ బరిపాలింపఁ బడినమాట సత్యమే—కాని, యాతని యభిప్రాయము మాత్రము సిద్ధించినదికాదు. రాధాగుప్తుఁ డింతకుముందుగనే బయలుదేరి రావలయు నని యశోకునకు వార్త నంపియుండెను. ఇప్పుడుకూడ నుద్యోగపద్ధతి ననుసరించి సుషీమునకును మరల నశోకునకునుగూడ సమాచారము నంపించెను.—అప్పటికే మహారాజు వ్యాధి ముదిరిపోయినది. ఆరోగ్యము కలుగుననునాశ యతిస్వల్పము—

ప దు మూఁ డ వ ప్ర క ర ణ ము

రా జ్య లా భ ము

మహారాజగు బిందుసారుఁ డేబదివత్సరములు రాజ్యముచేసి క్రీ. పూ. 272 వ సంవత్సరమునందుఁ బరలోకగతుండుడయ్యెను. అప్పుడు మగధరాజ్యసింహాసనము శూన్యమైయుండెను. ఆతఁడు తన యనంతరమునందుఁ దనప్రియపుత్రుఁడగు సుషీముఁడే తనసింహాసనము నధిష్ఠింపఁగలఁ డనితలంచియుండెను. ఇట్టియాశచేతనే యాతఁడు తాను రోగశయ్యయందున్నప్పుడు తనకుమారుని దక్షశిలనుండి పిలిపింపవలయునని యాజ్ఞాపించి యున్నాఁడు. అప్పటియాతనియాజ్ఞ సరిగనే పరిపాలింపఁబడినది; కాని యాతని యాశమాత్రము ఫలియించినదికాదు. ఎందులకు ఫలియింపలేదో యాసంగతి నిదివఱకే చెప్పియున్నారము. రాధాగుప్తునిగూఢతంత్రముచే నశోకునకుఁ దనతండ్రి వ్యాధిగ్రస్తుడై యుండె ననుసంగతి ముందుగనే తెలియవచ్చెను. ఆవార్త విన్నతోడనే యశోకుఁడు తటిద్వేగమున నుజ్జయినినుండి పాటలీపుత్రమునకు వచ్చియుండెను. కాని యాతని కప్పుడు జనకసందర్శన భాగ్యము లభియింపలేదు. శూన్యమైయున్న పితృసింహాసనమునుమాత్ర మాతఁడు దర్శించెను.

రాధాగుప్తఖిల్లాతక ప్రముఖు లగురాజసభాసభ్యు లందఱు నేకగ్రీవముగ నిదివఱకే నిశ్చయించుకొనియుండుటచే వారందఱును గలసి యప్పుడే మగధరాజ్యమున కళోకుని రాజుగఁజేసివైచిరి. బిందుసాదునియనంతరమున నాతని ప్రియతమసతీరత్నమగు సుభద్రాంగికుమారుఁ డశోకుఁడే యావిశాల మగధరాజ్యమునకు మహిమాన్వితుఁ డగుమహారాజచంద్రుఁ డయ్యెను—ఈయత్సహవార్త రాజ్యమునందంతటను బ్రకటింపఁబడియెను.

ఇట సుషీముఁడును నిశ్చింతుఁడై యుండలేదు. జనకుని కష్టవార్త విన్నతోడ నేయాతఁడును సాధ్యమైనంతవఱకుశీఘ్ర ప్రయాణములు చేసి స్వదేశమునకు వచ్చియుండెను. తోడనే మంత్రు లందఱును గలసి మగధరాజ్యమున కళోకునే రాజుగ నెన్నుకొని రనుసంగతి యాతనిచెవులఁ బడియెను. బాహుబలముచే రాజధాని నాక్రమించుకొని పితృసింహాసనము నధిష్ఠించుటకంటె నాతని కింక గత్యంతర మేమియులేదు. ఆకారణమున నాతఁ డధికసంఖ్యాకపై న్యముం గూర్చుకొని సపై న్యముగఁ బాటలీపుత్రసమీపమునకువచ్చి విడిసెను. చిర కాలము క్రిందటఁ బాటలీపుత్రము ప్రాకారపరిఖాద్వారములచే సురక్షితమై యుండెను. అశోకునిసేనానాయకు లింతకుముందే ప్రాకారమునకుఁ జుట్టునున్న యగాధమగునగడ్డను జలశూన్యముగఁజేసి తుపాకిమందు కనవు మొదలగువానితోఁ గప్పివైచి యుండిరి. జనశూన్యంబును దృఢశోభితంబును నగునాపరిఖం

గాంచి సుషీముఁ డానందోత్ఫుల్ల హృదయుఁ డయ్యెను. పరిభ్రా
నిరోధము లేకుండుటచే నెటులయినఁ బ్రాకారమును బగులఁ
గొట్టియో, లంఘించియో ససైన్యముగ నగరమధ్యమునం
దనాయాసముగఁ బ్రవేశింపవచ్చునుగదా యని యాతఁ డాశ
పడియెను. ఇట్టియాశచేతనే యాతఁ డతివేగముగ సేనల నడి
పించుకొని ప్రాకారసమీపమునకు వచ్చి నిలిచెను.

అశోకునిదండనాయకు లిది యంతయును గనుపెట్టి
చూచుచునే యుండిరి. మహారణకుళలు రగువారియుపాయము
ఫలించినది. సుషీముఁడు ససైన్యముగఁ బ్రాకారమునకు నగ
డ్డకును మధ్యభాగమునఁ బ్రవేశించి యుండెను. పంచాననము
ప్రబలకిరాతునివలలోఁ దగులుకొన్నది. సుషీముఁడు ససైన్య
ముగ నట్లుండుటం గాంచి యశోకునిసైనికు లాపరిభయందలి
మందునకు నిప్పు ముట్టించిరి. మఱియుఁ బ్రాకారములపై
నుండి నిరంతర బాణవర్షమునుగురియింపసాగిరి. సుషీముఁడు
తానెన్నఁడుఁ గలలోనైన ననుకొనియుండనిపన్నాగమునం
బడి ససైన్యముగ నిహతుఁడైపోయెను.

అశోకునిసాభాగ్యమార్గమున కడ్డముగనున్న కంటక
వృక్ష మీవిధముగఁ బెల్లగింపఁబడిపోయెను.

నవీనుఁ డగురాజు—ప్రవీణులగుమంత్రులు—రణసీతి
కుళలు రగుదండనాయకులు—వీరందఱును యుద్ధానంతర
మున నొక్కచోఁ గలిసికొనిరి; ఒక్కటేమాటగ మెలంగు

చుండిరి! ఒక్కటే శరీరముగ భావించుకొనుచుండిరి. ఇంక
సట్టిరాజ్యమునకుఁ గొదవ యేమున్నది? అశోకున కప్పటికిని
భ్రాతృసంబంధశత్రుత్వము నిశ్చేషము కాలేదు. అశోకుఁడు
కేవలము త దేక దృష్టితో విద్రోహులగు సోదరులను సపరివార
ముగ నశింపఁజేయుటకై ప్రయత్నించుచునే యుండెను.
ఇట్టికల్లోలములచే నశోకునకుఁ బితృసింహాసనములభించినను
బట్టాభిషేకము జరుగుట కాలస్యము కావలసివచ్చెను—

పదునాలుగవ ప్రకరణము

ర క్త ప్రవాహము

అశోకునకు సర్వరాజ్యమును లభించినది. ఆతని
ముఖ్యశత్రువులు నిహతులై పోయినసంగతియు సత్యమే. కాని
యాతనికంతమాత్రమున నిశ్చింతఁడై యుండుట కవకాశము
కలుగ లేదు. పూర్వమునుండియు రాజ్యమునందలి ప్రజలును
రాజోద్యోగులును రెండుపక్షములుగ నేర్పడియుండిరి. కొంద
ఱు అశోకునిపక్షమువారుగను, మరికొందఱు సుషీనునిపక్షము
వారుగనుచుండిరి. అశోకునిపక్షమువారు ప్రజలేయయ్యును
గొలఁదిమందిమాత్రమేయుండిరి. ప్రజాసామాన్యమునఁ జాల
మంది సుషీనునిపక్షమువారే యైయుండిరి. మానవలోక

మొంతవికృతముగ మూరిపోవుట తటస్థించినను, ధర్మాధర్మ జ్ఞానము న్యాయాన్యాయవిచారణశక్తి, పాపనిందనము, పుణ్య కాంక్ష మొదలగుసద్గుణము లన్నియు నొక్కసారిగనాశన ములై పోవఁజాలవు. “సుషీముఁడు యువరాజుగ నుండెను- సత్యధర్మానుసారముగ నాతఁడు పితృసింహాసనమున కుత్త రాధికారియై యుండెను. బాల్యచాపల్యముచేనైన లోపము లాతనికడ నేవియైననుండిన నుండుఁగాక ! సమయానుకూల ముగ వానినన్నిటిని నాతఁడుసవరించుకొనఁజాలక పోఁడు.” అని యీవిధముగ భావించుకొనుచుఁ బ్రజలలోనను, మంత్రు లలోనను జాల భాగమువఱకును సుషీమునియెడలనే యధిక విశ్వాసము కలిగెను. వారి కశోకుఁడు రాజగుట సంతోష కరముగలేదు. ఇంతియకాక సర్వవిధముల రాజ్యార్హుఁ డగు సుషీముఁడు కపటమార్గమున నన్యాయముగఁ జంపఁబడి పోయెను. అందువలనఁ బ్రజలలోఁ జాలమందికి సుషీముని యెడల జాలి కలిగెను. వారాతనిలోపముల నన్నిటిని మఱచి పోయిరి. అందఱు నాతని కొఱకే తమవిచారమును సూచించు చుండిరి—పతి పుత్ర విహీనలును, మహామహిషీమణులు నగునశోకుని సవతితల్లుల యెడలఁగూడఁ బ్రజాభిప్రాయము సానురూపముగ నుండెను. ప్రజలందఱును వారికష్టములకు విచారించుచుండిరి. ఇట్టి కారణములచే ననేకు లశోకునకు బహిరంగ శత్రువులై పోయిరి. ఇంకను మిగిలియున్న యశో శుని వైమాత్రేయ సోదరులుకూడ నాతని యెడల విరుద్ధాచరణముల నాచరించుచుండిరి.

ఈ సకలకారణములవనను నశోకున కొక్కప్పుడును నెమ్మదియనుమాట లేదయ్యెను. అప్పు డాతఁ డేవిధముచే నైనను శత్రుసంహారము చేయవలయు నని కృతసింకల్పుఁ డయ్యెను. ఆతఁడనేకు లగుగూఢచారులను నియమించి యుంచెను; వారందఱును జండికాలయములు, దేవాగారములు, సైన్యావాసములు, పుణ్యక్షేత్రములు మొదలగు నానాప్రదేశముల నానావేషధాతులై సంచరించుచు నానా సమాచారములను సంగ్రహించుకొని వచ్చి యశోకునకు నివేదించుచుండిరి. ఎవ్వ రెచ్చట నేవిధముగ రాజద్రోహ కార్యములం జేయవలయు నని యాలోచించుకొనుచుండిరో యంతయు నశోకున కతిసిగూఢముగఁ దెలిసిపోవుచుండెను. క్రమముగ నెందఱో రాజద్రోహులు రాజ్యమునందు నిండి యున్నట్లు తెలియవచ్చెను. రాజపరివారమునందుఁగూడ ననేకుల నామము లావిద్రోహనామసహితములై వినఁబడుచుండెను. ఆకాలమునందు రాజద్రోహపరాధులకు మరణ జండనముకంటె మతియొకశిక్ష యేదియును లేదు. రాజద్రోహులసంఖ్య వృద్ధియగుచున్నకొలండిని నరహత్యల సంఖ్యకూడఁ బ్రవర్ధిల్ల నారంభించెను. క్రమముగ నీనరహత్యల కొకవిశాలావాసముకూడ నిర్మింపఁబడియెను. ఆ గృహమునకు నరకమని పేరు పెట్టఁబడియెను. పౌరపాటుననో, కాక గూఢచారులయసత్య సమాచారములముననో గాని యొకనాఁ డొకబాధనన్యాసి యాహత్యాగారమునఁ

బ్రవేశపెట్టబడియెను. చండగిరికుఁ డను సాలెవాఁడొక్కఁడు రాజద్రోహులశిరంబుల ఖండించు కార్యమునందునియుక్తుడై యుండెను. ఆతఁడప్పు డందఱవలెనే యాసన్యాసినిగూడ నఱకుటకు సన్నద్ధుఁ డయ్యెను; కాని యాసాధు వేమేమియో చెప్పుటవలన నాచండగిరికుఁ డాతనికిఁ గొన్నిదినములు గడు విచ్చెను. ఈగడువులోపలనే యాభౌద్ధపరివ్రాజకుని యపారయోగబలమాహాత్మ్యము ప్రకటిత మయ్యెను. ఆసంగతి యథాసమయమున మహారాజగునశోకునిచెవులఁ బడియెను. తోడనే యశోకుఁడు స్వయముగ నచ్చటికిఁ బోయి యాసాధు శేఖరుఁడు నిరపరాధి యని సప్రమాణముగ గ్రహించుటయే కాక యాతఁడు మహాయోగి యనికూడఁ దెలిసికొనియెను. అప్పు డశోకుఁ డాతనికి నమస్కరించి తనయపరాధమును క్షమింపఁ బ్రార్థించి యామహాత్ముని విడుదల చేయించెను. అప్పు డానరఘాతుకు డగుచండగిరికుఁడు తానదివఱకుఁ జేసిన మహోద్ధతకార్యములంగూర్చి యశోకునకు విన్నవించెను. నిందనీయంబగు నీవ్యాపారమంతయు నప్పు డశోకునకు రాక్షసకృత్యముగ నగపడి యెను. తత్క్షణమే యశోకుఁ డాహత్యామందిరము భస్మీభూతముగఁ జేయవలయు నని యాజ్ఞాపించెను. అది మొదలుగ రాజద్రోహులకు మరణ దండనము తప్పిపోయినది; అట్టివారిని వారి యపరాధములకుఁ దగురీతిని దండించుట కారంభమయ్యెను.

అదియే కారణముగా నంతటనుండి నవీనసార్వభౌముఁ డగునశోకుఁడు బౌద్ధయతులవలన బౌద్ధధర్మములను

మఱియు ననేక పుణ్యచరిత్రములను వినుచుఁ గ్రమముగా జ్ఞానపరివ్రాజకుల యోగబలమాహాత్మ్యములంగూడ స్వయముగఁజూచి తెలిసికొనుచుండెను.

అశోకునిరాజ్యలోభకారణమున రాజ్యరక్షణమునకై యనేకులగు నపరాధులును, నిరపరాధులును, శత్రులును, మిత్రులును, తనవారును, బెఱవారునుగూడఁ గఱకుకత్తుల పాలైపోయిరి. రక్తప్రవాహములతో నాలుగుసంవత్సరము లీవిధముగఁ గడచిపోయినవి.

11/171

పదునేనవ ప్రకరణము

అభిషేకము

మహారాజగుబిందుసారుఁడు లోకాంతరగతుఁడై యిప్పటికి నాలుగేండ్లయ్యెను. రాజ్యలోభపరవశుఁడై యున్న యశోకునకుఁ బితృమరణముంగూర్చి దుఃఖించుట కెప్పుడు నించుకంత యవకాశము దొరికినదిగాదు. అతఁడు తన రాజ్యరక్షణమునకై సోదరులనైనఁ జంపించుట కెంత మాత్రమును శంకించియుండలేదు. ఎందఱోభ్రాతలను, మఱియు నెందఱోపురజనులనుగూడ సంహరించి యాతఁ డిప్పుడు నిరపాయుఁడై నిష్క్రంటుకుండై యున్నాఁడు. ఇన్నాళ్ల

కాతని కాపాటలీపుత్రమున — ఆర క్తరంజితరాజమూర్తమునఁ బట్టాభిషేకమహోత్సవము గావింపవలయునని యాలోచన తోచెను. రాజధర్మము—రాజచరిత్రమైనది !!!

సర్వసంతాపసంహారకం బగుసమయము. ఈ నాలుగోండ్లలోనను రాజాంతఃపురమునందలి యనేకులు తమ శోకతాపములను మఱచిపోయియుండిరి. సగరమున శాంతి నెలకొల్పఁబడినది. నాగరకులు మరల సుఖసంతోషములచే నుల్లసితహృదయులై సంచరించుచు రాజపథశోభాపరంపరల వర్ధిల్లఁజేయుచుండిరి. శాంతిప్రియులును, సుఖప్రియులు నగునగరజనులహృదయములయందు మరల రణభేరినినాదము చెవులఁబడుట తటస్థించు నేమో యనుసందేహమైన నుదయించుట లేదు. ఇప్పుడు సంధ్యాసమీరణములచే నగరతోరణస్తంభములయందలి విజయపతాకలు సవితాసముగ సంచలితము లగుచుండెను. విజయభేరిమధురనినాదములును, బూర్వవాహినియగు జాహ్నువీతరంగకలకల నినాదంబులును గలసి మెలసి యపూర్వసంగీతస్వనంబును బ్రదర్శించుచుండెను. సంధ్యాసమయదీపమాలికలును, దిగంతవ్యాప్తంబు లగువిజయభేరినినాదములును, కలకలనినాదినియు, మందగామినియు నగు జాహ్నువీతరంగిణియందలి జలశీకరంబులచే నభిషిక్తంబులగు వాతపోతంబులును వారిత్వక్చక్షుశ్రోత్రంబుల స్పృశించుచు వారిపూర్వపుసంగతుల నన్నిటిని మఱపించుచుండెను. రాజాంతఃపురమునందలి పతిపుత్రవియోగదుఃఖత లగు

కొండలు రాజమహిషులును నగరమునందలిప్రతిహింసాపరా
యణులును బలవంతులు నగుకొండలుజనులునుమాత్రము
గాక తిక్కినజనసామాన్యమంతయు బిందుసాగునిమాటయు,
యవరాజగుసుషీముఁడు మొదలగునితర భౌత్యవదులపాత్య
లును, రాధాగుప్తునికొటిల్యచరిత్రమునుగూడ సంపూర్ణముగ
మఱచిపోయిరి. సాధారణజనులు తమతమవ్యాపారములు
క్రమముగ జరుగుటయే చూచుకొనువారు కావున వారికియీ
లోచనయేలేదు. వారిసదుపాయములకు లోపములేకండ
నున్నప్పడేరాజ్యము నేరాజుపాలించిన వారికేమి? న్యాయా
న్యాయవిచారణచర్చయు బ్రతిహింసాచరణలోచనయు
జాలకాలమువఱకు వారి హృదయములయందు మెఱయుచు
యుండెను; కానినాలుగుసంవత్సరములు భయంకరముగ
శోణితవాహినులు ప్రవహించినతరువాత వారికి మరల
మంచికాలము వచ్చినది. ఇప్పుడారాజ్యమునందలిప్రజలందఱు
ను ముక్తకంఠులై కౌముదీపులకితంబగు నారాత్రియందు
విమలచంద్రికానగరమునందుండి యుచ్చైస్వరమున నీవిధ
ముగ సాధువాదములంగావించుచుండిరి—“జయమగుఁగాక !
మహారాజశోకునకు జయమగుఁ గాక ! ” రాజమందిరము
నందును, సమున్నతిప్రాసాదములయందును, త్రైకోష్ఠముల
యందును, మందిరములయందును, మఠములయందునుగూడ
నావిజయనాదములే ప్రతిధ్వనించుచుండెను—“జయ
మగుఁగాక ! మహారాజగుసశోకునకు జయమగుఁగాక ! ”—

అది జ్యేష్ఠమాసము; శుక్లపక్షము; పంచమీతిథి—సార్వ
భౌముఁడగునశోకునిపట్టాభిషేకక్రియలుసర్వమును సంప
న్నంబు లయ్యెను.

ప దు నాట వ ప్ర క రణ ము

ది గ్విజయము.

సార్వభౌముఁడగు నశోకునిప్రతాపము దశదిశాపరి
వ్యాప్తమయ్యెను. సమస్తసామంతమహీపాలురునాతని సార్వ
భౌమత్వము నంగీకరించిరి. అతని బాహుబలపరాక్రమము
లందఱకును బరిచితము లయ్యెను. అతని చతురంగబలములు
దినదినప్రవర్ధమానములగుచుండెను. వాడు కేవలము రాజ్యము
శాంతిరక్షణము గావించుటచేతనే తృప్తిపహించియుండుట
లేదు. పశుబలము ధర్మబలముచే నియమితమును సంయతము
ను గాకన్నచో నది క్రమముగ ధర్మబలమును మించి యతి
క్రూరముగఁ బరిణమింపఁగలదు. సేనానాయకు లాసంగతిని
బాగుగ గ్రహించియుండిరి. మంత్రిగణముకూడ గ్రహించి
యుండెను. ఇప్పటికి నాలుగుసంవత్సరములనుండి మహారాజు
యుద్ధవిద్రోహములలోనే మునిగియుండెను. శాంతినివహించి
యెంతయోకాలము కాలేదు. ఇప్పుడు మరల దిగ్విజయార్థమై
యుద్ధయాత్ర చేయవలయు ననిన సైనికులకుఁ గష్టముగ

నుండును. ఈసంగతులన్నియు నాలోచించుకొని వారు మహారాజు చెప్పినట్లు చేయవలయునని నిశ్చయించుకొనిరి. వారెల్ల సంగతులను విస్పష్టముగ నశోకసార్వభౌమునకుఁ దెలియఁజేసిరి. అశోకుఁడు దిగ్విజయయాత్ర చేయుటకు నిశ్చయించెను. కొలఁదికాలములోనే యందులకుఁ గావలసినప్రయత్నములన్నియు సంపూర్ణములయ్యెను.

మౌర్యదేశాధిపతియగు నశోకమహారాజుపై కళింగదేశ విజయమునకై విశేష సేనాపరివృత్తుడై యుద్ధయాత్ర చేసెను. వర్తమానకాలమున నుత్కళము (ఉరియా) అను పేరుగల మదరాసు రాజధానియందలి కొంతభాగమప్పుడు కళింగదేశముగ వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. కళింగ దేశము నీలసముద్ర సేవితమై యుండెను. ఆ దేశమధ్యమునుండి వైతరణి తరంగిణిప్రవహించుచుండెను. నీలాచలము మొదలగు చిన్న పెద్ద పర్వతములవరుస లీ దేశమున వ్యాపించి విరాజమానములగుచుండెను. అప్పటిసముద్రము, నదులు, పర్వతపంక్తునిప్పుటికి నా దేశమును సురక్షితముగఁ జేసియుండుటచే నా దేశము నాక్రమించుకొనుట శత్రువులకు దుస్సాధ్యముగ నుండెను. మఱియొక విశేషము—ఖరస్రోతానది యా దేశము కడవఱకును వ్యాపించియుండుటచే శత్రువులకు దుష్ప్రాప్యమై యుండెను. రఘువంశ కావ్యమునందలి రఘుమహారాజు దిగ్విజయభాగమును జదివినచో మన మీ విషయములన్నియు సప్రమాణముగ గ్రహింపఁగలుగుదుము. అయోధ్యానాయకు

డగు రఘుమహారాజు వంగ దేశము నతిక్రమించి మదమా
తంగములతో సేతువు నిర్మించి కపిశాసదిని ససైన్యముగా
దాటియున్నాడు.

“బలయుతుండు రఘువు నౌకా

బలసంపన్నులగు వంగ శ పతులగెలిచి ని

ర్మల గంగాస్రోతంబుల

నలవున నాటించె ఘనజ శ యస్తంభములన్.”

*

*

*

“ ఏనుఁగుల సేతువులఁ గపి

శాసదిఁ దరియించి రఘుండు శ చనియెఁ గళింగ

స్థానమునకు జయభటు సం

తానముతో నుత్కలప్ర శ దర్శిత పఘండై.”

రఘుమహారాజు ద్వివిజయయాత్ర చేసినమార్గము
ననుసరించియే మగధాధిపుఁ డగు నశోకమహారాజు కూడ
విపులసైన్యముతోఁ గళింగమునకు గమనోద్యతుఁ డయ్యెను.

అప్పటికళింగప్రభుండు సామాన్యముగ నశోకునకు
లోఁబడలేదు. ఆ కారణముచే నిరువంకల సేనలకును మహా
రణము జరిగినది. కరితురంగపదాతిగణంబుల పదాఘాతము
లచేఁ బ్రభవించినరజఃపటల మాకాశము గప్పివై యెను. రథ
నేమినిస్వనంబులును, గజబృంహితధ్వనులును, హయహేష
లును, వివిధాయుధఘర్షణాశావావంబులును గలసి సాగర

తరంగనిర్ఘోషమును స్తబ్ధభూతముగఁ జేసివై చెను. రణధరణీ తలమున శోణితవాహినులు ప్రవహించెను. ఈవిధముగఁ గొన్నిదినములుగడచినపిమ్మట యుద్ధముముగిసెను. ఆవిశాల జనపద మంతయు సశోకునియధీన మయ్యెను. కాని దేశము జనశూన్యమైపోయెను. అప్పుడశోకుఁడు రథారూఢుఁడై రణక్షేత్రమునుబరీక్షించెను. ఆభీభత్సదర్శనముననాతనిహృదయ మత్యంతవ్యాకులిత మయ్యెను. ఆ కారణముచే విజయలక్ష్మి యాతనికుల్లసముకలిగింపఁజాలకపోయెను ఇంతియ కాదు— ఆతనికించుకంతయూరటయైనగల్పింప లేకపోయెను. తన రాజ్య లోభముచే ననేకజనసంఘములు నాశనములైపోయెఁగ నాయని యప్పుడతఁడనుకొనియెను. అందుచే నాతఁడు మర్మ భేదనంబగువిచారము ననుభవించెను. కాని, యాతఁడాయాం తరికపరివేదనము నెవ్వరియొద్దను బ్రకటించియుండలేదు. తదనంతర మాయశోకుఁడు కళింగరాజ్య సింహాసనమునం దాప్రభువునే మరలఁ బ్రతిష్ఠించి దేశపరిపాలనమున కనుకూలవ్యవస్థలంఘావించి స్వదేశమునకు మరలెను. కొలఁది కాలమునకే యశోకుఁడు రాజధానింబ్రవేశించెను. అప్పుడు రాజధానీ నగరమున యథావిధిగ విజయోత్సవములు గావింప బడియెను.

ప దు నే డ వ ప్ర క రణ ము.

సంధిసమయము.

పాటలీపుత్రమునఁ గొన్నిదినములవఱకును విజయోత్సవములు జరిగినవి. క్రమముగానుత్సవోచ్ఛ్వాసములు తగ్గనారంభించెను. ఆనందతీవ్రప్రవాహములు మందీభూతములగుచుండెను. గజతురంగ పదాతిగణంబుల కిఁక నిప్పుడు యుద్ధయాత్రానురూపంబులగు వేషభూషణము లెంతమాత్రమును లేవు. నగరతోరణములయందలి పత్రపుష్పమాలికలు వాఁడిపోయినవి. పట్టణమంతయుబూర్వమువలె నెమ్మదితోనుండెను; మారమునుండి రణభేరిధ్వనులనాలకించి యుద్ధయాత్రామహోత్సవముం జూడవలయునను నుత్సాహముతోఁ గుల వధూజనము గృహకార్యములనువిడిచి గవాక్షములయొద్ద నిలిచి యుండుటలేదు; వృద్ధులగువార లింటిముంగిలి దాటివచ్చుట లేదు. యశావనులు స్వకార్యములనువదలి వీధులవెంటఁ దిరుగుటలేదు. బాలకులు తమపుస్తకములను బాఱవైచి వీధులలోనికిఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చుటలేదు. ఇప్పుడు నగరజనులందఱును నెమ్మదితోఁ దమతమ పనుల నిర్వహించుకొనుట కారంభించిరి. రాజధానియందును రాజస్థానమునందును మరలఁబూర్వావస్థ నెలకొనియెను.

రాజ్యమంతటను బ్రజలందఱునుబూర్వరీతిని నెమ్మది తోనుండిరి. కాని మహారాజగు నశోకుని మనోభావము మాత్రము యథాపూర్వముగ నున్నట్లగపడుట లేదు. ఇంత కాలమువఱకు మహారాజగునశోకుఁ డెట్టిస్థితియందుండెనో యితరులుకూడ నాస్థితియందేయుండిరి. తనహృదయమునం దెట్టివిషమచ్ఛాయ ప్రసరించుచుండెనో యింతకాలమువఱకు నశోకుఁడుగ్రహింపఁ జాలకపోయెను. ఆమహారాజుముఖ మండలమున నా ఛాయ యావరించి యున్నట్టితరులు కూడ నెవ్వరును గనుపెట్టలేకపోయిరి. ఇప్పుడు ప్రజల కందఱకును మంచినమయము వచ్చినది. అందుచేతనే యశోకుఁడు తన హృదయమునఁ బ్రసరించుచున్న విషమచ్ఛాయను బాగుగ గ్రహింపగలిగెను. మంత్రులుకూడ నా సంగతిని తెలిసికొనఁ గలిగిరి. మహారాజగు నశోకుని వాక్యోపవాక్యములవలనను, నాచారవ్యవహారములవలనను, నా దేశోపదేశములవలనను నాతనిభావ వైలక్షణ్యమెల్లరకును స్పష్టముగ బోధపడు చుండెను.

క్రమముగ మంత్రులందఱు నీ విషయముంగూర్చి యాలోచింప నారంభించిరి. ఒకనాడు మహారాజు దై నందిన రాజకార్యములు నిర్వర్తించుకొని సభచాలించి నగరు నకుఁ బోయెను. తరువాతఁ గొలఁది సేపటిలోననే మంత్రు లందఱు నాస్థానమునుండి వెలుపలకు వచ్చిరి. వారిలో నొకడు “అంతఃపురమునందేదియో జరిగియుండును” అని

యెను. మఱియొకఁడు “అట్లుకాదు. నేను వినియుంటిని. చండ
గిరికునికృత్యముల కారణమగు మిగులఁ గ్రోధావిష్టుఁడై యున్నా
డు. ఆ చండగిరుకుఁడొకనాఁడు నిరపరాధియు, నతాకికశక్తి
శాలియునగు సముద్రగుప్తుఁడనునొక బౌద్ధసన్యాసిని జంపబో
యెను; కాని యాతని యమానుషశక్తింజూచి విస్మితుఁడును
భయావహుఁడునై యావృత్తాంతమును మహారాజున కెఱి
గించెను. మహారాజు స్వయముగ నరకగృహంబునకు వచ్చి
యాసన్యాసి యత్యద్భుతమహిమలను గన్నాఁటఁ గనుఁగొని
యాతని సందర్శించెను; ఆతనియొద్ద బౌద్ధధర్మములం గూర్చి
వినియుండెను. ఆ పిమ్మటనే నరకమందిరము నేలమట్టమై
పోయినది. చండగిరికుసుకుఁ బ్రాణదండనము విధింపబడినది.
అప్పటినుండియు మహారాజునకు మనసు తిరిగిపోయినది ”
అనియెను. అంతట మఱియొకఁడు ‘ఇదియే సత్యమైయుండును’
అని యాతని వాక్యములను సమర్థించెను. మరల నాతఁడు
తక్కిన మంత్రివర్గముంజూచి “మహారాజు కళింగ దేశ యుద్ధ
క్షేత్రమున నసంఖ్యజనక్షయముంగాంచి యతివికలహృదయు
డయ్యెననియు, నిక నెన్నఁడును రాజ్యభ్రాతృభ్రాతృయై యుద్ధము
చేయఁగూడదని నిశ్చయించుకొనియె ననియుఁ బ్రధానదండ
నాయకునివలన నేను వినియుంటిని. రాజధర్మము సూక్ష్మతమమై
నది. రాజనీతి కృత్రిమమైనది—సరళభావముతో సకలవిష
యములను బ్రదర్శించుట యీ రెంటికిని విరుద్ధము. కేవల
మెల్ల విషయములను బాహ్యదృష్టితోఁ జూచుటయే యావ

శృంగము. కాని యంతమాత్రమున నేమగును ? మహారాజు యొద్దనిరంతరము నుండు సన్నిధానవర్తులకు మాత్రమే యాతని మనోభావములు బోధపడుచుండును. అట్టివారియొద్ద నాతఁడు తన మనోభావముల నెల్లుదాఁపఁగలుగును ? మనోభావములు ముఖమునందును మాటలయందును బ్రకాశితము లగుచునే యుండును” అనియెను.

ఆ నాఁడు మంత్రులీవిధముగ నాలోచించుకొని తమ తమ వాహనముల నధిరోపించి మందిరములకుఁ బోయిరి. అనంతర మొకనాఁ డశోకసార్వభౌముఁడు తన విలాససౌధమున వాయువిహారము చేయుచు జాలకాంతరముల నుండి వీధిని బోవుచున్న పరమసుందరుఁడగు నొక బాలకునిజూచెను. ఆ బాలకునిశిరస్సు ముండితమైయుండెను; ఆతఁడు కాషాయ వస్త్రములను ధరించియుండెను; ఆతనిహస్తమునఁగమండలు వుండెను. మృణాళసదృశంబులును, కోమలంబులును, సువృత్తంబులు నగు నా బాలకుని బాహువులు కావివసనముచే నర్ధావృతములై యుండెను. అందుచే నా బాలకుని శరీర కాంతి మజింత స్పష్టముగను దేజోవంతముగను గానవచ్చుచుండెను. ఆతని ముఖమండల మపూర్వతేజ సంపన్నమై యుండెను. ఆతని విశాలనేత్రద్వయమునుండియు, హృదయ నిర్మలానందమును స్నిగ్ధకరుణామృతభావమును బహిర్గతము లగుచుండెను. అశోకుఁడు చాలసేపటివఱకు నా బాలకుని తదేకదృష్టితోఁ జూచుచుండెను. ఆ బాలుఁ డప్పుడు తనలో

నేమేమియో పాడుకొనుచుఁ బోవుచుండెను. ఆతని వంకను జూడవలయుననియు నాతనిగానము బాగుగానాలకింపవలయుననియు మహారాజు మిగులఁగుతూహల పడియెను. అప్పుడొక సేవకున కాజ్ఞాపించుటచే సేవకుఁ జాబౌద్ధబాలనన్యాసి నచ్చుటకుఁ దీసికొనివచ్చెను.

మహారాజు పరమాదరముతో నా బాలయోగి నుచి తాననమునఁ గూర్చుండఁజేసెను; ఆతని యోగక్షేమములం దెలిసికొనియెను. అప్పుడబాలయోగి తన నామము నిగ్రోధుఁడనియుఁ దన గురునిపేరు తిష్యుఁడనియుఁ దెలియఁజేసి యీ క్రిందివిధముగ గానముసేయఁదొడంగెను. దానిభావమిది—

“ జీవునకు దేహము గేహమువంటిది. దేహరూపం బగు సీగృహమును నిర్మించినతృప్త్యంగూర్చి యన్వేషించుచు నే ననేకపర్యాయము లీజగంబునకు వచ్చియుంటిని; అనేక జన్మములను గ్రహించియుంటిని. మరలమరల నెల్ల కాలమును జన్మాంతరముల నందుచుండుట ఎంతదుఃఖకరము ! ఓగృహ నిర్మాణకారిణీ ! నే నిప్పటికి నిన్నుఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూడఁ గలిగితిని. ఇంక సీవు మరల సీగృహమును నిర్మింపఁజాలవు. గృహస్తంభములను, బార్శ్వదండములను గూడ సంపూర్ణముగ నేను భగ్నముచేసివైచితిని. సంస్కారవిహీనం బగు నాహృదయ మిప్పటికిఁ దృప్తాక్షయసాధనమును గ్రహింపఁ గలిగినది.”

ఆ బాలయోగిగాన రూపబోధనమువలన నామహా
రాజ హృదయమున మఱపునఁబడిపోయిన యెన్నియోసంగ
తులుస్మృతికి వచ్చుచుండెను. ఆతనిప్రాణములు చేతనార
హితములై పోయెను. అప్పు డేమిచేయవలయునో యాతని
కేమియుఁ దోచుట లేదు. బాలకుఁడు మరలమరలఁ బాడఁ
దొడంగెను—“లెమ్ము! అలనుఁడవై యుండఁబోకుము.
ధర్మాచరణముం గావింపుము-ధర్మాచరణుఁ డిహలోకము
నందును బరలోకమునందునుగూడ సుఖియింపఁగలఁడు.
సత్కర్మములను జేయుము! అసత్కర్మములను జేయవలదు.
ధర్మచారియగువాఁ డిహపరలోకములయందు సుఖియై
యుండఁగలఁడు.”

మహారాజగునశోకుని హృదయమునందుఁ గింకర
వ్యతావిమూఢత్వము వదలిపోయినది. ఆతని హృదయము
నుండి సందేహాంధకారచ్ఛాయయుఁ బ్రదీపాంధకార చ్ఛాయ
యునుగూడ నశించిపోయినవి. అతఁడు తన జీవితమును పౌంధ
ధర్మ ప్రచారమునందే గడపవలయు నని నిశ్చయించుకొన్న
సంధిసమయ మిదియే.

ప దు నె ని మి ద వ ప్ర క ర ణ ము

నవజీవనము

“ప్రాణములను రక్షింపవలసివచ్చినచోఁ బ్రాణదాన
మునే చేయవలయును.” అమరత్వము నాపాదించుననాతన

ధర్మమిదియే. మృత్యుమధ్యమునుండియే యమృతమును బొందుట-భోగమునందు లభియింపనిదికూడఁ ద్యాగము నందు లభియింపఁగలదు—సంభోగమున లేనిసుఖము సంయమనమునందున్నది. విలాసమున దుర్లభమైన యానందము విరాగమున సులభమైయున్నది. కాని యీసంగతి యందఱు నెఱుంగరు. ఎఱిగినను గ్రహియింపఁగలిగినవారు కొంత మందిమాత్రమే-గ్రహించినను విశ్వాసముతోఁ బనిచేయు వారు చాలఁదక్కువగా నుందురు.

రాజభోగములును, విలాసవిభ్రమములును నపరిమితములే యైయున్నను వానియం దశోకునకుఁ దృప్తికలుగ లేదు. ఆతనిహృదయము విలాససుఖంబులఁ దేలియాడుచున్నను విచారించుచునే యుండెను. ఆకారణముచేతనే యాతఁడు తన ప్రాణములను బౌద్ధధర్మములకుఁ బూజోపహారములుగఁ జేసివైచెను. అందువలన నప్పడాతనికి నవజీవనలాభము కలిగెను.

ఆనవజీవనమునం దాతఁడు నవనవజ్యోత్స్నాంతరాళమున నవనవాదర్యములం జూడఁగలిగెను. ఆతనికప్పుడు కర్తవ్యము బోధపడియెను. అనూత్నవిజ్ఞానతేజస్సాహాయ్యముచే నాతఁడు ముందుగఁ దనగృహమున సంస్కరణమున కారంభించెను. జీవునకుఁ బ్రేమసంయోగము లభించినది. నిరంతరముఁ దనయాహారమునకై యనేకములగు మృగములును బక్షులును సంహరింపఁబడుచుండుట నాతఁడు కనుంగొనియెను. ఉదరపో

షణ్మునకై యించుక యన్నమును జలమును లభించినచోఁ బరితృప్తి నందవచ్చు నని యాతఁడు భావించెను. “అందు కొఱకు జీవహింస చేయుట యెందులకు?” అని ప్రశ్నించుకొని యెను. పిమ్మట మహారాజగునశోకుఁడు తన యాహారము కొఱకు మృగక్షయమారణము గావింపఁగూడదని యాజ్ఞాపించెను.

రాజానందము కొఱకును, మంత్రుల సంతోషము కొఱకును, నిత్యనూతనంబు లగు చిత్ర విచిత్ర ఫేలసములు జరగుచుండెడివి; అందుకొఱకొక విశాలప్రాంగణమునఁ బశుపక్షి మృగాదులద్వంద్వయుద్ధములు జరగుచుండెడివి. ఒక్కొక్కప్పుడు మద్దాంతములగు సింహములతోడను, మదగజములతోడను, క్రూరశార్దూలములతోడను; ప్రబలవృషభములతోడను, నపరాధులగు ప్రజలనుబోట్లాడించి వారి బలపరిమాణములు గ్రహింపఁబడుచుండెను. ఈ సకల వినోదవ్యాపారములును దుట్టతుడ కేమైనవో మనము సులభముగ గ్రహింపఁగలము. ఒకప్పు డట్టివిలాసక్రీడ లానంద దాయకములుగ నే యుండెను. ఇప్పుడాకాలము తిరిగిపోయినది. నూత్న తేజమునందు విస్ఫుల్లముగఁ గానవచ్చుచున్న యార్తులయశ్రువర్షములును శిక్షితుల రక్తప్రవాహములును నాతని కసహ్యపరివేదనముం గల్పించుచుండెను. అతని కరుణార్ద్రహృదయమునందు సర్వభూతసమానుభావ ముద

యించెను. ఇంక నాతఁడు చూచుచు నూరకుండఁజాలక పోయెను. అది మొదలుగ నా మహారాజు నిష్కరంబులును నిర్దాక్షిణ్యంబులు నగునట్టి కౌతుకక్రీడలను నిలిపివేయునట్లాజ్ఞాపించెను.

ప్రేమావతారుఁ డైనబుద్ధదేవుని ప్రియశిష్యుఁడగు నశోకుని హృదయమునఁ బ్రేమశక్తి యుదయించినది. ఆ శక్తియే మహారాజు పాకశాలను, ప్రాసాదములను, బ్రాంగణములను గూడ బరిశుభ్రపఱచి రాజ్యచుందంతటను వ్యాపించి పరిపాలింప నారంభించెను. మహారాజగునశోకుఁ డిన్నాశ్వనటును విహారార్థము వేటకుఁ బోవుచుండెను. ఆ వేట చాల నాశ్చర్యకరమైనది. ఇప్పుడు వేట యనినం గొండఱు వేటగాండ్రును గొన్నియెనుఁగులును, గొంతపరి వారమును, గొన్నితపాకులును, బల్లెములును మనకు జ్ఞప్తికి వచ్చును. కాని మహారాజగు నశోకుని కాలమునందు మాత్రము వేట మఱియొకవిధముగా నుండెను. ఆతఁడొకప్పుడు బంగారుపల్లకి నెక్కియు, మఱియొకప్పుడు గజారోహణము చేసియు వేటకుఁ బోవుచుండెడివాఁడు. ఆతని నలువంకలను నాయుధహస్తులగు సైనికులును, సమూల్యవేషభూషణాలంకృతలగు వారనారీమణులును గూడఁ బోవుచుండిరి. చుట్టును బరివేష్టించియున్న రజ్జుగుధ్యమునుండి వారందఱును నడచుచుందురు. ఆరజ్జునుండలము చుట్టును శస్త్రధారిణు లగువీరనారీమణులు వేలకొలది తీరుగుచుం

దును. దురదృష్టవశమునఁ దెలియక యందెవ్వఁడైన నావీర
నారీమణులు ధరియించి వచ్చుచున్న యారజ్ఞునీమ సతిక్రమిం
చినచోఁదక్షిణమే యాతనికి మరణదుండ నమకుమండెను.
ఈ విధము లగునరహత్యలే విలాసక్రీడలుగానున్నప్పు డిఁకఁ
బశుపక్షిమృగాదులమాట చెప్పవలసినదేమున్నది? మహా
రాజగు నశోకుఁడు బౌద్ధధర్మము నవలంబించిన తరువాత
నిట్టివారుణ సమారోహణముల నన్నిటిని రూపుమాపివైచెను.
ఆతనిహృదయమునందలి కరుణాప్రవాహము మహారణ్యునీమ
వఱకును బ్రవహించుచుండెను. భయంకరారణ్యముల
యందలి జీవులుకూడ నిర్భయముగ సంచరించుట కవకా
శము కలిగెను.

అశోకసార్వభౌముఁడు ప్రేమధర్మసీతీతుఁడై క్రమ
క్రమముగా నిట్లే భోగవిలాసములను, గ్రీడాకౌతుకములను,
వ్యసనములనుగూడఁ బరిత్యజించివైచెను. భోగపరివర్తన
మున సంయమన మారంభ మయ్యెను. నవజీవనలాభమునఁ
జండాశోకుఁడు ధర్మాశోకుఁ డయ్యెను. బిందుసార సార్వ
భౌముని యప్రియపుత్రుఁ డిప్పుడు దేవతలకుఁగూడఁ బ్రియ
దర్శనుఁడయ్యెను.

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము

పరివర్తనము

ప్రియదర్శనుఁడగు సశోకుఁడు నవజీవనలాభానంతరమునుండియు బౌద్ధధర్మస్థాపనముకొఱకు విశేషప్రయత్నములను గావించెను. బౌద్ధధర్మములను సంస్కరించునిమిత్తము మహాజనసభలఁగూర్చి చర్చించుట యీవిధమగు ప్రయత్నములలో ముఖ్యమైనది. భగవానుఁడగు బుద్ధదేవుని నిర్వాణానంతరమునఁ జాలమందిప్రజలు సత్యధర్మముకొఱకును, శాంతిలాభముకొఱకును బుద్ధమతము నాశ్రయింపఁజొచ్చిరి. క్రమముగా నీభారతవర్షమున బౌద్ధధర్మమే ప్రబలమయ్యెను. దేశమునందలి గొప్పవారందఱునుగూడ బౌద్ధులుగ నేయుండిరి. రాజానుగ్రహము, రాజ్యసుఖశాసనములనుగూడఁ జాలవఱకట్టి బౌద్ధమతావలంబులగు వారికే యనుకూలములుగ నుండెను. లోకులందఱును బౌద్ధశ్రమణులను మిగుల గౌరవించుచుండిరి. ఇట్టి సుఖానుభవముకొఱకును గౌరవముకొఱకును జాలమంది బౌద్ధధర్మము నాశ్రయించుచుండిరి. అనేకనీచబ్రాహ్మణులు శ్రమణవేషధారులైరి. అట్టివారు తమ బుద్ధికౌశల్యముచే బుద్ధమతప్రవర్తకులగు జనులలో వికృతాచారవ్యవహారరీతిని వ్యాప్తము చేయసాగిరి. ఆ

కాలమున విశేషవ్యాప్తమైయున్న హిందూమతముకూడ నాబౌద్ధధర్మవిభేదము నించుకంత కనుపెట్ట నారంభించెను. అశోక సార్వభౌముని రాజ్యకాలమునందుఁ బ్రథమమున బౌద్ధమత మీవిధముగా నుండెను. అప్పు డుపగుప్తుఁడను నాతఁడు బౌద్ధసమాజమున మతాధికారిగానుండెను. ఆతఁడు నిష్ఠాగరిష్ఠుఁడును, బుద్ధభక్తుఁడు నైయుండెను. బౌద్ధశాస్త్రమునం దాతని కసాధారణప్రజ్ఞ యుండెను. ఆతఁడు పవిత్ర బౌద్ధమతముంగూర్చి యితరులుచేయుచున్న యపచారములం జూచి మర్మాహతుఁడయ్యెను. ప్రచ్ఛన్నులగుమర్విసీతుల దుర్బోధనములను మాన్పించుట కొఱ కాతఁడు సాధ్యమైనన్ని ప్రయత్నములను జేయ నారంభించెను. కాని, సార్వధికపరాయణు లగునట్టి కపటవేషధారులనుబట్టి శాసించుట యాతనికి శక్యము కాకపోయెను. వారు చేయుచున్న విరుద్ధ కార్యములం గనుపెట్టి శాసింపఁ జూచినప్పుడు వారు తమ వాక్చాతుర్యముం జూపి తప్పించుకొనుచుండిరి. ఇది యంతయును జూచుచు వినుచు నేమియుదోషక యుపగుప్తుఁడు నిరాశవలనను విరక్తివలనను దనమతాధికారమును వదలుకొని యేకాంతవాసము చేయుచుండెను.

ఈసంగతు లన్నియు సశోకమహారాజునకు యధానయమునఁ గర్ణగోచరము లయ్యెను. అప్పుడాతఁడు బౌద్ధభిక్షులను దురాత్ములనుండి యుద్ధరించుటకు సంకల్పించుకొని

యెను. కపటవేషభూషణులగు మతవిరోధులను రాజ్యమునుండి పాఠశ్రోత్రాలినచో నప్పుడు నిష్కంటకముగ మతప్రచారము కాగలదని యాతని కాశయు, విశ్వాసమును గలిగెను. ఈ యుద్దేశము ప్రకటించుటకై యామహారాజు తనయున్నతో ద్యోగి నొక్కని భిక్షుమండలసాన్నిధ్యమునకుఁ బంపించెను. రాజోద్యోగి వారికి మహారాజాభిప్రాయమును దెలియఁ జేసెను. కపటాత్ములగు మతవిరోధులు చాల భయపడిరి. రాజోద్దేశమును నిర్ధారకముగఁ జేయుటకో మఱియెందులకో గాని భిక్షుమండలమునఁ గొందఱుకొందఱు రాజోద్దేశముం గూర్చి తీవ్రముగ నాలోచింపసాగిరి. ఇందువలన రాజోద్యోగికి విషమక్రోధము కలిగెను. ఆకారణముం బట్టి యాయద్యోగి యాభిక్షులలోఁ గొందఱును వధించివైచెను. ఒకటి చేయఁబోయిన మఱియొకటి యయ్యెను. రాజోద్యోగిచేసిన దుష్కార్య మశోకమహారాజునకుఁ దెలిసినది. అతఁ డిప్పుడు ధర్మాన క్తుడై యున్నాఁడు; ఈభయంకర కార్యముంగూర్చి మిగులఁ బరితపించెను; ఈయపరాధము తనదియే యని భావించుకొనియెను; ఏమనిన—తానే యాయద్యోగిని బిక్షుమండలమునొద్దకుఁ బంపియున్నాఁడు. అతనిఁ బంపకపోయినచో నిట్టివిపరీతము కలిగియుండదుగదా యని మహారాజుగ నశోకుఁడు భావించుకొనుచు నస్థిరచిత్తుఁ డయ్యెను. అప్పుడాతఁడే స్వయముగఁ బోయి భిక్షుగణముం జూచి “ఈనరహత్యలవిషయమున నపరాధ మెవ్వరిది?” అని ప్రశ్నించెను.

కొండలు రాజోద్యోగి యపరాధియనిరి. మఱికొండ అట్టి వానిని మాయొద్దకుఁ బంపుటచే మీరే యపరాధులనిరి.

ఇట్టి భిన్నాభిప్రాయముల మధ్యమున మఱికొండలు “చేసినపని మంచిదా చెడ్డదా? ఆ నిమిత్తమునదోషి ఎవ్వఁడు? అను విషయంగూర్చి విచారింపవలసినచ్చినచో నప్పుడు కర్తయభిప్రాయమును దెలిసికొనవలసియుండును.” అనిచెప్పిరి. ఏమైననేమి? ఈవిషయమున సూక్ష్మనిచారణ చేయుటకు మహాత్ముఁ డగునుపగుప్తుఁడే సమర్థుఁడు. మహారాజు పూర్వమునుండియు నుపగుప్తుని మిగుల శౌరవించుచుండెను. మఱియు భిన్నాభిప్రాయులగుభిక్షులతోఁ దనయభిప్రాయ మేకీధవింపకపోవుటవలన నుపగుప్తుఁడు తన మతాధికార పదమును వదలుకొని పోయినసంగతి కూడ మహారాజగు నశోకునకుఁ దెలియును. ఆయుపగుప్తుఁ డిక్కడకువచ్చినచో నెల్ల విషయములను సాధింపనచ్చు ననియెంచి యశోకుఁ డాతనిఁ దనయొద్దకుఁ దీసికొనివచ్చునట్లాజ్ఞాపించెను. కొంత మందిపోయి యాతని కా సంగతిఁ దెలియఁజేసిరి. అప్పు డుపగుప్తుఁడు భిక్షుమండలము నొద్దకు మరల వచ్చువిషయ మునఁ దనయనిష్ఠమును సూచించెను. పరితప్తహృదయుం డగుమహారాజంతమాత్రముతో నూరకుండలేదు. ఆతఁడు మరల నాతని బలవంతముగఁ దీసికొనివచ్చుట కాజ్ఞాపించెను. అప్పుడుపగుప్తుఁ డేమియుం జేయఁజాలక స్వీరలోనే వచ్చెద నని వార్తనంపించెను. అందువలన నశోకున కించుక యూరట

కలిగెను. తరవాత నుపగుప్తుఁడు నౌకపైనుండి వచ్చుచుండె నని విని యశోకుఁడు గంగాతీరమునకు వచ్చి యతి వినయముతో నుపగుప్తునిం దర్శించి నమస్కరించి యాతనిం దనతోఁ తీసికొనివచ్చి యొక సుసంపన్నం బగుసౌధమునం దాతని విడియించెను.

ఉపగుప్తుఁడు నగరమునకు వచ్చులోపల నేమేమి చేయవలయునో మహారా జిదివఱకే యాజ్ఞాపించియుండెను. రాజాజ్ఞ ననుసరించి యెల్లకార్యములను సంపూర్ణము లయ్యెను. ఇఁక నుపగుప్తుఁడు వచ్చుటయే మిగిలినపని. అతికష్టముచే నదియును బూర్తియైనది.

నిర్దిష్టసమయమున కెల్లవాడును సభామంటపమునకు వచ్చియుండిరి. విశాలచంద్రశాలామంటపమున భీక్షుగణము కూడియుండెను. ఏవంకఁ జూచినను గాషాయవస్త్రధారులును ముండితళిరస్కులు నగుభిక్షులే యగపడుచుండిరి. ఆ బుద్ధసన్యాసులకు మధ్యభాగమున నుపగుప్తుఁడు కూర్చుండి యుండెను. ఆతనిపార్శ్వమునందే మహారాజపీఠము వేయింపఁ బడియెను. కాని యొకను నాపీఠము శూన్యముగ నే యుండెను. అక్కడి వారిదృష్టులన్నియు నాయుపగుప్తుని వంకను, నాశూన్య సింహాసనమువంకను బ్రసరించుచుండెను. అందఱు నుత్సాహముతో నుండిరి. ఆ యాలస్యము వారి యుత్సాహమున కంతరాయముం గూర్చుచుండెను. ఇట్టి

సమయమున నాసభామధ్యమునం దించుకచలనచిహ్నము గానవచ్చెను. ప్రశాంతజలరాశి మృదువాయువేగ సంచలితమైనట్లుండెను. సంయతచిత్తము లగుభిక్షుమండలములు భావతరంగవిలసితము లగుండెను. వారి నిర్వికారవదన ఫలకంబులనించుక కుతూహలము, నించుకవిస్మయము, నించుక యధైర్యమును గానవచ్చుచుండెను. క్రమముగ నాచంచలతరంగములు ప్రబలము లగుచుండెను. సభాసదులెల్లరును లేచి నిలువఁబడిరి. అందఱవదనములనుండియు “మహారాజు! మహారాజు!” అనుచూట లస్పష్టస్వరముతో వెలువడియెను. అందఱును మహారాజుదర్శనమునకై తొందరపడుచుండిరి. కాని మహారాజెక్కడ? మణిఘోషణవిరాజితుఁడును గిరీటాలంకృతుఁడును దండపాణియునగుమహారాజేడీ? ప్రతినిమిషమును నిరాశావిస్మిత మగుచుండెను. ఆసమయమునం దొక ప్రాచీనభీషుపార్శ్వపుండగు నవీనభిక్షుని వ్రేలితోఁ జూపుచు నందఱును “ఇతఁడే! అతనిపార్శ్వమునందున్న యీతఁడే!” అని యస్పష్టస్వరఁబునఁ బలుక నారంభించిరి. విలక్షణాకారుఁ డగుకొకపురుషుఁడు సామాన్యాకృతితో నసంభ్రముఁడై యందఱకు నమస్కరించుచు నాశూన్యాసనము వైపునకు వచ్చుచుండెను. ఆసీతమును సమీపించి యీతఁడు ధర్మాచార్యుఁ డగుసభాపతి కభివాదనముం గావించెను. ధర్మాచార్యుఁ డగునుపగుప్తుఁ డప్పుడు లేచి యీతని నభినందించి యాశీర్వాదించి తనపార్శ్వమునందున్న శూన్యాసన

ముపైఁ గూరుచుండు మనిచెప్పెను. సభాసమ లందఱు ననిమేషనయనులై యానూత నాగంతుకపురుషుని జాడ నారంభించిరి. నీలవర్ణంబును, విలక్షణంబును నగునాతని యాకారము నెవ్వరు నానవాలుపట్టలేదు. ఆనవాగతపురుషుని యపూర్వవదనశోభయు, నలోక సామాన్యతేజోవిలసిత నయనద్వయవిరాజితంబగు వదనమండలమును జూచి యందఱును విస్మితులై పోయిరి. ఆపురుషుని ప్రతిదృష్టిశ్రేణి నుండియు సపూర్వరాజతేజఃపుంజములు ప్రకాశితము లగు చుండెను—మహారాజు పీఠము నలంకరించెను. సభ్యులెల్ల రును దమతమపీఠములపై నిశ్శబ్దముగఁ గూర్చుండిరి.

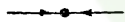
పంచేంద్రియవ్యాపారమంతయుఁ గనులలోనే నిలిచి యుండుటవలన సభ్యులం దెవ్వరికిని శబ్దస్పర్శరసగంధానుభవమగుటలేదు. సర్వదేహశక్తులును, సర్వమనశ్శక్తులును గూడ నప్పడొక్క కన్నులయందుమాత్రమే యేకీభవించి యుండెను. అందఱునేకాగ్రదృష్టితో మహారాజును మహాత్ముఁ డగునుపగుప్తుని జూచుచుండిరి. అప్పు డశోకుఁ డుపగుప్తుని కెదురుగలేచి నిలువఁబడి వినయవచనములతోఁ బూర్వోక్తభీభత్సవ్యాపారముంగూర్చి లేచి “ఈవిషయమున నేనెంతవఱకపరాధిని?” అని ప్రశ్నించెను. ధర్మాచార్యుఁ డాద్యోపాంతముగ నెల్లసంగతులను విని యిండు కసే పాలోచించి “మహారాజా! నీవు ధర్మప్రాణుఁడవు. ధర్మవిషయమును సాధించుటయే నీయుద్దేశము. ధర్మరక్ష

ణమే ప్రజారక్షణము; రాజ్యరక్షణము; ధార్మికసంఘరక్షణము; ధర్మము ధార్మికలను గాపాడును. నీయుద్దేశము మహత్తరమైనది; సాధుసమ్మతమైనది. దేవతలు మానవుల యభిప్రాయములను, నుద్దేశములను గ్రహించి వారివారి కర్మములం గూర్చి విచారణ చేయుచుందురు. నీవిషయమునఁ గూడ నీసనాతననీతియే యుపయోగింపఁబడఁగలదు. బాగుగ నాలోచించిచూడఁగా నీదుఃఖకరహత్యాసంబంధమున నీవు సంపూర్ణముగ నిరపరాధివి” అనియెను.

మహారాజగునశోకుఁ డిప్పటికి శాంతచిత్తుఁడయ్యెను. అప్పుడాతఁడు ధర్మాచార్యులకును సభ్యులకును వందనము లాచరించి మరలఁ దనపీఠము నలుకరించెను. ధీమంతులును, బ్రాజ్ఞులు నగుభిక్షు లందఱు నుపగుప్తుని ధర్మవిద్దేశమునకు సంతుష్టచిత్తులైరి. ప్రియదర్శనుఁ డగునశోకుఁడు మేఘముక్త సుధాకరునివలె నధికతరప్రియదర్శనుడై ప్రకాశించెను.

ఇరువదియవ ప్రకరణము

సంస్కరణ సభ

మహారాజుహృదయమును గ్రహించినతోడనే భిక్షు మండలికిఁ గలసకలసందేహములను వదలిపోయినవి. అనంతరము వారందఱును నశోకుని సదుద్దేశముంగూర్చి సంతుష్ట

తైరి. విశ్వాసముగల నిష్ఠావంతులగుబౌద్ధులు స్వార్థపరులైన కపటవేషభారులను దమబౌద్ధసమాజమునుండి తొలగించివేయుటకు బద్ధకంకణులైరి. కపటాత్ముల దురుక్తులచే గర్హితంబు లగుమరాఛారములను రూపుమాపుటకు వారందఱును బ్రయత్నింపసాగిరి. భగవానుఁ డగుబుద్ధదేవుని సదుపదేశము లన్నియు నేవిధముగ లోకమున సర్వోత్తమస్థానము నలంకరించునో యావిషయముంశూర్చి బౌద్ధధర్మాసక్తులగు వారెల్లరు నాలోచింపసాగిరి. సార్వభౌముఁ డగుఅశోకుఁడు పూర్వమునుండియు నిందులకే ప్రయత్నించుచుండెను. ఇప్పుడు సామాన్యముగనే ధర్మప్రచారమును సంస్కరణమును జేయవచ్చునని తెలిసికొనియెను. కపటాత్ముల బోధనమువలన దురాచారులగు బౌద్ధులంగాంచి విరక్తుడై తనయాచార్యత్వమును ద్యజించి మధురానగరమునకుఁ బోయియుండిన మహాత్ముఁ డగునుపగుప్తుఁడు మరల నిప్పుడు పాటలీపుత్రనగరమునకు వచ్చియుండెను.

బౌద్ధధర్మమును, సంఘమును వర్ధిల్లుట కనుకూల దినములు వచ్చినవి. ఇచ్చాక్రియాజ్ఞానశక్తులు మూడు నొక్కచో సమ్మిళితములైయుండెను. అశోకమహారాజు తన సదుద్దేశము నుపగుప్తునకు నివేదించెను. నైష్ఠికులును, ధర్మైక జీవనులు నగు భిక్షులు తమతమయభిప్రాయములను ధర్మాచార్యునకు విశదీకరించిరి. అందఱయభిప్రాయములను

బట్టియు నాలోచింపఁగా మతప్రవర్ధనమున కొకసంస్కరణ సభ యేర్పఱుపవలయునని నిశ్చయింపఁబడియెను. ఇచ్చయు, సామర్థ్యమును, సుపాదానము నేకమైనప్పుడు కర్మానుష్ఠానమునకు విలంబము కలుగఁబోదు. పాటలీపుత్రనగరమున జ్ఞాన్ధధర్మసమాజ సంస్కరణార్థమై యొక్క గొప్పసభ కూడెను. ధర్మాచార్యుఁడగు నుపగుప్తుఁడు సభాధ్యక్షుఁడయ్యెను. నియమవంతులును, శాస్త్రజ్ఞులును, సుగీరులు నట్లు నగు వేయిమందిజ్ఞాన్ధనైష్ఠికులతో నొకసమితి యేర్పఱుపఁబడియెను. కార్యవిర్వహణవిషయంబున నట్టిసమితికిఁ దొమ్మిదిమాసము లవధి యేర్పఱుపఁ బడియెను.

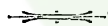
ఈసభయం దనేక దేశస్థులగు జాధులు చేరియుండిరి. అశోకమహారాజుకూడ నీ మహాసభాసభ్యుడై యుండెను. మతాధికారి యగునుపగుప్తుఁడు మహారాజసమక్షమున సభాగణసమాగతులగు జాధులనందఱును వారివారిధర్మమత విశ్వాసములంగూర్చి విచారణ చేయుచుండెను; వారునడుచు కొనవలసిన పద్ధతులనన్నిటిని వారికి బోధించుచుండెను. వారి కార్యకలాపముల విస్పష్టముగఁ దెలిసికొనుచుండెను. ఈవిధముగఁ బరీక్షించుటవలన ననేకులగు కపటాత్ముల చరిత్రములు తెలియవచ్చుటచే ధర్మవిరుద్ధాచారానుష్ఠానముల సంగతులుకూడ విస్పష్టములు కాఁజొచ్చెను. సభాపరీక్షయం దెవ్వరు స్వార్థపరులును గపటాత్ములు నని నిశ్చయింపఁబడు

దురో యట్టివారు బౌద్ధసంఘమునుండి రాజాజ్ఞచేఁ దరిమి వేయఁబడుచుండిరి. ఈ రీతిగా నాఱువేలమంది కపట వేష ధారులు బౌద్ధసంఘమునుండి తొలఁగింపఁబడినట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. పిమ్మట నాయర్హసభ దురాత్ముల దురాచారములను రూపుమాపి భగవంతుఁడగు బుద్ధదేవుని విశుద్ధ ధర్మసూత్రములను లిపిబద్ధములుగఁ జేయఁగలిగెను. ఈ పరి శుద్ధ సభాసాహాయ్యమున బౌద్ధధర్మపవిత్ర గ్రంథము (త్రిరత్న) వహ్నిసంస్కృతం బగుసువర్ణమువలె విశుద్ధమై మరల నందఱకును బరిగ్రహయోగ్యమయ్యెను.

అశోక సార్వభౌముని జీవితచరిత్రమునందును, బౌద్ధ ధర్మోత్తిహాసమునందును నీ మహాసంస్కార సభావిషయము చిరస్మరణీయమైనది.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

స ద్గు రు వు

మౌర్యతిలకుఁ డగునశోక సార్వభౌముఁడు పూర్వా పర ధర్మాచారి యగునుపగుప్తుని యెడల భక్తిశ్రద్ధలు గల వాఁడై యుండెను. ఇప్పుడు మతము, సంఘసంస్కరణము మొదలగు వానియం దాతనితోఁ గలసిషనిచేయుటచే నశో

కుండు ధర్మాచార్యుడగు నుపగుప్తుని సద్గుణములకు ముగ్ధుడై పోయెను. ఆ రాజశిష్యుని యుదారహృదయమును, నసాధారణగుణగుణములును, నన్నిటికంటె నధికం బగునా తని ధర్మైకచింతయు బాగుగఁ జెలిసికొని యుపగుప్తుఁడు కూడ సశోకుని సద్గుణములకు ముగ్ధుడై పోయెను. తామిరువురును గలిసియుండుట మిగులభాగ్యమని యిరువురును దలంచుకొనుచుండిరి. పుణ్యనదీ ప్రవాహద్వయ మేకత్రమిళితమయ్యెను. ఇరువురి ప్రార్థనలును సఫలీకృతము లయ్యెను.

విశ్వజన ప్రేమధారాద్వయ మొక్కచోమిళితమయ్యెను. అట్లు మిళితములై న యాధారావాహినులు రెండు ననంతసాగర సమ్మిళితములయ్యెను. విశ్వహితప్రశాంత సాగరము వానియెదుట ననంతవిస్తృతమైయుండెను. మానవ పశుపక్షికీటపతంగ వృక్షలతా చేత నా చేతనములతో నిండి యున్న యీ విశ్వమున కంతకును గల్యాణము కొఱకును, వికాసము కొఱకును, సాహాయ్యము కొఱకును నా యనంత మంగళ సాగరము విరాజమానమగు చుండెను. ఇప్పుడాయిరువురి హృదయములు నా వైపునకే పోవుచుండెను. ఈ దివ్య మార్గమునందలి ప్రథమపథికుఁడును, ప్రేమావతారుఁడును, భగవానుఁడు నగు బుద్ధదేవుని యడుగుజాడల ననుసరించి - పోవుటయే యీ గురుశిష్యుల యేకాంతోద్దేశమై యుండెను. బుద్ధదేవుని పాదరజముచే నే యేస్థలములు

పుణ్యతీర్థములుగఁ బరిణమించినవో యాస్థానములను దర్శింప
వలయునని వారిరువురును బ్రప్రథమున నుద్యక్తులైరి. చతు
స్సముద్ర ముద్రితమును, హిమాచల శోభితంబును నగు
భారతవర్షమున కంతకు నాతఁడు చక్రవర్తియై యుండెను.
ఇప్పుడాతని యుద్దేశ మేమి? ధనపదార్థ సంగ్రహము, మార్గ
సంస్కారము మొదలగువాని విషయమై యాతఁడెవ్వరికిని
నాజ్ఞాపించియుండలేదు. ఆతనిహృదయ మా పవిత్ర మనో
రథ ప్రపూర్ణమై యుండెను. కాని వ్రతాచరణమునకుఁ
బూర్వము నియమసాధనముం బోలె నాతఁడు పూజనీయుఁ
డగు నుపగుప్తాచార్యుని ప్రబోధనములవలనఁ దీరయాత్రో
ద్యోగమునందుఁ దన మనఃప్రాణముల నేకీభవింపఁ జేసెను.
అశోక మహారాజా! నీవే ధన్యుడవు! నీ యదృష్టమొత
ధన్యమైనది! నీగుడుబల మొత ధన్యమైనది! ఉపగుప్తుఁ
డుపదేశకుఁడై యుండఁగా నీవు పరమ సౌభాగ్యసంపన్నుడ
వైతివనుటలో నేమి యాశ్చర్యమున్నది?

ఇరువదిరెండవ ప్రకరణము

పుణ్యప్రసంగము

ఏ మహాపురుషుఁ డుపదేశకుఁడుగా లభించుటవలనఁ
దాను ధన్యుడ వైతినని ధర్మశీలుఁడును, బ్రయదర్శనుఁ
డును నగు నశోక సార్వభౌముఁడు భావించుకొనుచుండెనో

యాధర్మాచార్యుని పుణ్యకథా ప్రసంగములంగూర్చి యాలోచించుకొని మనముకూడ ధన్యల మగుదము—ఉపగుప్తుఁడు కాశీనివాసియు, సుగంధద్రవ్య విక్రేతయునగు గుప్తుని తన యుఁడు. పదునేడు సంవత్సరముల యీడుననే యాతని మతాసక్తి యతి ప్రబలమయ్యెను. ధర్మముకొఱకును, సద్గురు లాభముకొఱకును నాతఁడు దేశదేశములఁ దిరిగి తిరిగి తుదకుఁ జంపానగరమునకు వచ్చెను. ఆ సమయమునందచ్చట శాస్త్రజ్ఞుఁడును, భక్తుఁడును, నగు ననవాసుఁ డను పేరుగల బౌద్ధమతాచార్యుఁడు వాసము చేయుచుండెను. ఉపగుప్తుఁ డా మహాత్ముని దర్శించి తన యభిమతమును దెలియజేసెను.

ఆ బౌద్ధగురుఁ డాయువకుని యసామాన్య ప్రతిభా వంతము లగు ముఖలక్షణములం గనుపట్టెను. అతని సకలాంగకములం గల శుభలక్షణములను గ్రహించెను; అతని దనశిష్యునిగాఁ జేసికొనుటకు స్థిరపఱచుకొనెయెను. కాని, యాయువకుని యుద్దేశమునందలి దృఢత్వమును, మనఃపరితాపమును బరీక్షించుట యావశ్యకమని యోచించుకొని యెను. ఇట్లు శిష్యులను బరీక్షించుట ప్రాచీనకాలమునందు నాగరికతనందిన లితర దేశములయందుఁగూడఁ బ్రచారమునం దుండెను. ప్రాచీనగ్రీసుదేశమతాచార్యుఁడగు ‘పిథాగోరస్’ అను నతఁడు తనయుపదేశముం గోరివచ్చిన యువ

కుల నేడుదినముల వఱకు నంధకారగృహమున మృత్తికా నిష్ఠు భాగమునందుంచి పరీక్షించుచుండెనని తెలియవచ్చుచున్నది. అయినచోధానంతరమునం దెవ్వఁడు నిశ్చలహృదయముతోఁ దనయుపదేశములనే యాకాంక్షించునో యట్టివానినే యాతఁడు తనశిష్యునిగా గ్రహించుచుండెనట! అన్ని సంగతులును వేర్చికొనుట కందఱును సమర్థులు కాదు. అందుచేత నెవ్వఁడేవిషయమును గ్రహించుట కుపయుక్తుఁడో యాసంగతిని బరీక్షించి నిశ్చయించుట యుపదేశకునకుఁ బ్రథమకర్తవ్యము. ఎవ్వనికన్నలయం దశ్రువులును, సర్వాంగకములఁ బులకలును లేకుండునో యట్టివాఁడు భక్తిచూర్ణమునఁ బథికుఁడుగానుండట కర్హుఁడు కాఁడు. ఏమైననేమి! బౌద్ధాచార్యుఁడగు సనవాసుఁడా యపగవుని శిష్యునిగా గ్రహించి “ఓ కుమారా! మనుష్యహృదయ మాకాశము వంటిది. ఈయాకాశమున వివిధ హృదయభావములనుండి చింతామేఘము లుత్పన్నము లగుచున్నవి. ఈ మేఘములు విశేషసమయములలోఁ గృష్ణవర్ణములై యుండును. మఱియు వీనిలో ననేకములు నిర్మలములును, ధవళములునై యుండును. నీవు కొంత కాలమువఱకు నిర్దనస్థలమున నివసించి యుండుము. ఎదుట నొకయుదక కలశము నుంచుకొని నీలశ్వేత వర్ణంబులగు కొన్ని శిలాఖండములను సంగ్రహించియుంచుము. నీహృదయాకాశమున నెప్పుడెట్టిరంగుగలఁ జింతామేఘ మగ పడునో యట్టిసమయమున నట్టిరంగుగల యుపలఖండమును

జలపూర్ణ కలశమున నిక్షేపించుచుండుము. అనంతరముదయమున నాజలమును దీసివైచి యందున్న శిలాఖండములను వర్ణానుసారముగ విభాగముచేసి చూచుచుండుము. ఇట్లు చేయుచుండుటవలన నేమిఫలము లభించునో యాసంగతి నాకు నిర్దిష్టదినమునం దెఱింగింపుము.” అని యుపదేశించెను.

ఉపగుప్తుఁడు సనవాసునియాజ్ఞానుసారముగఁ బ్రవర్తింపఁ దొడంగెను. మొట్టమొదటఁ గొన్ని దినములవఱకు నీలశిలాఖండసంఖ్య యధికముగఁ గానవచ్చెను. అనంతరము గ్రమక్రమముగ నాసంఖ్య తగ్గిపోవనారంభించెను. యదకన్నియును శ్వేతోపలఖండములే యయ్యెను. యువకునియానందమునకుఁ బరిమితిలేకపోయెను. అప్పు డుపగుప్తుఁడు సనవాసుని దర్శించి యెల్లసంగతులను మనవిచేసెను. ఈ యువకునకుఁ జిత్తశుద్ధి యయ్యెనని సనవాసుఁడు గ్రహించెను. అనంతరము సనవాసుఁ డాయుపగుప్తుని దసశిష్యునిగఁ జేసికొని యథావిధిగ ధర్మోపదేశములఁ జేయుచుండెను; సావధానముగ ననేకరహస్య ధర్మముల నాతనికి బోధించెను; సర్వసిద్ధుల నాతఁడు గ్రహించునట్లు చేసెను. ఉపగుప్తుఁ డచిరకాలమునందే బౌద్ధులందఱలోనను సిద్ధపురుషుఁడను ప్రతిష్ఠాలాభమును బొందెను; పూజా ప్రశంసాపాత్రుఁడయ్యెను. కొంత కాలమునకు సనవాసుఁడు పరమసిద్ధి నందుటచే నాతని సింహాసనమున కుపగుప్తుఁ డధికారియై బుద్ధధర్మప్రచారము

చేయనారంభించెను. ఈవిధముగ నాతఁడు చాలకాలము నానాస్థానములయందు నానారీతుల బుద్ధధర్మప్రశాంతవచనములను ధర్మాసక్తులగు స్త్రీపురుషుల కందఱకును బోధింప సాగెను.

ఉపగుప్తునికీర్తి నలుదెసల వ్యాపించెను. ఆతనిపుణ్య ప్రసన్నముఖమండలము పూర్ణిచూచంద్రునివలె లోకులకు మనోమోహన మగుచుండెను. ఆతనిపవిత్రముఖోద్గత యగు వాణి యమృత స్వరూపిణియై యుండెను. సంచారసమయమునం దాతనియశస్సౌరభ మాతనికంటె ముందుగనే ప్రయాణము చేయుచుండెను. అందువలన ముగ్ధులై యాతని యపూర్వపుణ్యమూర్తిని దర్శించుటకును, నాతని పవిత్రోపదేశముల వినుటకును జనులందఱును గుంపులుగుంపులుగ వచ్చి యాతని నెదురుకొనుచుండిరి. ఒకప్పు డాతఁడు మధురానగరమునకుఁ బోయినప్పు డీవిధముగ జనసంఘము, లాతని నెదురుకొనుట తటస్థించెను. అప్పు డాతఁడు విశాల రాజమార్గమున సకలజనాగ్రవర్తియై నడచుచుండెను. ఉభయ పార్శ్వములయందలి గృహగవాక్షములనుండియు నాబాలవృద్ధజనంబులు పరమానందముతో నాతనిం దర్శించుచుండిరి; తమశక్తికొలది నాతని బ్రశంసించుచుండిరి; ప్రణామము లాచరించుచుండిరి. కాని జగతియందెల్ల వారి యభిరుచులు నొక్కటేరీతిగ నుండఁబోవు. అట్లే కానిచో నవ

ఘనశ్యాముడును జటావల్కలధారియు నగు శ్రీరామ చంద్రమూర్తి పవిత్రమనోహరకాంతిం జూచి పాపాత్మురాలగుశూర్పణఖ చిత్తవిభ్రాంతిగాంచుట యెందులకు? మధురానగరరాజమార్గమున శ్రీనిధియగు నుపగుప్తునిం జూచి రూపయావన సంపన్నయు, నతృప్తహృదయము, నగువాసవదత్తయనుపణ్యకాంత వికలచిత్త యయ్యెను. యువతీయగు నామె శ్రీజనసులభంబగు సిగ్గునువిడిచి యుపగుప్తునియొద్దకుఁ దన యభిమతముం దెలుపుచు నొకదూతిక నంపెను. ఉపగుప్తుఁడదూతినిర్బంధవచనములను మన్నింప లేదు. దూతి చెప్పవలసిన దంతయును జెప్పెను. ఆతఁడు ధర్మాచార్యుఁడు. లోకమును బాపపశమునుండి మరలించుటయేకదా యాతనివిధాయక కృత్యము? అయినను నాతఁడెవ్వరనియొద్దకుఁబోయి బోధింపలేదు. అరివర్గముల కుతంత్రములం బడిపోయినవాఁ డాప్తవాక్యముల నెట్లులక్ష్యము చేయఁగలుగును? మంచినమయమున బోధింపవలయు నని ధర్మాచార్యుఁడు నిరీక్షించుచుండెను. కొంతకాలము జరగి పోయినది.

ఆయువతీమణి యానగరమునఁ దనసౌందర్యసంపత్తిని యథాపూర్వకముగ నే విక్రయించుచుండెను. ఒకప్పుడు ధనవంతుఁ డగునొకయువకుఁడు రత్నాలంకారభూషితుఁడై యానందమునఁ గాలక్షేపము చేయవలయునని యామె యింటికి వచ్చెను. అప్పుడావేశ్య నియమితద్రవ్యముతో

వృత్తినిొందలేదు. ఆతనిరత్నాలంకారములనుగూడగ్రహింప
వలయునని యామెయాశ! విషప్రయోగముచే నాతనిజంపి
యాపాపరాత్మురాలాతనియొద్దనున్న సర్వస్వమును హరించి
వైచెను. ఆతనిమృతదేహ మొక రహస్యస్థలమునఁ బూడ్చు
బడియెను. కాని పాపముదాఁగలేదు. ఆదుర్మార్గురాలు పట్టు
వడియెను. అప్పటిశాసనానుసారముగా నామె ముక్కుకును
తేవులను గోయించి యరణ్యమధ్యములం దామెను విడిచి
పెట్టుటకుఁ దీర్మానింపఁబడియె. ఆవిధముగనే కఠినశిక్ష
యయ్యెను. ఆక్రూరరాక్షసి శరీరయాతనచేతను, తుదార్ధ
చేతను, పిపాసాపీడచేతను నల్లాడుచు నాయరణ్యమునంబడి
వికృతనాదముతో నేడ్చుచుండెను. ఆనమయమున ధర్మా
చాద్యుఁడగు నుపగుప్తుఁ డాయరణ్యమార్గమున బయలుదేరి
యెచ్చటికో పోవుచు నావికటార్తనాదము నాలకించి యా
దురాత్మురాలిచెంతకు వచ్చెను. అప్పుడా పాపాత్మురాలా
యపగుప్తునింజూచి నిశ్చేష్టయయ్యెను. అంతలో నేయామెకుఁ
బూర్వవృత్తాంతము జ్ఞప్తికివచ్చుటయు దారుణాభిమాన
ముతో నాతనింజూచి “ఇప్పుడు నాయొద్ద కెందులకు వచ్చి
తివి? నీకొఱకు నిరీక్షించి యున్నప్పుడు నీవు రాలేదు. ఇప్పు
డెందులకు వచ్చితివి? నాయీదుర్గతింజూచి పరిహాసించుటకై
వచ్చితివా?” అనియెను. ప్రప్రథమమున నామహాత్ముఁ
డెట్టియు త్తరము నీయలేదు. ఆనరఘాతిని తననోటికి వచ్చి
నట్లెల్లఁ బ్రేలి శ్రాంతయై యూరకుండెను. అప్పుడుపగుప్తుఁడు

రెండుమూడు మాటలతో నామెను బ్రబోధించి యామె గాయములపై మంచువైచి బాధానివారణముం గావించెను; అన్నపానాదులచే నామె యాయాసము నడగించెను. ఉపగుప్తుని యుపచారములచే నామె త్వరలోనే సుస్వస్థురాలయ్యెను. అప్పుడామె కుటిలవిటప్రదత్తంబగు మదిరార సంబునకును, ముక్తపురుషప్రదత్తంబగు శుద్ధజలంబునకును గల భేదమును బాగుగ గ్రహించెను; సురభిచందనకుంకుమాద్యంగరాగములకును, శోణితప్రలేపమునకు నెంతభేదమున్నదియో యామెకప్పటికి బోధపడియెను. మందభాగ్యురాలగు నామె కిన్నాళ్లకుఁ దెలిసినది! ప్రలుబ్ధులగు నాగరికుల చాటూక్తులకును, ననాసక్తు డగుభిక్షుని యుపదేశములకు నెంత యంతరమున్నది! ఆనిర్భాగ్యురాలి కిప్పటి కనుభవము నకు వచ్చినది.

దీపమాలాసుశోభితంబగు రాజమార్గమధ్యమునఁ గూడ జనులు దిగ్భ్రాంతులై త్రోవతప్పిపోవుచున్నారు. కాని విజనారణ్యమున నర్ధరాత్రమున మేఘాంధకారమధ్యమున క్షణప్రభయగు విశ్వత్ప్రకాశముచేతనే విశ్వాల చిత్తులగుపథికులు తమ మార్గమును గనుఁగొనఁగలుగుచున్నారు. మందభాగ్యురాలగు నాయనతి యదృష్టము కూడ నీవిధముగా ఘటిల్లినది. ఆమూఢురాలు సుఖసౌందరైశ్వర్యప్రథలలో నెట్టిగతికిఁ బోవలయునో యింతకాలము వఱకుఁ గనుఁగొనఁజాలకపోయెను. కాని యిప్పుడామె తన

జీవితదుర్ది నమున-ఘనాంధకారమున మహాత్ముఁడగు నుప
గుప్తుని యుపదేశదీపకాంతిచే కాత్మైకశుద్ధమార్గమును
గ్రహింపఁగలిగెను. అనిర్భాగ్యురా లింక నామార్గమును
విడువలేదు. అప్పటినుండియు నామె ధర్మపథమును బట్టి
పోయి తుదకమృతసదనమును జేరుకొనఁగలిగెను. ధర్మము
నకును ధార్మికులకును గలమహిమ యిట్టిదియే.

ఇరునదిమూడవ ప్రకరణము

పుణ్యస్మృతి

భాద్ధధర్మమందిరమున గాలివానయడఁగిన తరువాత
మహారాజగు నశోకుఁడు భాద్ధక్షేత్రముల నన్నింటిని దర్శింప
వలయునని యుత్సాహము కలవాడయ్యెను. భగవానుఁడగు
బుద్ధదేవుని పాదరజోలేశముచే నేసలములు పవిత్రములైనవో
శ్రీమంతుఁడగు నాతని చితాభస్మమే త్రిలోకపవిత్రమైనదని
ఏ పుణ్యతీర్థములయందు భావింపబడుచుండెనో, యా సర్వ
తీర్థములను గూడ దాను స్వయముగఁ బోయి దర్శింప
వలయునని యాతడు వేడుకపడుచుండెను. ఆ పావన క్షేత్ర
ముల యందుఁ దా నొనరించు ధర్మసంస్థాపనముల పుణ్య
స్మృతి చిరకాలమువఱకు జాగరిత మగుచుండవలయునని
యాతఁ డిచ్చించుచుండెను. ఇంతవఱ కనేక కారణములచే

నాతనికోరిక నెఱవేఱినదికాదు. ఇప్పుడు శుభసమయము తటస్థించినది. ఇక నాలస్యము చేయరాదని మహారాజు నిశ్చయించుకొనెను.

బాద్దేతిహాసవినుండును, బహుశ్రుతుండును, ధర్మాచార్యుండు నగు నుపగుప్తుఁడు మహారాజునకుఁ బవిత్రక్షేత్రముల ప్రాచీనచరిత్రమును బోధించియుండెను. ఉపగుప్తుఁడాపుణ్యక్షేత్రముల నన్నిటిని స్వయముగ నిదివఱకే చూచియుండెను. అందుచేతనే యాతఁడా మహారాజునకు సకల పుణ్యక్షేత్రమహిమలను యథారీతిగ మనోహరముగ బోధింపగలిగెను. మహాత్ముడగు నుపగుప్తుని స్వభావ వర్ణనావశమున నా పుణ్యక్షేత్రములన్నియు నా మహారాజునకు మనోనయన గోచరములై యుండెను. అప్పుడు మహారాజు తీర్థయాత్రార్థము సంపూర్ణ ప్రయత్నంఁ జయ్యెను.

నిర్దిష్ట శుభదినమున మహారాజగు నశోకుఁడును మహాత్ముడగు నుపగుప్తుఁడును దీర్ఘయాత్రకు బయలు వెడలిరి. పాటలీపుత్ర పరిసరవాహినియగు భాగీరథిందాఁటి వారిరువురును వైశాలిసినగరమునకుఁ బ్రయాణము చేసిరి. ఆ వైశాలిసినగరము పాటలీపుత్రమున కీశాన్యమున ముప్పది మైళ్ళ దూరమునం దుండెను. బాద్దేతిహాసమునందు వైశాలిసినగరము సుప్రసిద్ధమైనది. ఒక సమయమునందు బుద్ధదేవుఁడీ నగరమును దర్శించి మిగులఁ బ్రశంసించియుండెను.

జై నను గుడుండగు తీర్థస్కర మహావీరస్వామి జన్మభూమి
యగు నావాగ్రామ మా వైశాలినీనగరమునకు సమీపము
నందే యుండెను. సుప్రసిద్ధమగు మహా వనవిహారము దాని
సమీపముననే యుండెను. ఆ విహారమునందు బుద్ధదేవుఁ
డనేకపర్యాయములు తన శిష్యులకు శాంతి మత ధర్మోప
దేశములను బ్రసాదించియున్నాఁడు. అశోకమహారాజును,
మహాత్ముఁడగు నుపగు పుండ్రుడును, దామానగరమునందుబ్రవే
శించి పరమానందము నొందిరి. అచ్చటి ప్రత్యేక దృశ్య
ములు వారిపుణ్యస్మృతులను బ్రగాఢములుగఁ జేసివైచెను.
అచ్చటిప్రజలు మహారాజగు నజాతశత్రునిఁ దిస్కరించి
స్వరాజ్యప్రతిష్ఠాపనముఁ జేసికొనియుండిరి. ఆ స్థానమునం
దసంఖ్య దండనాయకు లేకీధవించి యనుకూల నిబంధనము
లతో రాజకార్యనిర్వహణము చేయుచుండిరి. వైశాలినీనగర
మున బౌద్ధప్రభావ మప్పుడును నిరాఘాటముగ నెలకొని
యుండెను. అచ్చటివాలు కారామవిహారస్థానమునం దప్పుడు
చాలమంది భిక్షులును, శ్రమణులును వాసముచేయుచుండిరి.

అశోకమహారాజు స్థలమున గొన్ని స్థూపములను
నిర్మించెను. ఆ స్థూపముల జీర్ణాశ్రము లిప్పటికిని యాత్రి
కులకుఁ బూర్వస్మృతిని గలిగించుచున్నవి. వైశాలినీనగరము
నుండి యశోకుఁడు సపరివారముగ రామగ్రామమునకుఁ
బ్రయాణమయ్యెను. రామగ్రామ మనోఘా నదీతీరమం
చున్నది. అచ్చటి యామ్రకాననమందే మహాత్ముఁ డగు

సిద్ధార్థుడు తనవినిలభ్రమరకుంతలదామమును దరవారి కెఱచేసి యుండెను. అచ్చటనే యా మహానుభావుడు తన యమూల్యాలంకారముల దీసి ఛందకున కిచ్చివై చెను. యువరాజగు బుద్ధదేవుఁ డొక వ్యాధునిం బిలిచి తన యమూల్య పరిధానముల నాతనికిచ్చి యాతనిజీర్ణవస్త్రఖండమును దాను ధరించిన దివ్యస్థల మాస్థలమే. అచ్చటనే సిద్ధార్థుడు ప్రప్రథమమున సన్యాసాశ్రమగ్రహణముఁ జేసియుండెను. భగవానుడగు సిద్ధార్థుని గృహధర్మత్యాగము, సన్యాసాశ్రమ స్వీకారము మొదలగు నద్భుతవిషయములం గూర్చి యుపగుప్తుఁడశోకున కతిమనోహరముగ వర్ణించిచెప్పెను. ఆపుణ్యచరిత్రమంతయు నాలకించి, పుణ్యస్మృతింగూర్చు నచ్చటి దృశ్యములం గాంచి యశోకసార్వభౌముడు ధర్మభావావిప్లవృద్ధయుఁ డయ్యెను. వారాస్థలమునఁ గొన్నిదినములుండి యనంతరము పరమపూజ్యుఁడగు బుద్ధదేవుని చితాభస్మముపై నిర్మింపఁబడిన స్థూపమును దర్శించి ప్రదక్షిణ ప్రణామములం గావించి యచ్చట నుండి కాశీనగరమునకు బ్రయాణమైరి. పిమ్మటఁ బ్రియదర్శనుఁడగు నశోకుని యానతిచే నచ్చట నతిసుందరమగు నొక సింహస్తంభము నిర్మింపఁబడియెను.

రామగ్రామమునందలి పుణ్యస్మృతిస్థానములనన్నిటిని దర్శించిన పిమ్మట వాడు కాశీనగరమునఁ బ్రవేశించిరి. ఆ నగరము ప్రకృతి రామణీయక దర్శనస్థానములతో సుప్రసిద్ధమైనది. ఆ నగరోపకంఠమునందలి సాలవనంబున శాంతి

స్థాపకుఁ డగు బుద్ధదేవుఁడు నిర్వాణలాభమును బొంది యున్నాడు. భగవానుఁడగు సిద్ధార్థు డీస్థలముననే భిక్షు మండలికంతకును సంతోషదేశమును బ్రసాదించియుండెను. ఉపగు ప్తుఁ డశోకున కాచరిత్రమును స్మృతికిఁ దెచ్చి యానందింపఁజేసెను. బుద్ధదేవుఁడు తన మృత్యుశయ్యయందు శయనించి యుండి కొలిచియున్న భిక్షుమండలిం గాంచి “ఓ సాధులారా ! సంయోగవశముననే సకలపదార్థములు నుత్పన్నము లగుచున్నవి ; సంయోగవశమున నుదయించు పదార్థము లన్నియు నాశనశీలము లైనవే. ఈ సత్యమును మీ రెల్లప్పుడును స్మరించుకొనుచు సర్వదా సావధానులై విధాయక కృత్యముల నేమరక నెఱవేర్చుకొనుచుండుఁడు. ఇదియే నా కడపటి యుపదేశము ” అని బోధించెను. ఈ సంగతి యశోకుఁనకు జెప్పచు నా విశాల్‌న్నత సాలవనంబున బుద్ధదేవుని మహానిర్వాణలాభ పుణ్యస్థలంబున నిలువబడి యా సిద్ధార్థుని పవిత్రజీవితచరిత్రమును గల్పనానయనములతో దర్శించుచు, వానిని మిగుల వర్ణించుచు మహాభక్తుఁడగు నుపగు ప్తుఁడు భగవానుని యమృతమయ ప్రశాంతోక్తుల నుచ్చారణచేయ నారంభించెను. అప్పు డచ్చట నున్న వారందఱి వదనములను సపూర్వభావావేశ మయ్యెను. మహారాజగు నశోకుని కుశీనగర తీర్థయాత్ర యీ విధముగ సఫలమయ్యెను. అతని మనఃప్రాణములు పుణ్యప్రసాదమునఁ బవిత్ర స్నానముం గావించెను.

ప్రియదర్శనుడగు నశోకుఁడు తన తీర్థ దర్శనము చిరస్మరణీయమగునట్లు చేయునుద్దేశముతో నచ్చట నొక విశాలస్తూపమును నిర్మింపజేసి దాని సమీపమునం దొక శిలాస్తంభముపై బుద్ధదేవుని పవిత్రనిర్వాణ వృత్తాంతము నక్షరరూపమున వెలయింపజేసెను.

అచ్చటనుండి “భక్తబృందలుంబిని విహారోద్యానము” ను జూచుటకు బయలుదేరెను. ఆ పవిత్రస్థానమున సిద్ధార్థుఁడు జనియించెను. ప్రపంచమునంగల పుణ్యక్షేత్రములన్నిటిలోనను లుంబినీక్షేత్రము ముఖ్యమైనది. ఉపగుప్తుఁడు లలితవచనములతో భక్తిగద్గదస్వరముతో బుద్ధదేవుని జన్మ చరిత్రమును సవిస్తరముగ వర్ణించి చెప్పెను. స్థానమాహాత్మ్యము, ప్రసంగ పవిత్రత, శ్రోతలయాదరభావము, వక్తయోగ్యత, భాషాలాలిత్యము సర్వము నేకీభవింతుటచే నా దివ్యక్షేత్ర మపూర్వ శోభావిలసితమై కానవచ్చెను. సయనశ్రవణ హృదయంబులకు సమ్మేళనానుభవం బయ్యెను. తీర్థయాత్రికులందఱును దాము ధన్యులమైతి మని భావించుకొనిరి.

అశోక మహారాజా ధివ్యస్థలమును జిరస్మరణీయముగఁ జేయవలయు ననునుద్దేశముతో నచ్చట నత్యున్నతంబగు శిలాస్తంభమును నిర్మింపజేసెను; ఆ శిలాస్తంభమునం దీక్రింది వాక్యములను జిత్రింపజేసెను.

“దేవతాగణ ప్రియదర్శనుఁడగు నశోక మాహారాజు తీర్థయాత్రలు చేయుచు నిచ్చటికి వచ్చి యీ శిలాస్తంభమును నిర్మింపఁజేసెను. ఈ దివ్యక్షేత్రము భగవానుఁడగు బుద్ధ దేవుని జన్మస్థానము.”

ఈ పుణ్యస్థల మాహాత్మ్యమును స్మరించుకొనుచు నాక్షేత్రగౌరవమును వృద్ధిచేయునుద్దేశముతో బోధిసత్త్వని పావన నామముపై నాలుంబినీ క్షేత్రమును నిష్కరముగఁ జేసివైచెను. పిమ్మట నందఱును కలసి కపిలవస్తునగరముపై పునకుఁ బ్రయాణము చేసిరి. శాక్యరాజుల రాజధాని గౌరవచరిత్రమున నాలోక ప్రసిద్ధంబగు నగరసుఖసమ్మద్ధుల విశేషముంగూర్చి వారు వినియుండిరి. కాని యింత వఱకు నా సౌభాగ్యమును వారు దర్శింపలేదు. సిద్ధార్థుని సన్యాస గ్రహణానంతరమున రాజనగర సౌభాగ్యము మ్లానమై యుండెను; తరువాత రెండువందల సంవత్సరములలోఁ గాలతరంగా ఘాతములచే నా నగర సౌందర్యము వినష్టమైపోయినది. ప్రతిస్థలముననుబూర్వస్మృతిని గలిగించు నిటుకలును, శిలాఖండములును మాత్రము నిలిచియున్నవి. ఒక్కొక్కచోటఁ బ్రశస్త శిలాఖండములపైఁ జిత్రింపఁబడిన సిద్ధార్థుని తల్లిదండ్రుల ప్రతిమూర్తులు కానవచ్చుచుండెను. అక్కడక్కడ సిద్ధార్థుని జననచరిత్రమును, నాతని గృహత్యాగవృత్తాంతమునుబ్రదర్శించు దృశ్యము లతిమనోహర

ముగఁ గానవచ్చుచుండెను; ఆ నగరమునందలి విశాల సాధములును, ప్రాకారములును నిప్పుడేమైపోయినవి ? ఇప్పుడచ్చట నెల్ల చోటులను విహారములును మతములును జైత్రములునుమాత్రము విరాజనూనము లగుచుండెను. బౌద్ధ భిక్షులు రాజమాత్రీకులకు భగ్నస్తూపముల నొక్కొక్కటిగఁ జూపుచు వాసిపూర్వచరిత్రమును వర్ణించి చెప్పుచుండిరి. ఈ విధముగా మహారాజును, ధర్మాచార్యుఁడగు నుపగుప్తుఁడును దక్కిన యాత్రికులునుగూడ నచ్చట దర్శింపవలసిన దృశ్యముల నన్నిటిని దర్శించిరి. అనంతరము మహారాజు నగరమును విడుచుటకు మునుపే మహాత్ముఁడగు బుద్ధుని బాల్యకౌమార యశావస వివిధములనా పరంపరల నన్నిటిని జిరస్మరణీయములుగఁ జేయునుద్దేశముతో స్తూప స్తంభకూప పరిఘాటలను నిర్మించుట కాజ్ఞాపించెను. శాక్యరాజపుత్రుఁడగు సిద్ధార్థునిసన్యాస గ్రహణమువలన విలాస మందిర ప్రమోదోద్యానము లయవస్థంజూచి రాజర్షియగు నశోకుని హృదయమును, వాసనావిరహితుఁడగు నుపగుప్తుని హృదయమును మఱింత నిస్పృహత్వముం గాంచెను. అప్పుడు వారి హృదయములయందు, సంసారానిత్యత్వమును, దృశ్యజగత్పదార్థముల యశాశ్వతత్వమును, నిశ్చయముగ విస్పష్టముగ గానవచ్చెను.

కపిలవస్తు నగరమును దర్శించుటచే వారికి ధనజన సుఖైశ్వర్యముల యస్థితత్వముఁ గూర్చి బాగుగ భోధపడి

యెను. ఆ యనుభవముతోడనే వారు భగవానుడగు సిద్ధార్థుని వైరాగ్యముం గూర్చి స్మరియింపఁ దొడంగిరి. రూపము, యౌవనము, స్వాస్థ్యము, సుఖము, మహాభాగ్యము మొదలగు సర్వభోగోపకరణములను గరగతములై యుండినను మహాత్ముడగు బుద్ధదేవుఁడు వానినన్నిటినిగూడ నశాశ్వత పదార్థములని గ్రహించి స్వేచ్ఛగఁ ద్యజించివైచి జగత్కల్యాణముకొఱ కాత్మసమర్పణముం గావించియుండెను. ఆ బుద్ధదేవుని మహానుభావ మెంతటియలోక సామాన్య మైనదియో యా సంగతి ధర్మప్రాణులగు నశోకోపగుప్తులు కపిలవస్తునగరమును దర్శించి సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగిరి.

పిమ్మట వారాకపిలవస్తు నగరమునువిడిచి క్రమముగా గోణకమువ్యాశ్రమంబగు లలితనగరమును దర్శించిరి. అనంతరము వారచ్చటి నుండిపోయి యథాకాలమున శ్రావస్తీనగరమునఁ బ్రవేశించిరి. బౌద్ధభారతమున శ్రావస్తీనగరము వాణిజ్యము, ధనము, భాగ్యము, సుఖసమృద్ధి మొదలగువానియందుఁ బాటలీ పుత్రమునకుఁ దీసిపోవునది కాదు. వాణిజ్యోప యోగమునకై బౌద్ధభారత ప్రధాన నగరములకు శ్రావస్తీ నగరమునుండి సుగమంబులగు రాజమార్గములు విశేషించి యుండెను. అంతియకాదు. శ్రావస్తీ బౌద్ధగణమున కొకప్రధాన క్షేత్రముగా నుండెను. భగవానుడగుబుద్ధుఁడు తన జీవితమునందలి చాలకాల మీ

క్షేత్రమునందే గడపియున్నాడు. బుద్ధదేవుడును, బౌద్ధభిక్షులును, నివసించుటకును, ధర్మప్రచారోపయోగముకొఱకును, దానవీరుడును, భక్తశ్రేష్ఠుడునగు సుదత్తుడును వర్తకుఁడొకఁడు తన జేతవనమును బోధిసత్వనకు సమర్పించి యుండెను. ఆ జేతవన మతిరమణీయమైనది. సుదత్తుఁడీ పరమరమణీయోద్యానమును జేతుఁడును యువరాజునొద్దఁ బదు నెనిమిదికోట్ల సువర్ణములకుఁ గొనియుండెను.

కాని యాయువరాజు సుదత్తునిధనమును స్వయముగ స్వీకరించి యుండలేదు. అతఁ డాధనముతో జేతవనమునందు బుద్ధదేవునకును, నాతనిశిష్యులకును సుఖోపయోగము కొఱకును, ధర్మప్రచారమునకు సాహాయ్యముకొఱకును వలయు నేర్పాటులను గావించెను. ఆ జేతవనమునందు భక్తుఁడగు సుదత్తుఁడును, మహాసుభద్ర, కుంతలసుభద్ర యనునాతని తనయలును భగవానుఁడగు బుద్ధదేవుని సశిష్యముగ నేవించి ధన్యలైరి. బౌద్ధేతిహాసమున శ్రావస్తీనగరము స్మృతివై భవముచేనేమి, వైరాగ్యముచేనేమి, భోగముచేనేమి, త్యాగముచేనేమి యనేకవిధములఁ బ్రకాశిత మగుచుండెను. ధర్మాచార్యుండును బురాణజ్ఞుడు నగునుపగుప్తుఁ డాసమస్త వృత్తాంతమును మహారాజునకు నాతనియనుచరులకు నామూలాగ్రముగవినిపించెను. బుద్ధదేవుని యపూర్వమహిమాన్విత చరిత్రమును, శ్రేష్ఠియగు సుదత్తుఁడు, యువరాజుగు జేతుఁడును

గావించిన మహాత్తరత్యాగచరిత్రమునువిని యందఱును శ్రద్ధావంతులైరి. సార్వభౌముడగు నశోకుఁ డాస్థలమునఁ గూడ యథాపూర్వకముగ ననేక స్తూపములును, స్తంభములును నిర్మింపఁజేసి యటనుండి గయాక్షేత్రమునకుఁబ్రయాణమయ్యెను.

మహారాజు గయయందలి నిరంజనతీరమునందున్న యురుబిల్వగ్రామమును బోధిద్రుమమునుగూడ దర్శించెను. ఉపగుప్తుఁడు సిద్ధార్థునియసాధారణ భ్యాసముంగూర్చియు, నాతనిబుద్ధత్వ లాభముంగూర్చియు లలితవచనములతో మహారాజునకు బోధించెను. ఆపుణ్యస్థానదర్శనమును, నచ్చటి వారిపుణ్యచరిత్ర శ్రవణమును గావించి మగధేశ్వరుఁ డగు నశోకుఁడు వారణాసీనగరమునుగూర్చి ప్రయాణము చేసెను. మహాత్ముడగు బుద్ధదేవుఁడొకప్పు డుపకాముఁ డనుతత్వజ్ఞునితో సీకాశీపురముంగూర్చి యిట్లు చెప్పెను. “నేను కాశికిఁ బోగలను. కాశికిఁ బోయి యచ్చట నప్రతిహతంబగు ధర్మ సంస్థాపనమును జేయఁగలను” అని—

అదిన మొకటి; ఈదినము మఱియొకటి. అదినమున బుద్ధదేవుఁడుచెప్పిన “పోగలను” అను భవిష్యత్కాలమిక లేదు. ఇప్పుడతని కాశికానగరాగమనము ధర్మచక్ర పరివర్తనమున నిదివఱకే పరిణతిమైపోయినది. ఇంక నచ్చట నాపుణ్యస్మృతి మాత్రమే జాగరత మగుచున్నది. భగవానుడగు సిద్ధార్థుని ఓవిత్రపదరజోలేశముచేఁ బావనమైన

యాకాశిత్రేతమును దర్శించునభిలాషతో నచ్చటి వారి పుణ్యచరిత్రములను వినవలయునను కోరికతో భక్తులు విచ్చేసియుండిరి. రాజర్షి యగునశోకుఁడును ధర్మాచార్యుఁడగు నుపగుప్తుఁడును, రాజానుచరులును గాశికానగరమును దర్శించిరి. సమీపమునందున్న సారానాథమును దర్శించి కృతార్థులమైతి మనుకొనిరి.

అశోకసార్వభౌముని దూరతీర్థయాత్ర సంపూర్ణమయ్యెను. అంతటవారు కాశికానగరవాహినియగు గంగానదియందలి నౌకనారోహించి యథాసమయమునకుఁ బాటలీపుత్రమునకు వచ్చిచేరిరి. వారితీర్థప్రవాసము సంపూర్ణమయ్యెను.

ఇరువదినాలుగవ ప్రకరణము

పుణ్యప్రభావము

తీర్థయాత్రకుఁ బోయి వచ్చినతరువాత నశోకుని చరిత్రమునందును, నాతని యాచారవ్యవహారాది కార్యములయందును విశిష్టపరిణామమగుపడుచుండెను. తీర్థయాత్రాసమయమునం గలిగినపుణ్య ప్రసంగశ్రవణమాహాత్మ్యమును, పవిత్రవిషయాలోచనముచే లభించిన పుణ్యప్రభావమును గూడ నాతని ప్రతికార్యమునందును బింబిత మగుచుండెను.

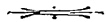
నానాదేశములను దర్శించి నానాశ్రేణులయందలి నానాజాతి జనులతోఁ గలిసికొనుటవలనం గలిగిన ప్రత్యక్షప్రథమఫల మేమనిన—అందువలన నాతనిహృదయ మనస్సాంకర్యమంతయు దూరమైపోయెను. త్యాగశీలుఁ డగునశోకునిహృదయము మఱింతయుదార మయ్యెను. ఇట్టి సత్సంగము వలనను, బవిత్రక్షేత్ర సందర్శనమువలనను, సాధుసజ్జన సంబంధమువలనను, నశోకునకు భూమండలముతోఁగూడ కుటుంబమును వృద్ధియయ్యెను. సాధుసజ్జనమండల మంతయు నాతని కుటుంబమయ్యెను. అశోకునకుఁ దీర్థయాత్రవలన నీసకల సత్ఫలములును సంపూర్ణముగ లభించెను.

తీర్థయాత్రావశమున నాతఁడు తన రాజ్యమునందలి విశేషభాగములను దర్శించెను. ఎచ్చటఁ జెరువులను ద్రవ్యింపవలయునో, యెచ్చట వంతెనలను గట్టింపవలయునో, యెచ్చట సుగమంబు లగురాజమార్గముల నేర్పఱుపవలయునో యాతఁడు స్వయముగఁ జూచియుండెను. ప్రజాసామాన్యమంతయు నెట్లు కాలక్షేపము చేయుచుండెనో ప్రజలకృషివాణిజ్యాదుల యవస్థ యెట్లుండెనో వారినిత్య నైమిత్తిక క్రియాకలాపము లేవిధముగానుండెనో యంతయు నాతఁడు స్వయముగఁ జూచి గ్రహింపఁగలిగెను. రాజధానికి దూరమునం దున్నజనపదములయందలి బలవంతులయత్యాచారములు, దుర్బలులదురవసలును నివారించు విషయమున

రాజోద్యోగు లందఱు నెట్లు మనఃపూర్వకముగఁ బనిచేయు చుండిరో యాసంగతికూడ నాతనికి స్పష్టముగ బోధ పడియెను.

ప్రజావత్సలుఁడును, ధర్మప్రాణుఁడును, సహృదయుఁడు నగు నశోకమహారాజు స్వయముగ దేశమునందలిస్థితిగతుల నన్నిటిని దెలిసికొని ప్రజాసుఖవర్ధనముకొఱకును, దుఃఖ నివారణము కొఱకును గావలసిన సదుపాయముల నన్నిటిని గావించెను. సామాన్య జనులందఱు ధర్మకర్మములు, సత్కార్యములు మొదలగువానివలనఁ బవిత్రముగ జీవయాత్ర నడపుకొనునట్లు వారివారి కనుకూలముగనుండునట్టి యుపయుక్తకార్యములనుగూడ నశోకమహారాజు స్వయముగఁ దెలిసికొని సంపూర్ణముగఁ గావించివైచెను. ఈ సకల సత్కార్యములవలననే లోకమునం దాతనికి ధర్మాశోకుఁడని విశేషవిఖ్యాతి లభియించెను. ధర్మాశోకుని చరిత్రాంత రాళమున శ్రీబుద్ధదేవుని శాంతిమతధర్మ పవిత్రాదర్యోప దేశములును, సార్వభౌముఁడగు నాతని సకలపుణ్యక్షేత్ర సందర్శనమును, మహాత్ముఁడగు నుపగుప్తుని సత్సంగము వలనం గలిగిన పుణ్యప్రభావమును సుప్రసిద్ధములై విస్పష్టముగ విరాజిల్లుచుండెను.

ఇరువదియైదవ ప్రకరణము

అశోకసామ్రాజ్యము

సౌభాగ్యమయం బగు భూఖండమున మహాభాగుఁ
డగు నశోకసార్వభౌముని పుణ్యప్రభావమెంతటి యాన్నత్య
మును వహించియుండెనో యెంతదూరమువఱకు వ్యాపించి
యుండెనో యాసంగతి యావశ్యకముగఁ దెలిసికొనవలసి
యున్నది. మౌర్యప్రభుఁడగు చంద్రగుప్తుఁడు భారతసామ్రా
జ్యమునకుఁ జక్రవర్తియైయుండెను. అతని పుత్రుఁడు బిందు
సారుఁడు. తండ్రి యనంతరమున బిందుసారుఁ డీవిశాలరాజ్య
మునకుఁ బ్రభుఁడయ్యెను. బిందుసారునియనంతరమున నాతని
కుమారుఁడగు నీ యశోకసార్వభౌముఁ డఖిలరాజ్య భార
మును వహించియుండెను. అతఁడు పితృపైతౌమహాంబగు
రాజ్యమంతయును గరగతము చేసికొనియుండెను. అంతియే
కాక యిదివఱకుఁ దమపూర్వులకు లభియింపని కళింగరాజ్య
మునుగూడ నశోకుఁడు స్వీయబాహుబలముచే సంపాదించి
యుండెను. ఏ కారణముచేతనో యా కళింగరాజ్యము నశో
కుడు తన పరిపాలనమునం దుంచుకొనక పూర్వప్రభునకే
దాని నొసంగి యాతని దన సామంతప్రభునిగాఁ జేసికొని
యెను. అప్పటినుండియుఁ గళింగము సార్వభౌముఁడగు నశో

కునకును సామంతరాజ్యములలో నొక్కటియయ్యెను. కళింగమును జయించిన తరువాత నాతఁడు తన పూర్వరాజ్యమునింకను వృద్ధిచేయవలయు నను రాజ్యకాంతిను వదలి యుద్ధవిగ్రహములను విరమించివైచెను. ఒక్క ద్రవిడదేశమునందలి కొంతభాగముగాక భారతవర్షమంతయు నశోకునకు సామ్రాజ్యమై యుండెను. ఇప్పటిదొరతనము వారిభారత సామ్రాజ్యముకంటె నశోకునిరాజ్యమే చాలబెద్దదిగానుండెను. ఉత్తరమునఁ గాంధారము మొదలు కాబూల్ స్థానమునుండి దక్షిణమున కన్యాకుమారిపర్వతమును, బళ్ళిమమున సౌరాష్ట్రము మొదలు తూర్పునఁ దామ్రలిప్తవటకును నశోకసామ్రాజ్యము వ్యాపించియుండెను. ఇదియంతయు నాతని యధికారమునకు లోబడియున్న దేశమైయుండెను. కాని యీదేశమున కావలనున్న దేశములయందుఁ గూడ నాతని పుణ్యప్రభావము వ్యాపించియుండెను. ఉత్తరమున నేపాళము, టిబెట్టు, దక్షిణమున సింహళము, తూర్పున బ్రహ్మదేశము (బర్మా) వటకుఁగూడ నాతని పుణ్యప్రభావము సుప్రసిద్ధమైయుండెను. ప్రాజ్ఞోతీష మండలమున (ఆసామ్ ప్రదేశము) బుద్ధమత ప్రచారమేమియు నున్నట్లగపడదు. ఒక్కమాటలోఁ జెప్పవలసివచ్చినచో ఆసాము, బర్మాకాక తక్కిన సాగర మేఘలాహిమాద్రిశోభిత సమస్త సమగ్ర భారతవర్షమును నశోకుని సామ్రాజ్యమే యైయుండెనని పరిగణింపవచ్చును. ఈ విశాలభూమండలమునఁ బల్లెలు

మొదలు పట్టణముల వఱకును, స్థలపథములయందును, జల పథములయందును సర్వప్రదేశములయందును జనోపయోగ కరంబులగు కార్యముల నెన్నిటినిో సార్వభౌముఁ డగు నశోకుఁడు గావించియుండెను.

ఇరువదియాఱవ ప్రకరణము

దేశస్థితి

అశోకుని ప్రభుత్వమునందు మొదటఁ గొంతకాలము వఱకు దేశమునం దశాంతికలిగెను. కళింగయుద్ధము కూడ నట్టి యశాంతికారణములలో ముఖ్యమైనదిగా నుండెను. కళింగ విజయానంతరమున నాతని ప్రభుత్వములో ముఖ్యముగ నుల్లేఖింపవలసిన యశాంతికారణము లేవియును లేవు.

రాజ్యాధికారముకొఱకు యుద్ధముచేయుట యావశ్యకము. కాని ప్రజాహృదయ రాజ్యాధికారముకొఱకు మాత్రము శాంతిస్థాపనము ముఖ్యావశ్యకమైనది. ప్రజావత్సలుఁ డగు ధర్మాశోకుఁ డీసత్యమును గ్రహించియుండెను. అందు చేతనే యాతఁడు మిగులఁ బరిశ్రమచేసి తన విశాల సామ్రాజ్యమున శాంతిస్థాపనము గావించెను. దేశమునం దంతటను శాంతి నెలకొని యుండుటచేఁ గృషివాణిజ్యాదులను శిల్పాది

కళలును గూడ నిరాఘాటముగ నున్నతిం బొందుట కవకాశము కలిగెను. అందువలనఁ బ్రజలకుఁగూడ నొన్నత్యము లభించెను. అశోకుని రాజ్యకాలమున దేశమునందలి కృషి, వాణిజ్యము, శిల్పము, శిక్ష మొదలగువాని యవస్థ యెట్లుండెనో ప్రత్యేకముగ సంక్షేపముగఁ జెప్పచున్నాము,

కృషి:—చిరకాలమునుండి భారతవర్షము కృషి ప్రధానమైనదేశము. ఆవిరియంత్రములు, విద్యుద్ద్యంత్రములు, దారుయంత్రములు నయోమార్గములు మొదలగునవి ప్రబలియున్న యిక్కాలమునందుఁగూడ నీదేశమునందు నూటికి డెబ్బదిమంది కృషిజీవనులున్నారు. ఇప్పటికిఁ జాలకాలమునకుఁ బూర్వమునందీదేశమునఁ జాలమంది కృషిమీఁదనే యాధారపడి యుండిరని నిస్సంశయముగఁ జెప్పవచ్చును. ప్రభువుల యాదాయమునందలి హానివృద్ధులు చాలవఱ కీవ్యవసాయమునుబట్టియే యుండును. కావునఁ గేవలమును రాజు కృషికోప యోగకార్యములను జేయుట యందే జాగరూకుఁడై యుండవలయును. అశోకుఁడు తన రాజ్యమున వ్యవసాయమున కనుకూలముకొఱకును, నస్యక్షేత్రములఁ దడుపుటకును వలసినన్ని కాలువలను ద్రవ్వించెను. అనేకస్థలములయందలి కొండవాగులను గట్టించి నీరు నిలవచేయించి యనుకూలోపయోగములను గావించెను. అదనుతప్పకుండఁ బొలములఁ దడుపుకొనుటకుఁగూడఁ దగిన సదుపాయముల నేర్పఱిచెను. ఈపనులన్నియు యథాక్రమ

ముగ జరపుటకుఁ దగినయుద్యోగులునియమింపఁబడి యుండిరి. వారి మూలమునఁ గృషికులయొద్దనుండి యథోచితముగ నీటి పన్ను గ్రహింపఁబడుచుండెను. అప్పుడీ నీటిపన్నున కుదక భాగముని పేరు. ఇప్పటికంటె నాకాలమునందే సస్యక్షేత్రములు మిగుల విరివిగనుండెను. కొలఁది ప్రయత్నములతోఁ గొలఁదిభూమిని గృషి చేయుటచేతనే కృషికులగృహములు సంపన్నము లగుచుండెను. కృషి చేసినభూమి విరివిగనున్నను పంట సరిగాలేనప్పుడు పండిన పంటలో నాఱవ పాలుమాత్రమే రాజునకుఁ బన్నుగఁ జెల్లింపవలసియుండుటవలనఁ గృషికులకును వారి పరివారమునకును గావలసినంత యాదాయము లభించుచునే యుండెను. అందువలన నతివృష్టి, యనావృష్టి మొదలగు నీతిబాధలు తటస్థించినప్పుడుగూడఁ బ్రజల కుండిండిలేక దేశములఁబట్టి పోవలసినయవసరము లేకుండెను; అట్టివారి సంరక్షణకొఱకు రాజు తనకోశమునుండి ధనమును వెచ్చింపవలసిన యావశ్యకమును లేకుండనుండెను. విశేషముగ ధనమున్నంత మాత్రమునఁ బ్రజలు సుఖులైయుండురనుట కవకాశములేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు ధనమిచ్చినను నాహారపదార్థములు లభింపక పోవచ్చును. కావునఁ బ్రతిగృహమునను సంవత్సరమునకుఁ జాలినన్ని యాహారపదార్థములు నిలువయుండునట్టి యేర్పాటు చేయవలసియుండును. ధర్మప్రాణుఁడును, దయామూర్తియునగు స శో క సార్వభౌముని రాజ్యపాలనముం దట్టి సర్వోపయోగకరం బగు

నేర్పాటు చేయఁబడియుండెను. మునుష్యజీవనమునకు ముఖ్యముగఁ గావలసినవి మూడు; అన్నము, వస్త్రము, జలము. ఇవియఁగోచితముగఁ బ్రజాసామాన్యమునకంతకును లభియించునట్లు చేయుట రాజునకుఁ బ్రధానకర్తవ్యము. ధర్మాశోకుని రాజ్యకాలమునం దీపద్ధతిని యథావిధిగఁ బరిపాలించినట్లాతని పవిత్రచరిత్రమునందు విస్పష్టముగఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

వాణిజ్యము:—అప్పటి ప్రజలసృఖము, సౌకర్యము, అభిరుచి మొదలగువాని ననుసరించి యావశ్యకములగు మార్గములు ఘట్టములు, యానవాహనాదికములును సురక్షితముగ నెలకొల్పఁబడియుండెను. ఆకాలమున స్థలమార్గములును, జలమార్గములునుగూడ జనుల రాకపోకలకుఁ జాలననుకూలముగ నుండెను. కాని యాకాలమున సస్యములు, దారుపదార్థములు మొదలగు భారపదార్థము లొక దేశము నుండి మఱియొక దేశమునకుఁ దీసికొనిపోవుటవలన లాభము లేకయుండెను. ఇక్కాలమున బారిసాలు బియ్యము, సుందర వనదారువులు, రాణిగంజినేలబొగ్గు, బర్మాకిరొసెచునూనె మొదలగునవి దేశదేశాంతరములకుఁ బంపుటవలన లాభము లభియించుచున్నది. ఆకాలమున నట్టిపద్ధతి లేదు. అప్పటివర్తకులుస్వదేశవర్తకమునందేమి, విదేశవర్తకమునందేమి, యిట్టివస్తువుల నుపయోగించెను వారు గారు. అప్పటివారుపట్టుబట్టలు, మజిలినులు, అస్త్రశస్త్రములు, సూచీశిల్పచిత్రములగు

జలుగువలువలు, సుగంధ ద్రవ్యములు, కన్నూరి, శిలాజిత్తు, గజదంతములు, గజదంతనిర్మితములగు విచిత్రవస్తువులు, రత్నాభరణములు, వెండి, బంగారము మొదలగువస్తువులతో దేశవిదేశవర్తకమును జేయుచుండెడివాడు. వర్తకులిట్టిలఘుభారవస్తువులను దీసికొని దేశాంతరములకుఁబోయి వర్తకము చేయుటవల్ల వారికి మిగుల సదుపాయముగ నుండెను; ప్రయాణమునఁగొప్పముండెడిదికాదు. ఆవర్తకులు తఱచుగ గుంపులు గుంపులుగఁ బ్రయాణము చేయుచుండిరి. వారు సుప్రశస్త్ర రాజమార్గమునువదలి పల్లెలకుఁ బోవలసి యున్నప్పుడు గ్రామస్థులు వారిని దమయూరికిఁ తీసికొనిపోయి నిరపాయస్థలమున నివసింపఁ జేయుచుండిరి. నిర్జనపథంబుల దూరముగఁబోవలసినప్పుడును, రాత్రికాలములఁ బ్రయాణము చేయవలసినప్పుడును రాజభటులు వారికి రక్షకులై యొకచోటినుండి మఱియొకచోటికిఁ బంపుచుండిరి. ఇట్టి సదుపాయములకొఱకు వర్తకులకు శుల్కము విధింపఁబడి యుండెను. ఈవిధముగా వర్తకులను నిర్జనపథములయందును, నెడారులయందును, దుర్గమస్థానములయందును, రాత్రికాలములయందును, జోరాదిబాధలనుండి రక్షించుకొఱకునుదగినంత మంది రక్షకభటులు నియమింపఁబడియుండిరి. అశోకరాజ్యమునం దంతటను వర్తకుల కిట్టియనేకవిధములగు సౌకర్యములుండెను. విదేశ వర్తకముకొఱకు జలమార్గములయందుఁగూడ నట్టి

సౌకర్యము లుండెను. వర్తకుల వర్తకవస్తువుల వెలల ననుసరించి సుంకములు నిర్ణయింపఁబడుచుండెను. ఈ కార్యము లన్నియు విశ్వాసముగల సమర్థుఁ డగునుద్యోగివలన నెఱవేర్పఁబడుచుండెను. వర్తమానకాలమున రేవులయందును నితరస్థలములయందును వర్తకపు సరకులపై విధింపఁబడుచుండు సుంకము పూర్వకాలమునకంటె నధికముగానున్నది. రాజ్యాభ్యుదయమున కిది యొక ప్రధానోపాయముగా నుండెను. కాని యా కాలమున వ్యవసాయమును, వాణిజ్యమును నింతవిస్తారముగ లేకపోయినను మహారాజగు నశోకుఁడు వ్యవసాయవర్తకముల కొఱకుఁ జేసినసదుపాయములంగూర్చి యింతకాలమునకుఁ దరువాత వినినప్పుడు ప్రేమమూర్తి యగునశోకుని యుదారహృదయముంగూర్చి యెల్లరు నేకగ్రీవముగఁ బ్రశంసింపవలసి యున్నది.

శిల్పము—అశోకుని రాజ్యకాలమున భారత వర్షము నందంతటను శిల్పవిషయమున విశేషాదరము కలదు. మూర్త్యుల తిలకుండగు నశోకుని రాజధానిని రాజప్రాసాద భగ్నావశేషములను జూచి చీనాదేశపరివ్రాజకుఁ డగు ఫాహియాను తనమనంబున నీ నగరమును, నీ రాజప్రాసాదమును చూసవనిర్మితములే యగునా యని యాశ్చర్యపడియెను. కోటగోడలమీఁది చంద్ర శిలాఫలకములపై నా కాలపు జనుల దైనిక జీవనోత్సవములను, యాత్రాస్థల విశేషములను గూర్చిన చిత్రములనుజూచి ఫాహి

యాను ముగ్ధుడైపోయెను. రాజసభామంటపమునందలి దాడు
 స్తంభములపై స్వర్ణ రౌప్యరసరంజితంబులగు దృశ్యములం
 గాంచి యాతఁ డెంతమాత్రమును వర్ణింపఁజాలకపోయెను.
 శిల్పమునకుఁ జీనాదేశము సుప్రసిద్ధమైనది. అట్టి చీనాదేశము
 నందలి సుప్రసిద్ధ శిల్పరచనానిపుణుడగు ఘాహియాను
 వంటివాఁ డశోకుని కాలమునందలి శిల్పములంగాంచి యింత
 వింతపడుటం జూడఁగా నప్పటి మనవారి శిల్పరచనాప్రావీణ్య
 మెంత యధికముగా నుండెడిదో బోధపడఁగలదు. అశోకుఁడు
 తన రాజ్యకాలమునఁ దన రాజధానియం దనేకస్థలముల
 యందు స్థూపములను స్తంభములను విశేషముగ స్థాపించి
 యుండెను. వానిసంఖ్య యెనుబడినాలుగువేలు; కాలసముద్ర
 తరంగములలో నవియన్నియు నిప్పు డెట్లు భగ్నములై
 పోయినవి! కాని యిప్పటికిని భారతవర్షమున వివిధస్థలముల
 యందాస్థూపస్తంభ భగ్నావిశేషములు జలమగ్నంబు లగు
 నాకావిశేషములవలె నగపడుచునే యున్నవి. భూపాలము
 నొద్ద నున్న సాంచిస్థూపమును గాశియొద్దనున్న సారానాథ
 స్థూపమును వీనిలో ముఖ్యములైనవి. అశోకుని కాలమున
 శాశ్వతశిల్పరచనలు విశేషముగ నుండెడివి. పర్వతములపై
 జెక్కఁబడినవియు, వివిధస్థలములయం దగపడు శిలాఖండ
 ములపైఁ జెక్కఁబడినవియు నగు శిల్పమూర్తులం జూచినచో
 నా కాలమున విశేషముగనున్న వివిధశిల్పరచనా విశేష

ములు బోధపడఁగలవు. అప్పటి యవతీమణు లెట్టి యలంకారములను ధరియించుచుండిరో వావినిబట్టి స్పష్టముగఁ దెలిసికొనవచ్చును; కంకణములు, కంఠహారములు, కర్ణపుష్పములు మొదలగు నలంకారము లప్పుడు విశేషముగా వాడుకలో నుండెను. చరిత్రమునం దశోకయుగముం గూర్చిన వర్ణనమును బఠించినప్పుడును, నప్పటి చిత్రశిల్పములం బరీక్షించినప్పుడును నప్పటివారు విశేష వేషభూషణాలంకృతులై యున్నట్లు స్పష్టపడఁగలదు. భాగవతవర్ణింతబగు శ్రీ కృష్ణుని మోహనపింఛమును, బీతాంబరధారణమును నప్పటి పురుషుల సమాదరాలంకారములై యుండెను. ధనికులు, వర్తకులు మొదలగువారి యష్టేషములయందు శ్రీకృష్ణుని చూడలంకారమువలె నొక యమూల్యాలంకారము ఘణిఘణారూపమున విరాజిల్లుచుండెడిది. ధరించిన పరిధానము నంద నంద నుని పీతాంబరమువలె నలరారుచుండెడిది. ఆ పీతాంబరమునకుఁ గ్రిందియంచులు మెఱయుచుండెడివి. అట్టి వస్త్రములపై నమూల్య కాంచీదామము లలంకారములుగ నుండెడివి. ఇరువది ముప్పది సంవత్సరములకుఁ బూర్వము వఱకు బంగాళాబాలికల కట్టి మండలములపై నిట్టి చంద్రహారములును, సూర్యహారములును ధరియింపఁబడుచుండెను. అప్పటి పురుషులతో నిట్టి యలంకార రచనలుండెను. ఏబది సంవత్సరములకుఁ బూర్వము బంగాళ దేశమునందలి నిమ్నజాతి పురుషులలో దలపైఁ బక్షితెక్కులను గత్తిరించి జూలుగాఁ

జేసి ధరియించు నలవాటుండెడిది. పురాతనకాలపు వస్తువులకును, వర్తమానకాలపు వస్తువులకును నే విషయమునందైన నించుక సాదృశ్య మగపడుచున్నప్పుడు దానిం గూర్చి యించుక యాలోచించి విభేదకారణమును దెలిసికొని నిర్ణయింపవలసి యుండును. కావున నింతవఱకు వ్రాయవలసి వచ్చినది. ఎట్లొయొకవిధముగ నిప్పు డశోకుని కాలమునాఁటి ప్రజల వేషభూషణాదులం గూర్చి యించుక పరిచయముం గలిగింప జాలితిమి. ఈ స్వల్పపరిచయముంబట్టి యాలోచింపఁగా నప్పటివారి యభిరుచులును, సౌందర్యాదులును బాగుగ బోధపడఁగలవు. అశోకయుగమునఁ గట్టడపుఁబనులు చెక్కడపుఁబనులు, రత్నపుఁబనులు, చిత్రపుఁబనులు మొదలగు శిల్పములే కాకయింకను వివిధశిల్పములు విశేషించి యున్నట్లగపడుచున్నది. వీనిలో నేత, వడ్రము, కమ్మరము కుంటలుచేయుట మొదలగు పనులు ప్రధానములై యుండెను. ఈ పనివాండ్రు ధర్మాశోక రాజ్యమున వృత్తులననుభవించుచు సుఖజీవనము చేయుచుండిరి. ఒక్కమాటలోఁ జెప్పవలె నన్నచో నిట్టివారిచేఁజేయబడు శిల్పములన్నియు నభివృద్ధిలో నున్నవనియుఁ జననమాదరముం గాంచియున్నవనియుఁ జెప్పవలయును.

శిక్ష:—బ్రాహ్మణప్రధాన మగు భారతవర్షమున “విద్యాశిక్షణము” అనుమాట యగ్రవర్ణోచిత విద్యాశిక్ష యని యెల్లరకును మనస్సునకుఁ దట్టును; గురువు, శిష్యుఁడు, గురుగృహము, బ్రహ్మచర్యము, గురుదక్షిణ మొదలగునవి

యన్నియు, జ్ఞప్తికి వచ్చును. మే మిప్పుడేయుగమును గూర్చి చెప్పుచుంటిమో, యా కాలమున భారతవర్షమున బ్రాహ్మణ ప్రభావము లేనేలేదు. శిక్ష కేవల మగ్రవర్ణములవారి చేతుల లోనే బంధింపబడి యుండలేదు. బౌద్ధమతమునందు జాతి భేదము లేదు. జాతిభేదములేదని చెప్పనప్పుడు విద్యాశిక్ష సర్వజనములయందును వ్యాపించియుండెనని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. మతముతోఁగూడ విద్యాశిక్షణమునకు విశేష సంపర్కము కలిగియుండెను. శాస్త్రాగ్రాహము, శాస్త్రబోధ నము ధర్మసంహిత మొదలగువానితో సంబంధముగల ఎల్ల వారికిని వ్రాయటకును, చదువుటకును వలయు ననుకూలోప పత్తులు కావలసియుండెను. సకలదేశములయందలి ప్రాచీనేతి హాసములయందు నిదియే యగపడుచున్నది. బౌద్ధయుగము నందుఁ గూడ నీ విద్యాశిక్ష విశేషించియుండెను. బౌద్ధ శ్రమణులును, భిక్షులును, మతములయందును, విహారముల యందును వాసముచేయుచుశిష్యులకు విద్యాదానమునుజేయు చుండిరి. వర్తమాన కాలమునందువలె స్కూళ్లును, కాలేజీ లును, ఎలిమెంటరీ పాఠశాలలు నప్పుడు లేవు. బుద్ధధర్మ ప్రధానముగు బ్రాహ్మదేశమునం దిప్పటికిని భిక్షులు దాదా మందిరములయందుండి విద్యాధ్యలకు విద్యాదానము చేయు చున్నారు. అశోకరామ్రాజ్యమున నసంఖ్యము లగు మత ములును విహారములు నుండెను. కేవలము మతబోధకును, విద్యాశిక్షకును గావలసినన్ని సదుపాయములూ కాలమునం

దుండెనని చెప్పట కెంతమాత్రమును సందేహములేదు. సకల దేశములయందును సకల సమయములందును విశేష జన పదములలో విద్యాశిక్షణవిషయమున సుప్రసిద్ధములై యుండు స్థానములు కొన్ని మాత్రమె యుండును. ఇంగ్లాండునకు లండను ప్రధాన నగరమై యైనను నది విద్యావిషయమున మాత్రము ప్రసిద్ధమైనది కాదు; ఆక్స్ ఫర్డ్, కేంబ్రిడ్జి యనునవి విద్యా విషయమునఁ బ్రధానములు. భారతవర్షమునం దిప్పటికిని వారణాసి, పూనా, నవరీపము మొదలగు స్థానములు సంస్కృత విద్యాశిక్షకుఁ బ్రసిద్ధములై యున్నవి. అశోకుని కాలమున రాజగృహ సమీపమునందున్న నలాందాయను, బళ్ళిమో త్తర భాగమునందున్న తక్షశిలయును విద్యాస్థానములందుఁ బ్రధానములై యుండెను. అశోక మహారాజు నలాందాయందు విద్యాధుల కుపయోగముగానుండుకొలఁ క నేకగృహములను గట్టించి యిచ్చెను. అందు విద్యాధుల పోషణమునకుఁ దగిన యుపకర్తృలను సమృద్ధములుగ సమకూర్చియుం చెను. అశో కుఁడు స్వయముగ విద్యాపోషణ కార్యములయందు సము త్సాహియై యుండెను. అతని రాజ్యమున విద్యలకును, విద్యాం మలకును బరమాదరమున్నదని చెప్పుచున్నప్పుడు విద్యాస్థు లకు విద్యాలాభము సర్వములభముగ నుండెనని చెప్పబలో వింత యేమున్నది ?

శ్రమములును భిక్షువులునేకాక మఱియొక తరగతి వారివలనఁగూడ నాకాలమున లోకశిక్షావిషయమున విశేష

సాహాయ్యము లభియించుచుండెను. వారే పరివ్రాజకులు. పరివ్రాజకులు సావత్తరమున కెనిమిదిమాసములు గ్రామ గ్రామమునకును నగరనగరమునకును దిరుగుచుండెడివారు; ఆయాస్థానములయందు విజ్ఞాన ప్రపూర్ణులును నుపదేశముల జేయుచుండెడివారు. వీరి శిక్షాపద్ధతులయందు నొక విశేషమున్నది. వీరు ముందుగఁ దమ్మువచ్చించిన వారితో సంభాషించుట కారంభింతురు. పిమ్మట నేదేరాకవిషయముందీసికొని యందలి తత్త్వమును విస్తృతముగఁ బ్రబోధించుచుండురు. ఇందువలన జనసాధారణమునకంతకును విజ్ఞానలాభము కలుగుచుండెను. జనసంఘమున జ్ఞానము విస్తరిల్లుచుండెను. పరివ్రాజకులయందుఁ బ్రజలందఱును విశేషముగ భక్తిక్రద్ధులకలిగి యుండిరి. ఇట్టివారు నివసించుటకును బ్రజలకు బోధించుటకును ధైర్యముగలవారు గ్రామములయందును నగరములయందును బ్రశాంతమంటపములను గట్టించియుండిరి. ఇట్టి మంటపములను గట్టించుట మిగులఁ బుణ్యమనియు, ధర్మమనియుఁ బ్రతిష్ఠాకరమనియు నప్పటివారు తలంచుచుండిరి. శ్రావస్తీనగరమున రాణియగు మల్లికార్జునేఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన మంటప మిట్టిపరివ్రాజకుల యుపయోగముకొఱకే యుపయోగింపఁబడియెను. నైశాలినినగరోపకంఠమునం గలసుప్రసిద్ధులును, మనోహరింబును నగుచంపకవనమిట్టి పరివ్రాజకులగుంబుల కొఱకే ప్రతిష్ఠింపఁబడియెను.

పరివ్రాజకసంప్రదాయమున స్త్రీలుగూడ లోకశిక్షణమునకు సాహాయ్యపడుచుండిరి. పరివ్రాజకులు, పరివ్రాజ

కులు నిప్పటి సన్యాసిని సన్యాసులంబోలెఁ గఠోరవ్రతపరాయణులు గాకపోయినను వారు చిరకాలమువఱకును బ్రహ్మచర్యవ్రతమును స్వీకరించుచుండిరి. విజ్ఞాననుయంబులగు వీరి యుపదేశములను గ్రహించుటకు గ్రామగ్రామములయందు ననేక సభలు గవిపఁబడుచుండెను. ఆ సభలకు బ్రాహ్మణపండితులును బరివ్రాజకులును గూడిఁ బలువఁబడుచుండిరి. సభయందలి యుపన్యాసములు ముగిసిన తరువాత సమాగతులగు ప్రజల యుపయోగముకొఱకు నానాశాస్త్రచర్చలు జరుగుచుండెను. పెద్దపెద్ద పల్లెలలో నిట్టిసభలు విశేషముగ జరుగుచుండెను. బరివ్రాజకు లట్టిచోటికిఁ దఱచుగ వచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. బౌద్ధభారతేతి హాసముచుబట్టి యాలోచింపఁగా నాకాలమున గ్రామోప కంఠములను, రాజపథ పార్శ్వములను, బుణ్యక్షేత్రములను నివసించుటకుఁ బరివ్రాజకులకును, సాధువులకును, సన్యాసులకును దగిన ప్రశాంతములగు గృహములును మంటపములును నిర్మింపఁ బడియున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఇందువలన జనసామాన్యమునకంతకును జ్ఞానాసక్తి, మతప్రవృత్తి, సాధుభక్తి మొదలగునవి యుత్తరోత్తరాభివృద్ధిసంపద కవకాశము కలిగియుండెను. ఈ కారణములంబట్టి యాకాలపుఁబ్రజలు క్షేమముగా నుండిరనియు, విద్యావంతులై యుండిరనియుఁ జెప్పటకెంత మాత్రమును సందేహములేదు.

ఇరువదియేడవ ప్రకరణము

ప్రజావృత్తి

భారతవర్షము చిరకాలమునుండి విశేషించి పల్లెలే ప్రధానముగాఁ గలదేశము. ఇప్పటిచిటిఁగ భారతవర్షమున నిన్ని నగరములు, నుపనగరములు గలిగి నాగరికసంఖ్య యతశయించి యున్నను జాలభాగము పల్లెలుగానుండుటయే కాక జనసంఘమునం దధికాంశజనులు పల్లెలయందే యున్నారు. అశోకుని రాజ్యకాలమునఁ జల్లినమాజమే ప్రధానముగా నుండెను పల్లెలయందలి శ్యామలశోభామధ్యమున నన్ననస్త్రములకును జలమునకును బాధలేకుండ నాకలిదప్పి కలనుమాట యెఱుంగక శీతాతపబాధలకు లోబడక స్వస్థ చిత్తులై యారోగ్యవంతులై ప్రజలెల్లరును దమతమకష్ట సుఖంబుల ననుభవించుచుఁ గాలము గడుపుకొనుచుండిరి. మాటిమాటికిని వారు తమలోదాము కలహించి రాజద్వారమునకుఁ దగవులకై పోవుటలేదు. పల్లెటూరివారందఱును దామెచ్చుకొనిన యొక పెద్దమనుష్యుని మూలమునఁ దమ తగవులను దీర్చుకొనుచుండిరి. గ్రామమునందలి ప్రజలందఱును దమచిన్నపెద్దతగవుల నాపెద్దకే నివేదించుచుండిరి. ప్రజలందఱును సంఘమునకు భయపడుచుండిరి. దేశము

నందలి మతధర్మముల వారెన్నఁడునుల్లంఘించుట లేదు. వారు సామాజికనీతిపద్ధతులకు విరుద్ధముగ సంచరించుట కెంత మాత్రము నిష్టపడెనువారుకారు. ఈ సర్వవిషయములయందును సమాజశాసనము లుండెను.

“ధనము” అన్నంతమాత్రమున నిష్పాడు నోటు, కంపెనీ పత్రము, మొహరీ, రూపాయ, పత్రము, ముత్యము, బంగారము, కెండి, మొదలగునవి మనకు జ్ఞప్తికి వచ్చును. ఇప్పుడు రైలు స్త్రీమరు మొదలగువాని సాహాయ్యమున సరకులను దేశవిదేశములకుఁ దీసికొనిపోవుటకు సౌకర్యము లున్నవి. బ్యాంకి నోటు, చీటీ, హుండి, బంగారము, రూపాయలు మొదలగువాని ప్రచారమువలనఁ గ్రయవిక్రయములకు విశేషముగ సదుపాయములున్నవి. వర్తకప్రచారము కూడ విచ్చలవిడిగ జరుగుచున్నది. పూర్వకాలమునకుఁ గృషికుఁడు తనయాహారపదార్థములను మాత్రము విక్రయింపక కేవలము ప్రత్తి, నారి మొదలగువానిని మాత్రము విక్రయించుచుండెడివాఁడు అతనికి వానిమూలమున నేవిశేష మూల్యము లభించుచుండెడిది. ఇట్టి విశేష వ్యాపారము వలననే యనేకులు ధనవంతు లగుచుండిరి. ఇప్పుడు వర్తకమునందుఁ గ్రయవిక్రయములకు సదుపాయములుండటచే వర్తకులను గృషికులకంటెను ధనికులగుచుండిరి. ఈ కారణముచే ధనము పల్లెలయందేమి, నగరములయందేమి కొంత మందియొద్ద మాత్రమే నిలువఁబడిపోవుచుండెను.

అశోకుని కాలముందుమాత్ర మిట్టి క్రయవిక్రయ వ్యాపారము దేశవిదేశములయందు జరుపుకొనుటకు సౌకర్యములులేవు. కేవలము పల్లెలయందు ధనవంతులు లేనే లేరు. ఆకాలమునఁ గేవలము ధనికుఁడును లేఁడు, దరిద్రుఁడును లేఁడు. గృహస్థులు గోధనమునే మహాధనముగఁ జూచుకొనుచుండెడివారు. ప్రతి గ్రామమునందును వ్యవసాయము చేయుట కున్నంత భూమితో సమానముగ గోభూమి కూడ నుండెడిది. పల్లెలయందుఁ బశువులులేని గృహస్థు లెవ్వరును లేరు. సామాన్య కృషికునకై నను కూలిపనిచేయుట యవమానకరముగ నుండెడిది. ఆకాలమునఁ బల్లెలయందు ఋణము లేనివాఁడును, దేశాంతరమునకుఁబోనివాఁడును శాకాన్నభోజియును సుఖజీవనులుగఁ బరిగణింపఁ బడుచుండెడివారు.

చరిత్రమునం దశోకయుగమున స్తాపత్యశిల్పరచన విశేషముగ నున్నట్లు కావచ్చుచున్నది. అప్పటి స్తూపములును, స్తంభములును, సౌధములును గూడ నిప్పుడు భగ్నములై యున్నవి. ఆ భగ్నావశేషములు గాంచుటచేతనే మనకు మహాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. వీనినిబట్టియూ, నింకను నగపడుచున్న చిత్రములంబట్టియూ, అశోకుని రాజ్యమునందు నగరములలో సుధాధవళింతంబు లగు సుందర సౌధములు విశేషముగ నున్నవని చెప్పుట కెంతమాత్రమును సంశయము లేదు. అప్పుడు నగరములయం దేడంతస్తుల మేడలు కూడ నున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. నగరములయందు విలాస

విభ్రమములకుఁ గూడ నభావము లేదు. నాగరికజనులలో సామాజిక శాసన మొత్తవఱకుఁ బ్రాబల్యమును వహించి యుండెనో భాగుగఁ దెలియవచ్చుట లేదు. కాని మానవ ప్రకృతులనుబట్టి యాలోచింపఁగా నచ్చటి పల్లెలయందలివారి కంటె నగరవాస్తవ్యుల స్థితి సర్వవిధముల మించియే యుండ వలయునని తోచుచున్నది. ఇప్పటి నగర వాస్తవ్య సౌకర్యములు మ్యూనిసిపాలిటీవారిచేతులయం దున్నట్లే యప్పటి నగర శాసనము కూడ నిర్దిష్టసంఖ్యాకు లగు ప్రజలహస్తముల యం దుండెను. ముప్పదిమంది పెద్దమనుష్యులతో నట్టి సభ ఏర్పరుపఁబడియుండెడిది. వీరిలో నైదైదుగురిని తీసి యాఱు శాఖా సమితులుగా విభజింపఁబడుచుండెను. ఈ సమితులన్ని యును వేఱువేఱుగ నగరమునందలి వేఱువేఱు భాగముల కార్యములఁ దీర్చుచుండెను. శిల్పము, వాణిజ్యము మొదలగు సకలకార్యములు సీసమితుల మూలముననే ప్రచారితము లగుచుండెను. సరకుల యెగుమతి దిగుమతులు, పన్నులు, కొలతలు, తూనికలు మొదలగువాని లెక్కలును, గృహములు, జననములు, మరణములు మొదలగువాని లెక్కలును, విదేశీయులనివాసములు, వారిస్థితిగతులు మొదలగువాని లెక్కలు, వైద్యశాలాస్థాపనములు, ప్రచారములు మొదలగువాని విషయమున నెల్లవిధముల సనుకూలము లగు నేర్పాటులు గావింపఁబడియుండెను.

పల్లెలయందును నగరములయందును నశోకని ధర్మ శాసనమున నెట్టికష్టములును లేక జనులు సుఖముగ నివసిం

చుచుండిరి. అశోకుఁడు తన యైహికాముష్మిక సుఖాభి
వృద్ధికై కావలసిన కార్యముల నన్నిటిని సంపూర్ణముగఁ
గావించెను. ఆతఁడు రాజనామమునకుఁ దగియుండెను. ప్రజా
రంజనమే యాతని పరమధర్మము. ఆతఁడు ప్రజలను బిడ్డల
వలెఁ గాలించుచుండెను. ఇట్టిసద్గుణములచే నశోకుఁడు రఘు
మహారాజుతో సమానుఁడని చెప్పట కెంతయుఁ దగి
యుండెను.

*

*

*

“సపితాపితరసాంకేవలంబన్ధహేతవః”

ప్రజానత్పలుఁ డగుప్రభువే ధన్యుఁడు. అట్టిరాజుచేఁ
బరిపాలింపఁబడు దేశమే పుణ్యమయమైనది. అట్టిరాజును
సేవించుచు నాతని దేశమున వసియించుచున్న ప్రజల
సౌభాగ్యమే భాగ్యము.

ఇరువది యెనిమిదవ ప్రకరణము

శాసన ప్రణాళి

అశోక సార్వభౌముని శాసన ప్రణాళిక యతిసుందర
మైనది. ఆతని విశాలసామ్రాజ్యమున వివిధప్రదేశముల
యందు వివిధరీతుల శాసనము లుపయోగపడుచుండెను.

ప్రత్యేకప్రదేశములయం దొక్కొక్క రాజప్రతినిధి శాసించుచుండెను. రాజకుమారులుగాని రాజబంధులుగాని, యోగ్యపురుషులుగాని యాయాప్రదేశముల శాసనకర్త లగుచుండిరి.

ప్రాదేశికశాసన కర్తల యధీనమున నొకయధికారి యుండి యిట్టికార్యములఁ జేయుచుండు. ఆయుద్యోగ మిప్పటికమీషనరుల యుద్యోగమువంటిది. ఆయుద్యోగి రాజాకుండనిపేరు-అట్టి రాజాకుని చేతిక్రింద “ప్రాదేశికుఁడు” కార్యముల నిర్వహించుచుండును. ఆయుద్యోగ మిప్పటిజిల్లా మేజిస్ట్రేటు పదవివంటిది. ప్రాదేశికులక్రింద “యుక్తుఁడు” “ఉపయుక్తుఁడు” అనునయ్యోగులుండురు. మిగిలిన యుద్యోగులు యథాయోగ్యముగ లెక్కలవిషయమునను గచేరి వ్యవహారములయందును నియోగింపఁబడుచుండురు. అప్పటి చిల్లరయ్యుద్యోగులకు లేఖకులని పేరు. రాజధానియందలి యెల్ల లెక్కలను దెలియఁబరచుట కిప్పటి “సెక్రిటరీయేట్” వలె నొకగొప్పకచేరి యున్నది.

“రాజానశ్చారచక్షుషః” అనుమాట మనదేశమున మిగులవాడుకలో నున్నది. అట్టిగుప్తచారులశోకునిరాజ్యమునందుఁగూడ నున్నారు. అందుఁ బ్రధానగూఢచారులకు “ప్రతివేదకు” లనిపేరు. వారెల్లప్పుడును జండికాలయము మొదలు వేశ్యాలయమువఱకును గుప్తచరులై యుండురు.

ఉన్నతస్థితి యందున్న వేశ్యాగణముకూడ వార్తాసంగ్రహణమునఁ బనిచేయుచుండెను. రాజ్యశాసనము కొఱకును, రాజునకును, రాజ్యమునకును విషక్షులగువారిని నిగ్రహించుటకును, ప్రజాధర్మమును నీతిని బరిపాలించుచు వారియున్నతికిఁ దగుపద్ధతుల నాలోచించుటకును దగినకట్టుదిట్టములు చేయఁబడి యుండెను. క్రీస్తురాజ్యమునం దన్యాయవిభాగములనడుచు మత మొక్కరితినే యెల్లువ్యాపించియున్నదియో యశోకుని రాజ్యమునందుఁగూడ నట్లే వ్యాపించి యుండెను. ఇట్టి మతవిభాగ కార్యములను గూర్చి తెలిసికొనఁదలచినచో “ధర్మనుహఃపూత్రు” డనుపేరుగల మతప్రవర్తకుని యుల్లేఖనములను జనునవలయును.

మహారాజగు ధర్మాశోకునిరాజ్యమున యుద్ధనిగ్రహములు లేవు. కాని యాతినిసైన్య విభాగమునూత్ర మతి ప్రబలమైయుండెను. అతఁడు నగర శాసన విషయంబునం జేసినయుద్యోగ విభాగమువలెనే సైన్య శాసనవిషయంబునఁ గూడ నాఱుశాఖలుగా విధజించెను. అతని బలవిభాగమున నౌకాసేన, పదాతిసేన, అశ్వసేన, రథసేన, గజసేన మొదలగు నాఱుశాఖలు కలవు. వీనిమూలమున రణసామగ్రులను బంపుట, రససంగ్రహణము, వస్తుసంచయ ప్రేషణము మొదలగు కార్యములు నిర్వహింపఁబడుచుండెను. రాజ్యమునందలి యంతర్విద్రోహముల నడఁగించుటకేమి, బహిష్కృతుల

మింపకుండ రాజ్యమును గాపాడుటకేమి మహారాజగు నశోకుఁడు తనబలమును విభాగించి యాశాఖలమూలమున సర్వ సంరక్షణమునకును సమపాయములఁ గావించియుండెను.

సకలవిషయములను బాగుగ విమర్శించిమాడఁగా మహారాజగు నశోకునికాలమున రాజ్యశాసనపద్ధతు లన్నియు నా కాలమునకు సర్వవిధముల నుపయోగకరములై సర్వ సంపూర్ణములై యుండెను.

ఇరువది తొమ్మిదవ ప్ర కరణము

ధర్మ మంగళము

అశోక సార్వభౌమునికాలమున బౌద్ధమతము రాజునకును బ్రజలకును గూడఁ బరమాదరణీయముగా నుండెను. రాజునకును బ్రజలకును గూడ నొక్కటే మతమగుటవలన రాజునకును, బ్రజలకును, మతమునకును గూడ సర్వశ్రేయములును లభింపఁగలవు. అశోకునిరాజ్యమున నట్టి భాగ్యము లభియించినది. అశోకుఁడు తన ప్రజలయైహికసుఖ సమృద్ధులకొఱ కెంతవలకుఁ బ్రయత్నించి పనిచేసినదియు నిదినటకే విశేషించి చెప్పియున్నాము. కాని యశోకుఁడు తన ప్రజలందఱు నై హిక సుఖసంపన్నులై యుండిరన్నంతమాత్రమున

దృష్టివహించి యుండ లేదు. ఆతఁడు తన ప్రజలయొక్కముష్టిక నుఖంబునకై యుపయోగపడు ధర్మము, నీతి మొదలగు వాని రక్షణమునకై కావలసిన కార్యముల నన్నిటిని జేసెను. ఆతఁడు తన ప్రజలలో బౌద్ధధర్మానుష్ఠాన మెంత నియమముగ నజచు చున్నదో పరీక్షించుటకు ధర్మోక్యోగులను గొండఱును నియోగించియుండెను. యూరపుఖండమునందలి క్రీస్తురాజ్యములలో మతప్రవర్తనమునకై ప్రత్యేక కార్యనిర్వహకులు నియమింపఁబడియుందురు. ఇంగ్లీషు రాజ్యమునం దట్టివనికై ఆర్చిబిషప్, చ్యాపలేన్ మొదలగువా రున్నట్లు మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇట్టివారు గూడ రాజ్యపాలనోద్యోగ విభాగములయం దొకతరగతి విభాగోద్యోగులై యున్నారు. వీరు క్రీస్తుప్రజలలోని మతాచారముల యనుష్ఠానములం గూర్చి విచారణచేయుచుందురు. మహారాజగు నశోకుని రాజ్యమునందు గూడ నిట్టి యేర్పాటులున్నవి. ధర్మ మహా మాత్రుఁడు సైర్య మహామాత్రుఁడు, కర్మకుఁడు మొదలగు కర్మచారుల వ్రాతలనుబట్టి యిప్పటికిని ధర్మశోకుని రాజ్యపాలనేతిహాసమును మనము సంపూర్ణముగ గ్రహింప వచ్చును.

బౌద్ధధర్మమున జాతిభేదము లేకుండుటచే సర్వదేశముల యందును, సర్వజనులయందు నీ మతము వ్యాపించుట కవకాశము కలిగెను. మహారాజగు నశోకుఁడు బుద్ధదేవుని ధర్మమును నాతని శాంత్యుపదేశములను సర్వత్ర వ్యాపింప

జేయుటకై నానా దేశములకు బుద్ధమతప్రచారకులనుబంపించుచుండెను. ఏయే దేశముల కెవ్వరెవ్వరు మతప్రచారార్థము పంపబడినో యావిషయ మీ క్రిందిపట్టికలో వివరింపబడి యున్నది;

- (1) కాశ్మీరము, గాంధారము—మజ్ఞి స్తికుఁడు.
- (2) మహిషచండలము— మహాదేవుఁడు.
- (3) వనవాసి— రక్షితుఁడు.
- (4) అపరాంత— ధర్మరక్షితుఁడు.
- (5) మహారాష్ట్ర— మహాధర్మరక్షితుఁడు.
- (6) యవనలొక—(గ్రీసు) మహారక్షితుఁడు.
- (7) హిమవంత— మజ్ఞి మమరభినారుఁడు, మహాదేవుఁడు, మాలవ దేవుఁడు.
- (8) సువర్ణభూమి— సేనుఁడు, ఉత్తరుఁడు.
- (9) సింహళ— మహేంద్రుడు; సంఘమిత్ర.

ఈ పట్టికం జూచినచో నశోక సార్వభౌముని ప్రభావ మెంతవఱకు వ్యాపించినదియుఁ దెలియఁగలదు. గాంధార (కాండహార) మప్పు డాతని రాజ్యమునకు జేరియుండెను. అంతదూరమునందున్న గాంధారమును గూడ నతిక్రమించి యాతని మతప్రచారకులు యవన (గ్రీస్) దేశము సూడఁ బోయియుండిరి. మఱియు దక్షిణసముద్రమునువాటి సింహళ మున మహేంద్రుఁడును, నాతని సోదరియగు సంఘమిత్ర

యును మతప్రచారము గావించియుండిరి. మహారాజగు నశోకుఁ డెట్టిశ్రద్ధతోఁ బ్రయత్నించి బౌద్ధమత ప్రచారమును గావించియుండెనో యట్టి పూనికతో భారతవర్షమునం దేరాజును నెట్టిసతమును బ్రచారితము గావించియుండలేదు. మత విచిత్రతాసంరక్షణకొఱకు, మతప్రచారముకొఱకు మత స్థిరత్వముకొఱకు సర్వవిధములఁ బ్రయత్నించుటచేఁ బ్రయ దర్శనుఁడగు నశోకునినామము సర్వవిచిత్రమునందును జరసముజ్జ్వలితమై విలసిల్లుచున్నది.

ముప్పదియవ ప్రకరణము

భూతదయ

అహింసయే పరమధర్మమనుమాట యశోకుఁడు పుట్టుటకుబూర్వము చాలఁగాలము క్రిందఁజేసియుండియే భారత వర్షమునఁ బ్రచారమునం దున్నది. అయినను వేదసహిత యజ్ఞయాగాదుల యందును, దేవతామహోత్సవముల యందును లెక్కలేనన్ని జీవములు హింసింపఁబడుచునే యుండెను. మానవభోజయాదులయం దంతకంటెను సధిక ముగ జీవహింస లగుచుండెను. భగవానుఁడగు బుద్ధదేవుఁ డును, తీర్థస్కర మహావీరాస్వామియును జేసిన యమోఘ

ప్రయత్నములవలన నట్టి జీవహింసలు చాలవఱకుఁ దగ్గి పోయెను. అహింసయే పరమధర్మమనుమాట వారి మూలముననే సర్వసామాన్యముగ నందఱకును బోధపడియెను. ఆ కాలమునుండియే జీవహింస తగ్గుట కారంభమయ్యెను. ఎట్టిజీవితకై న నెట్టి యనిష్టమునైనఁ జేయుకుండుట యహింస యనియ, సర్వశీవులను ప్రేమించుచు సర్వశీవులకును హిత సాధనములం గావించుట స్వభూతదయయనియు సర్వ సాధారణముగఁ దెలిసిపోయెను.

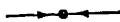
మహారాజగు నశోకుఁడు సర్వభూతిముల ఠేమము కొఱకును గావించిన యేర్పాటులను గూర్చి పరిమించినచో “అహింస” “భూతిదయ” అనువాని విభేదము స్పష్టముగ బోధపడఁగలదు. ప్రజారంజనము చేయువాఁడే రాజు; ప్రజారంజనము చేయుటయే రాజ్యస్వామునకు ముఖ్యోద్దేశము. ఈ పద్ధతయం దశోక సార్వభౌముఁడు సర్వవిధముల నాదర్శ ప్రభుడై యుండెను. ప్రజారంజనమునకై యాతఁడు చేయని కార్య మేదియనులేదు. ప్రజారంజనము చేయుట మాత్రముచే నాతఁడు నిశ్చింతుడై యుండలేదు. అతని ప్రేమామృత పవిత్రప్రవాహము పశుపక్షి కీటపతంగ పర్యంతమును ప్రవహించియుండెను; అవికూడ నాతని ప్రేమరాజ్యమునఁ బ్రసలేయైయుండెను! వానిని రక్షించుటయు, రంజించుటయు గూడ నవశ్యకర్తవ్యమే యని యాలోచించి ప్రేమాశోక

సార్వభౌముఁ డావిషయమునఁగూడఁ దనరాజ్యమునం దనేక విధములగు శాసనములను ప్రకటించియుండెను. అట్టి శాసనములలోఁ గొన్నిటినిమాత్ర మి క్రింద లిఖించుచున్నాము.

“ఇంతటినుండి నారాజ్యమునందెచ్చటను నీ క్రిందిజీవులను హింసింపఁగూడదు—చిలుక, గొరవంక, చక్రవాకము, రాజహంస, గింజల నేరికొనితిను పక్షులు—పికిలిపిట్ట, హర్మము, శంకరమత్స్యము, వానరము, ఆబోతు, ఖడ్గమృగము, పావురము, గువ్వ, పిచ్చుక, ఆడుమేక, ఆడుపంది, గర్భిణి, దుగ్ధవతిగాడిద, గుఱ్ఱము, గోవు—మొదలగునవి” అశోకుని శాసనములను బట్టిచూడఁగా నాషాఢపూర్ణిమ మొదలు కార్తిక పూర్ణిమ వఱకును, మఱియు నితరమాసములయందలి విశేష నిర్దిష్టదినములయందును, మత్స్యవశయ, మత్స్యవిక్రయమునుగూడ నిషిద్ధములై యుండెను. ఇట్లునిషేధించి శాసించుటచేఁగూడ నాతఁడు తృప్తుడై యుండలేదు. జీవజంతువులు నివసించుటకును జీవించుటకునుగూడ ననేక ఫలవృక్షములు గల తోటలనుగూడ నిర్మించెను. దేశమునం దంతటను జకిత్సాలయములఁ గట్టించెను. రెండువేల సంవత్సరములకుఁ దరువాత నిప్పుడు మనము జీవక్లేశనివారణీ సభలనుస్థాపించి యప్పుడప్పుడు పశుపక్షిమత్స్యదులను హింసించుట దోషమని నిషేధించుచు నచ్చటచ్చటఁ బశుచికిత్సాలయములను స్థాపించుటచేతమాత్రమే మనము నాగరకులమనియు గౌరవాన్నితులమనియు భావించుకొనుచున్నాము! కాని యశోకుని

చరిత్రమును బరించినచో నెంతయో పూర్వకాలమునందే
మన భారతవర్షమునందెట్టి సౌకర్యములు విశేషించి విధాయ
కాచరణమునందుండె నని బోధపడఁగలదు—అప్పుడు మన
హృదయము శ్రద్ధాప్రశంసావిస్మయపరిపూర్ణము కాఁగలదు!

ముప్పది యొకటవ ప్ర కరణము

ఆత్మమంగళము

ప్రియదర్శనుఁడగు నశోకుఁడు తన విశాలరాజ్యము
మునందలి శాంతికొఱకును, నందలియసంఖ్యాక ప్రజాగణ
హిత సాధనముకొఱకును, భగవాను ఁగుబుద్ధదేవుని శాంతి
మత ప్రచారముకొఱకును ప శు ప ట్టి కీటాదిసర్వప్రాణి
సంరక్షణముకొఱకును దనజీవితమునంతను వినియోగించి
యథానుకూలములగు నేర్పాటులను గావించియుండెను.
ఇట్టి సకలసత్కార్యములను శ్రద్ధతోఁగావించుచున్న యాత
తనికిఁ గ్రమముగ వార్ధక్యము తటస్థించెను. పరమేశ్వరుని
విచిత్రవిధానములచే జీవితకాలమునందలి సంధ్యాసమయము
శాంతిమయయిగా నుండునదృష్ట మెవ్వరికోగాని లభింపదు.
పుణ్యశోకుఁ ఁగునశోకుఁడుకూడ నీకఠోరనియమము నతిక్ర
మింపఁ జాలకపోయెను.

మహారాజగు నశోకునకు రాణులు చాలమంది యుండిరి. అందఱలోనను “తిష్యరక్షిత” యనురాణి యాతని జీవితమునందలి నానా దుఃఖములకును గారణ భూతురాలయ్యెను. ఆమె తంత్రమువలననే యవరాజగు కుణాలుండండుడయ్యెను. తిష్యరక్షిత కుటిలహృదయము, దుశ్చరిత్రయునై యుండెను. రాజాంతఃపురము నిట్టికాల సర్పిణియు, రాజ్యమున కిట్టి యంధుండగు భావిమహారాజును దటస్థించుటచే నప్పటి యాతనిహృదయభావ మెట్లుండునో యూహించుకొన్నచో సులభముగనే బోధపడఁగలదు! ఇట్టి సమయమునందే యాతని ప్రియసహోదరుండగు వీతా శోకుఁడు కాలవశముచే నొక యాభీరునిచేతులలోఁబడి మరణించెను. ఇట్టి యనివార్యసంఘటనములచే మహారాజగు నశోకుఁడు విషణ్ణుడైపోయెను. అందుచే నాతనికి సంసారమున విరక్తి కలిగెను. అంతటనుండి యాతఁడు రాజర్షివలె సంసారబంధమును వ్రెంచుకొని కాలయాపనము గావించుచుండెను. కుణాలు నియభావనీదుర్దశచే నాతని పౌత్రుండగు సంపాది రాజ్యమునకు యవరాజయ్యెను. అప్పుడు ప్రియదర్శి యగు నశోకుఁడు నామమాత్రమున రాజై యుండెను. యవరాజగు సంపాది మంత్రి మొదలగు రాజోద్యోగులపైఁ దన యధికారముం జూపుచు రాజ్యమంతయుఁ దానే పాలించుచుండెను. అశోకమహారాజు ధర్మచింతచే ధర్మకర్మముల తోడను బుణ్యప్రసంగములతోడను గాలక్షేపము చేసికొనుచుండెను.

ఒకనాఁ డశోక సౌర్యభౌముఁ డుపగు పునివలన నఖిల ధర్మముల నాలకించుచు “మహాత్మా! భగవానుఁడగు బుద్ధదేవుని మతాభివృద్ధికొఱకై యే పుణ్యాత్ముఁడు విశేష ధనమును దానముచేసియుండెనో సెలవీయవలయును” అని ప్రశ్నించెను. అందుపై నుపగు పుఁడు “మహారాజా! శ్రావస్తీ నగరవాసి యగు ననాథపిండుఁడగు శ్రేష్ఠియొక్కడే యీ విషయమున నందఱకంటెను విశేషముగ ద్రవ్యదాన మును జేసియున్నాఁడు” అని చెప్పచు నాతఁడు చేసిన దాన మున నన్నిటను విస్పష్టముగ వివరించెను. ఆ మాటలు విని యశోకుఁడు “నే నా విషయమున నూఱుకోట్ల సువర్ణముద్రల దానముచేయుదును; ఇంతకుఁబూర్వమే తొంబదియాదకోట్ల ముద్రలను వినియోగించితిని. ఇంకఁ దక్కిన నాలుగుకోట్ల ముద్రలనుగూడ వెచ్చించెదను” అని చెప్పి యంతటి నుండి యశోకుఁడు ప్రతిదినమును దన యాహారాంతమునఁ దన స్వర్ణభోజన పాత్రమును బౌద్ధసంఘమునకుఁ బంపి వైచు చుండెను. ఇంతియగాక యనేకవిధముల దానములనుగావించు చుండెను. క్రమముగ నీసంగతి యువరాజునకును కర్ణగోచర మయ్యెను. ఈవిధముగమహారాజు దానముచేయుచుండినచో రాజకోశ మచిర కాలములోనే శూన్యము కాఁగలదనియాతఁ డూహించుకొనియెను. పిమ్మట నాతఁడు మహారాజునకు స్వర్ణభోజనపాత్రను బంపుట మాన్పించి రౌప్యపాత్రను బంపున ట్లాజ్ఞాపించెను; తుద కదియును లేకుండఁ జేసెను. ఆ

సంగతి యంతయును సంపూర్ణముగ గ్రహించి సార్వభౌముడగు నశోకుఁడు మర్నాహతుఁ డయ్యెను.

ఒకనాఁడు మహారాజు ప్రేమాశోకుఁడు విషణ్ణభావముతోఁ గూర్చుండియుండగాఁ మంత్రియగు రాధాగుప్తుఁడు వచ్చి యాతని యవస్థంజూచి కృతాంజలియై ‘మహారాజా! ఈ విధముగ విచారాయత్తులై యుంటిరేల?’ అని ప్రశ్నించెను. అందుపై మహారాజు రాధాగుప్తా! నాకు గోశముపై నధికారములేదు. ఈ విశాలరాజ్యమునకు రాజరాజేశ్వరుఁడనయి యున్నను నా కొక్క కాసునకు గతిలేకుండఁ బోయినది! నా కోరిక తీరినదికాదు! నేను బౌద్ధసంఘమున కీయదలఁచిన శతకోటి స్వర్ణముద్రలను నీయఁజాలకపోతిని—వ్యర్థుఁడనై నే నిప్పు డేమిచేయగలను? ఋణవిముక్తుఁడనగుటకు సాధన మేమున్నది? ఇదిగో! నా యొద్ద నొక్క యుసిరికకాయమాత్ర మున్నది! మంత్రిశేఖరా! నీ వీయామలకమును దీసికొనిపోయి కుక్కుటారామమునందున్న బౌద్ధసంఘమున కర్పింపుము! అచ్చట నున్న పూజ్యులగు మహాత్ముల కందఱకు నిదియే యశోకుని తుదిదానమని నివేదింపుము? అందఱును దయతో దీనిని బరిగ్రహించి సమముగ విభజించుకొనవలయునని నేను ప్రార్థించినట్లు వారితో మనవి చేయుము!” అని చెప్పెను.

ఇట్లు చెప్పి మంత్రి కాయామలకము నిచ్చుచు నశోక సార్వభౌముఁ డొక దానశాసనమును వ్రాయించెను, మహా

రాజగు నశోకుఁ డీదానపత్రమున సముద్రమేఖలావలయితంబగు నాతని విశాలరాజ్యమంతయును బౌద్ధసంఘమునకు దానముచేసి వైచెను. ఆ సమయమునందే యాతఁడు తన యాత్మమంగళమునకై యీ విధముగఁ బ్రార్థించెను.

“ నే నిప్పుడు నా రాజకోశముకాక తక్కిన రత్న రత్నాకర విశోభిత విశాలరాజ్యమంతయును భగవానుఁడగు బుద్ధదేవుని భక్తసంఘమునకు దానము చేసివైచితిని— ఈ దానమునకుఁ బ్రతిఫలముగ నే నెట్టిసుఖమును గోరుకొనుటలేదు— ఇంద్రాధిపత్యము నభిలషింపలేదు. బ్రహ్మలోకమును వాంఛింపలేదు. ఇవి యన్నియును నలినీదళ గతజల చంచలములు ! క్షణభంగురములు ! చిత్త పరిశుద్ధిగోరి దృఢవిశ్వాసము — నభిలషించి ఆత్మసంయమలోభమును వాంఛించి నే నీదానముం గావించితిని— ఇదియే నా యాత్మమంగళము ! ”

ఇట్టిప్రార్థనమును బ్రకటించి యశోకసార్వభౌముఁ డాతని సర్వస్వమును ద్యజించివైచెను. ఆ ముహూర్తమునందే యాతఁడు తిరోహితుఁడైపోయెను.

వం ద న ము

అనంతసాగరపక్షమున సంపూర్ణజ్యోతిర్మయ సూర్య మండలముం బోలి యనంతకాల సముద్రమున మహిమా

న్విత మహారాజ సార్వభౌముడగు నశోకుఁ డంతర్హితుడై పోయెను. మహాపురుషు లందఱి కంటెను మహాపురుషుఁడు!

రెండువేల సంవత్సరములు గడిచిపోయినవి. కాల ప్రవాహమునం దెన్నియో కీర్తిచిత్రములు భగ్నములై పోయినవి— తేలిపోయినవి. ఓ మహారాజా ! ఓ భారత గౌరవమూర్తి ! నీ కీర్తిచిత్రములుమాత్ర మెన్ని నాశనములై పోలేదు! కాని యశరీరిణియగు వానికిమాత్రము నాశనము లేదు ! ఓ సార్వభౌమా ! ధర్మశోకా ! నీ విశాలకీర్తి కీర్తనములను నీ విశాల రాజ్యసుఖశాసన కథా ప్రతిధ్వనులలో మే మిప్పటికిని వినుచునే యున్నారము ! పరమపావన శోభా భాసమానంబగు నీ పాటలీపుత్రమిప్పు డెక్కడ నున్నది ? నయనాభిరామంబగు నీ కుక్కుటా రామం బిప్పు డేమై పోయినది ? ఆ సాంచిస్తూప మగపడదేమి ? — ఆ గుహామందిర మేది ? కాలతరంగ కఠోరాఘాతములచే నందిప్పుడు కొన్ని లుప్తములై పోయినవి ! కొన్ని భగ్నములై పోయినవి ! కొన్ని వికృతములై పోయినవి ! కాని యంతటి ఘన ప్రతిష్ఠాపనములం గావించిన సీహృదయమునందలి శాశ్వత శుభోద్దేశమును నీ పూర్వకథా భారతీప్రసాదముచే మే మిప్పటికిని మాఱుద్రకుటీరములయందుండి యాకర్ణించుచు నానంద పులకాంకిత విగ్రహులమై వెంటనే యవనతమ స్తకులమై నీరాజ్యలక్ష్మికి సహస్రశత సహస్రాభివాదనములం గావించు న్నారము!! ఓరాజచూడామణీ! నీ ప్రజలయైహికాముష్మిక సుఖసమృద్ధులం గూర్చియు, నీ సర్వసుఖ శాసనములం గూర్చియు, నీదుష్టశిక్షణ శిష్టపరిపాలనతత్పరతం గూర్చియు,

నీరాజ్యసుఖశాంతి స్థాపనములం గూర్చియు, నీ సర్వభూత దయాత్మత్వముం గూర్చియు నిప్పటికిని భారతవర్షమునందలి దూరతమగిరి గర్హ్వరములయందుఁగూడఁ బ్రతిభ్యనులు బయలుదేరుచున్నవి !

ఓ కీర్తిభూషణా ! రాజర్షీ ! నీవుచేసిన సత్కార్యములకు—బుద్ధదేవుని శాంతిమత ప్రచారమునకు—నీవు చేసిన సౌకర్యములకు సాగరమేఖలా వలయితంబగు సర్వరాజ్య ప్రదానమునకుఁ బ్రతిఫలముగ నీ వెట్టిసుఖమును గోరలేదు—ఇంద్రత్వము గోరలేదు; బ్రహ్మత్వము గోరలేదు; కేవలము స్వధర్మమున దృఢవిశ్వాసమును, జితశుద్ధియు, నాత్మసంయమనమునుమాత్రమే నీవు కోరుకొంటివి. పరమేశ్వరానుగ్రహమున నీవాంఛితము సంపూర్ణముగ ఫలించినది !

ఓ రాజర్షీ ! జరామరణాతీతంబగు నే లోకమునందెప్పుడు నీవుంటివో యాలోకమునుండి నీకృపామృత కటాక్షముల నొకసారి నీప్రియభారత వర్షముపైఁ బ్రసరింపఁజేయుము ! ఓ శాంతి ప్రియా ! నీభారతవర్షము చిరశాంతి సౌభాగ్య విరాజితంబగునట్లుగ నాశీర్వదింపుము !

ఓ ప్రియదర్శనా ! నీ పవిత్రచరిత్రము—నీ రాజ్యపాలన చాతుర్యము — నీరాజ్యవిస్తారము, భారతవర్షమునందలి ప్రజలకందటకును జరకాల మాధర్మకమై విరాజిల్లుచుండుఁగాక !!